

ნებედი

1883

წლისწი მესამე

№ III, მარტი.

თბილისი

მ. როსტონიანის და კომპ. სჯამბა.

1883

მარტის წიგნის შინაარსი:

- I. თამარ ღვინელი (მოკმა) (კაკ.) ანც. ფურცელადისა.
- II. ტელო, (მოთხ. გაგ. ქედება.) ს. მგალობლიშვილისა.
- III. ჯერ არ მომკვდარა მორწმუნე გული (დექსი) ღ. რ-ფ.სა
- IV. ამოძღვები (amazonი) კავკასიაში ი. ს. ღი.სა.
- V. იმერთა მეფის სოლომან I-ს საფლავზედ დაწერილი (დექ.)
- VI. შინაური საქმეების მაგიერად (ხვეწ. ოქსახესზედ) Z-სა.
- VII. ქართული ბიბლიოთეკა 1883 წ. № I კეთილის მოსურნესი
- VIII. მუშა ხალხი საქართველოში. — ია — ქესი
- IX. რედაქციისაგან. (ქდაზვედ).

საქიროდ ვრაცხთ გამოვაცხადოთ, რომ წრევანდ-ლიდგან ეურნალი „იმედი“ სასოჯლო მასწავლებელთა, სხვა დაბალი მასწავლებლების მასწავლებელთა და ყველა მოსწავლეთათვის წლის ეურნალის ფასი იქნება ხუთი მანეთი.

ი ჯ ე შ ი

ლიტერატურული და პოლიტიკური

ჟურნალი

წელიწადი მესამე

Handwritten signature in red ink

6609

№ III, მარტი

თბილისი

მ. როჭინიანის და კომპ. სტამბა.

1883

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 9 Апрѣля 1883 г.

XXI

ჩვენ სიუვარულსა ჰოეტნი თუ სხვა გვარ მიწიწადი
სხვა-და-სხვა იუვრად აგვიწიკენ და შეგვიძობენ;
მაგრამ ჯერადა გადაკვეთით მთქმელი არ არი —
არ არის იგი? მასთვის გუნდი ცნობას რად ჰქარებენ?

ვახანისმა სთქვა: სიუვარული არს ძალა რამა
არათა სქესთ შუა ურთი-ერთმდი მიმსიდველობის,
რომ მით თვის მსგავსი მოაშინოს ადამიანმა.
და ამ მხრივ სწავლა ესე სწორედ სარწმუნო არის.

მაგრამ ამითი არ იღსსება: იგი და არი?
ჩვენ რას გვარება, რომ მოქმედეს კიდევ ჩვენგვარი?
რად არ გვარება, მისთვის გრძნობა ესე ცხადელი,
რათ უნდა იყოს ასრე მწარედ გულის მწოველი?

ან, თუ ასრე: რატომ ერთი იპყრობს ჩვენს გულს,
და მორე კი, უგეთისი ამაზედ გვაში,
ფიქრშიც არ მოგვდას, არ აღედეგს ჩვენს გულს და სულსა,
და ზოგი კიდევ ჩვენს გულსა სძაგს კით შავი უფში.

ეგრეთვე კიდევ: უფრო მაშინ რათ გვრჩება გულსა
მიჯნურთა სახე, როს უპყრივართ სევდიას წულუღსა?
ან კიდევ მაშინ, როდესაცა ბედი გვიღიმის,
და სიღოცხლესა გული ჩვენი ტყვილად შეჭხარას?

ეს არ ვინ გვითხრას, დეე სდუმდეს ჯერჯერ აღსნადა;
ხშირად ჩვენ უფრო მას ვაფასებთ, ვრ კაცით რადცა,
და რასაც ჰქვარავს საიდუმლოს ბნელი ზეწარი, რა
და უმეტარი კაცი არის ხშირად სეტარი.

ჩვენ სიუვარული გვამოძრაებს, სიცოცხლეს ვკმატებს,
უსიუვარულოთ თითქო კაცი მძიმობს სიცოცხლეს;
ჩვენ სიუვარული კეთილისთვის თავს გვაწირვინებს,
და ბოროტისთვის ხშირად სისხლსა აგვიმღეფვარებს.

მაგრამ მაინც ვი ტკბილი არის ეს გრძობა, მწველი:
ჩვენ „სიუვარული აღგვამაღლებს“, ბრძანებს რუსთველი.
მაშ რათ იგმობა ქვეყნად ტრფობა და სიუვარული?
რათ ვდევნით მას, ვინც სიუვარულოთ არს შეპყრობილი?

სიცოცხლის ცეცხლსა ეს აღგვიგზნებს ჩვენ ჩამქრალს გულსა;
ხშირად ვი ჩვენვე ხვენს თავსა ვგმობთ ამ გრძობისთვის!
მაგრამ მაინცა მიჯნურთ სახე ღრმად გვებუჭლება
და ჩვენი გული სიცოცხლისთვის კვლად დეფუდება.

სახე სატრფოსი უიმედოს და ცუდს ყოფაში,
რადგან იმედს გვისახავს და გვაძლევს ძალსა,
გვიადვილებს ჭირში ყოფნა სატრფოს ღსრენაში
და ღსინში ყოფნა უამართოთ გვიწყლავს გრძობასა.

გვახარებს ტრფობა, გვახალისებს, ფრთებს გვასხამს, ვტკბებით,
ოცნების სახით სატრფოს ვასახვთ, ბაირონის თქმით;
და მისთვის, ხშირად, რის ოცნება გაგვიქარღვს,
გულითა მწირი, სულით გლახს სატრფო ხელთ გვრჩება.

ხშირად გვკიცხამენ, რის შევიცვლით სატრფოზედ გულსა:
ოცნება ტკბილი ვერ დარჩება დიდს ხანს ჩვენს თავში,
თუ რომა იგი ვერ იზოვის სასრდოს ვით. პურსა
სატრფოს გცეკას, მის ჭკუასა და ხასიათში.

მაშინ მუხანარს და ორგულსა ეველს გვიძახის,
მაგრამ ძალათი ვინ განდევნის ამ ტკბილს გრძობასა!
შექსვირის სიტყვით, ტრფობის უფან, სიცოცხლეც არ ჭდინს.
ვინ არის იგი, ვინ უწყევტს თავსა მტრობასა?!

ჩვენ სიყვარული უნებურათ დაგვესმინა თავსა,
უნებურადვე თავს გვანებებს და გვეკარგება.
მაშ რათა ვვიცნავთ, რაც არ არის ხელთა კაცთასა,
რისაც შეძენა და დაკარგვა უჩვენოდ სდება?

ჩვენ კაცის გულსა და საქმეთა გწევით და გღვეთ ხშირათ,
ვღვენიით ჩვენ სხვებში, რასაც მუდამ თვითონ ჩავდივართ.
ჩვენთა საქმეთა ნიადაგა ვათარებთ ხელსა,
და ამავე დროს არ უტეკვით და ვღვენიით სხვებისა.

მუდამ დავეძებთ დამნაშავეთ და შემცოდვესა,
ხშირად ვესრვიით ქვას, ვინც არ აძლევს არ ვის ენებასა.
ვესრვიით მათ ქვასა, ვინც თვით სუისა მსხვერპლნი არიან,
ვინც უნებლიეთ ბედის წარსულსა ქვეშ მოჰყოლიან;

და ამავე დროს იმათ უწევთ დაბლა თაყვანსა,
ვინც, ნამდვილ კაცის სისხლით ძღობა და სწოვს ტვირს კაცსა;
თაყვანს ვკვებით იმათ, ვინც სარკოსა განგებ ჩადიან,
ვინ, ბედის ვი არ, თავის ნების მონა არიან.

შეეკარებულთ და გაგრილებულთ კბილთა ღრტყენით კბობთ,
როდესაც კაცი აქ არ არის სრულად თვის ნება.

და თავუბანებით, ჩოქის თავით ხელეის განუწყრომთ,
ვინ ჩვენ მოგვისპო ენა, ნება, ძალა, გონება...

სხვის ბედში ყოფნა აღძრავს შურსა ჩვენს სისხლს კრულშია,
სხვის ნეტარება მტრობასა ჰბადებს კაცის გულშია...
შურით უფურცობთ, რომ სხვა უეკართ და დასტკებებიან,
მზა კართ შემეშროთ — სიტყვების რათ მისცემიან!

მტრობა და შური კაცის გულის ჩარხები გახდნენ,
კაცთა საქმეთა აბრუნებენ, ამოძრავებენ.

კაცი კაცისა მკელია, ლათინთა გვითხრეს,
და ესე სიტყვა კაცთა ეთქმის უფრო მეტათ დღეს.

ძაღლის თვისებას ტრფობაშია გვისასაკვს კაცსა:
ღრინვით, კბილთ ღრჭენით, შეუვარეულთ დაჭყეფენ თავსა,
ჭებენენ, სდგენონ, დობდეს აურიან, ყალყს უდგებიან,
და ამ ცხოვრების აღმძვრელს გრძნობას კაცს უწამებან.

საღაღანოთ და საგანგაშოთ მაჯხურთ ჭსადიან,
შიზლით, თაკილით, გობობით შათხედ გაიძახიან,
ჭკიცხავენ მასა, რისაც მონა თვითონ არიან
და ამა წმინდა გრძნობას კაცში სრულებით ჭრევიან.

ამ გვარ უთუოთ ტაკიცხავდით ჩვენ ნორჩს თამარსა,
რადგანც მის გული ჩვენ არ გვეპურა და ეპურა სხვასა;
ათას მიხეცებს მართულებით, რამ მოგვეწამლა,
მის სიღრცხლისა აღმძვრელი ტრფობისა ძალა.

მაგრამ მის ბედა: არამც თუ სხვამ, თვითც არ იცოდა
ეს გულის ღელვა, ნახვის ნატურა რასა ჭნიშნავდა
ის ანგელოზად და მოარველად თვის მღსნელს ჭსახავდა;
და სხვა რამ არის ის თქონადაც არ იზრახავდა...

რას დაგდეკო იმას, რომ ჩვენ ტრფობა გვანახებს ნშირად!
რას ვგრძნობთ ტრფობასა, ნეტარნი ვართ მაშინ: რამ სრულად!
ერთი ათასად ჩვენ მაშინა ვტყებებთ სიღრცხლით;
და ბოლოს ვის თავს რა იქნება — არავინ ვიცით!

მაშ დეე დასტკბენენ სიუკარულით, ვისც ნამდვილ უუკართ.
ნამდვილი ტრფობა გულსა ჩვენსა ეწვევა ძვირათ,
მაგრამ, ვაი მას! ვინც რამ ტრფობას თამაშათ გაჭხდის,
ვინც საუვარულსა და სიუკარულს წუთობით იცვლის!

XXII

ამ გვარ თამარი არა ჭკრძნობდა, რასა ჭნიშნავდა მის გულის ღელვას, მოგონება თავის მღსნეულისა. უოკელს სვედის დროს მის გონება მასთან ჭიფინავდა და მით თავის თავს უმატებდა, რაღაც ძალასა.

რაკი რომ თამარს მისცეს მცირე თავისუფლება, ის მრისხანეს და უყამურს ტბას არა ჭშოვრდება. მარტოთ მარტოკა მთელი დღითა უსის ამ ტბასა და უგდებს ყურსა მის ღელვას და გარს ქარიშხალსა.

მრისხანეთ ჭქროდა ბღღვროდითა აქ ქარიშხალი, და მრისხანეთა ქანაობდა ტბა, ბურმომჯდარი. ყრუ იყვნენ გარე უდაბურნი კლდენი პიტანნი, მაღლა მთებიდგან მოისმხდა, აწიოთა ხმანი.

საზარო გრგვინვა ხამუშ-სამუშ გარს გაისმოდა და მთის წვეროსა თოვლის ზვაჳი უცებ სწყდებოდა, კორიანტელით, ჭექქვა გრგვინვით მოზვაუდებოდა, გრიალ-გუგუნით ხეობებში ივარტებოდა.

საზარო არის აქ მრისხანე მძლავრი ბუნება. მაგრამა თამარს ამჴვიდებდა ეს საზარლება მას მრისხანება ბუნებისა სვედას უსმობდა და საზიზღართა კაცთა კრებსა დაავიწყებდა.

მას, ვით საღმუნთ, გუფს ნეკტარათ, გადაესხმოდნენ, რას იმის თვალწინ, სადღაც უცებ მთის წვეროზედა შავად ღრუბლები შავდებოდნენ და სქელდებოდნენ, და მათში თამარს ეხვეოდა და შიგ ჭქრებოდა.

შავი ღრუბელი, მთისა წვერო, უგუნო ბნელი,
წინ ფრიალო კლდე, ძიწს ტბის ლეკვა, გარს გრგვინვა მესთა,
ხეობებიდგან ქაწიშხალი, ფიქრთა დამხშველი,
თამაქს გულიდგან გადუყრიდნენ ყოველთა სენთა...

მთის წვეროთაგან თამარ ტბისკენ დაეშვებოდა,
ფიქრით მოცული, ცალფეხ ბილივს შეუდგებოდა,
ფიქრიდგან ოდნავ მსოფლოდ მშშინ გაერკვეოდა,
როს მის დანახვით ფრინველთ გუნდი უცებ ჰბთხებოდა.

გაოცებული და შეშვრთალი აფრინდებოდა
და თქრიალითა ტბისა წულუბზედ დაეშვებოდა.

მაგრამ აქ კვალად ეძლეოდა ფიქრსა თასსა,
კვალად ელოდა ბუნებისგან მრისხანს ძალასა

და, როდესაცა მოღალუღსა და მოქანტულსა,
მას ტბის ბილივსზედ სიარული მოჰბეზრებოდა,
ის დაფიქრებოთ, სადმე ბორცვსა ტბასზედ წარდგმულსა,
ფეხ დაკიდებით წყლის სიღრმისკენ, ჩამოჩდებოდა.

იჯდა უძრავად, გაშტურებით, ფიქრით დიდს ხანსა,
და მისი ფიქრი შოკს და უცნობს ალავს ჰფრინავდა,
ჰფრინავდა საცლა უცნაურს და ნეტარს ალავსა...
სადაც ბუნება მას წარსულთ დღეთ დაავიწყებდა...

იჯდა თამარი ბორცვებზედა, ტბის ნაპირასა,
ეწითი გაძვრს და... ტბის ტალღებში ჩაერეოდა,
და საუგუნოდ მოჩჩებოდა ამდენს ტანჯვასა,
მაგრამ თამარსა თვით უკვირდა, რადას ელოდა!

მრავალ-ჯერ კბდეც გადასწყვიტა ეს საზარლება,
და აი კიდეც დააპირა ტბას გადავლება...
მაგრამ თვის მღსნელის სანუ იმ წაშს ეკლინებოდა
და მის ნახვისთვის სიტოცნლესა უბრუნდებოდა...

ოჲდა თამარი, ოჲიქებისგან გატაცებული;
ქარიშხალი და ტბის ტალღები უსშობდნენ ოჲიქთა,
და მის გონებას, შემსჭვადელი და წამებული,
მუდამ მის მღსნელის სახეს თავსა დასტრიალებდა.

იმას სშირადა ქარიშხალის გრგვინვა-ქუხილში
იმა ყრმისა ხმა შოკიდგანა თითქო ესმოდა,
სულ განაბული, დაშტეკებით და ლეღვით გულში,
ამ ოცნების ხმას დაკვირვებით ყუქს მიუგდებდა.

უგდებდა ყუქსა. მაგრამ ეს ხმა ჰქრებოდა წუთში
და ქარიშხალთან ეს სატრფოს ხმაც იკარგებოდა...
სშირად შეკრულს და ჩაზავებულს ტბის სქელს ბურუსში
მას იმა ყრმისა სახე ცხადლივ ეჩვენებოდა,

ეჩვენებოდა ისე ცხადად, რომ აგერ ჩქარა
თითქო ის ყრმაი მას და ძმურად მოეხვეოდა.
მაგრამ დაჰქროლა ქარიშხალმა, ბურუსი გაჰქრა
და ამ ბურუსთან ამ ყრმის სახეც უგვე ჰქრებოდა...

ამ ცხოვრებაში ატარებდა თამარ თავის დღეთა...
თითქო რადსაც სხვას ელოდა იმისი გული
ესე ღოდინი გულსა ჰკუნდა ისე მწარეთა,
რომ ასრე მწარეთა არ სდაღაგდა გულს დღე წარსული.

რადას უცემდა გული ასრე იმას მწარეთა?
გამოკლილს დღესეღ უარესსა რადას ჰხანავდა?...
გული უცემდა, შეჰკვნიესოდა, შეჰაღაღებდა!...
დიდებულს ღმერთსა დამშვიდებას ეკედრესოდა...

მთლათ მოქანცული ლოცვებითა და ღვთის კედრებით,
ის თავის დასასვენს ტბის კიდეთა მიაშურებდა
ოქ ტბის ტალღებსა და ქარიშხალს გონების ოჲიქრით,
თვის გულის თქმათა და სკედაფს უზიარებდა.

XXIII

იჴდა ერთსელად ტბისა ვიდეს ფიქრით თამარნი
და დაშტერებით დაჭყურებდა ტბის სპეტაკ წყალსა.
ჭაერი იყო უძრავი და სრულებით წყნარი,
ისრებო ისროდნენ ტბისა წყალნი მზისა სხივებსა;

მაღალთ მთათ წვეკნი, უკუნადგან თოვლით მოსიღწნი,
გადმოჭყურებდნენ ტბის უძრავ წყალს და შიგ მოჩანდნენ;
ტბას მოსდგომოდნენ ალყა გარე ვისკით და თხათ ვოცნი
და ტბის ფრინველნი ნებიერად ტბაზედ სტურავდნენ.

თამარი გულით, უნებურად, მათ შეჭნატროდა.
ის სიხარულით თხად და ჯინვად გადაქცეოდა,
მათთან ყრუ მთაში ვატთა ვრებსა გაუცტეოდა
და იქ წარსულთ დღეთ დავიწყებსა მიეცტეოდა.

უცტე მან მიჴკრა თჴალი მხედარს მსწრაფლად მომსგულესა:
ის ტბის ნაპირზედ, კადის ბორცვებზედ მოაშურებდა.
ცალ ფეხს ბილაკზედ, ხრიოკს კლდესზედ აფრენდა ცხენსა,
და მის მაჴარი მზის სხივებზედ მოაშურებდა.

თამარსა გულმა სწმინელად დაუწყო ძეგრა.
მაგრამ სიზმარი კვლავ ჴტონია და არა სჯერა.
იმან საჩქაროდ ორთავ თჴაღთა ფშენეტს დაუწყო
და დაშტერდა კიდევ მხედარს, — და ცხადი იყო.

მხედარი სწორეთ, ცხენოსანი, დაწადშია,
მოდის ტბის პირას, გახუთული ყაბაღასშია
სტემადა ცხენს მთრახს, იმისაჴენ მოაშურებდა
და თვის თეთრ ცხენსა კანჯარავით მოანტუნებდა.

უცქერის თამარ და უმატებს გული ღელვასა:
ამა მხედარში ნამდვილად სტინობს თავის მდინელს ყრმასა.
ის ხელ-განწურებით, გულის ძველით წამოკარდებს
და მუსლთა თრთოლით მხედარისკენ გაეჭანება.

მაგრამ, აგერ მოულოდნელ წამოუბერა
მთის წვეროს ქარმა და ხეობით ნისლი მოჭებრა,
აგერ დაჭქროლა ვადეკ ქარმა და აჩუ მთელი
შავთა ნისლთაგან გახდა ვითა უკუნო ბნელი.

აი კვლავ ქარი! და გარშემო ისე დაჭბურა,
ისე დაახშო მთლათ ჭკერი ნახლმა და ბურმა:
რამ თვალთაგანა აწაფერი სრულად არ სხანდა
და თავისთავსა აქ სულ-დგმული კვლავ არჩევდა.

ვაი მას მგზავსსა, აქ მავალსა, თუ რამა ისა:
ამ ბურუსის დროს გაჭბედავს და წინ წარსდგამს ბიჭსა!
წინ ფეხის წადგმა და მაშინვე ტბას გადავუტყა,
ტბისა ტალღებში შიგ ჩადუბვა— ერთი იქნება!

შეჭერთა თამარი და შეჭვივინა, თავს სარ დასხმულმა:
— შესდეგ მხედრო! არ გაიძრა! — და თვით გაჩერდა.
შესაზარებლად უწყო ტემა შემერთალმა გულმა, —
სულ მიგმენდიდი მხედარის გზას მწარედ უმზერდა.

უცბე მოესმა მას თქლათუანი ტბისა ტალღებში,
და შიშის სარმა ურინტული დასცა ძარღვებში.
ერთიც შეჭვივლა თამარმა და უგონოთ ისა
ზედ მიესვენა კლდისა ცხვირსა, წამდგარს წულის ზიკსა

მაგრამ სსწრათუოდ მოფრინებოთამარმა ქალმა
ამ დროს მთებიდგან ქარიშხალმა დაიღრიალა.
დაჭქროლა ქარმა და ბურუსი გაჭფუნტა მთლათ
და კვლავ მზემან ტბისა ტალღებს ცხოვლად დაჭნათა.

შეჭხედა თამარ და... ისილდა ვკადად მხედარი!
მომანს მხედარი, მხალად ჩხენი ათარსად არი.
ამ მთას ნაგალი და ცნობილი ის ყოფილიყო
და იმავე წამსვე ცხენიდგან ძირს გადმოხუდიყო.

გადმოსტა იგი და სადავეს ჩხენს სტაცა, ხელი,
მაგრამ ტოკავდა არ დგობდა ცხენი ფიცსუდი;
შეტლინგა კიდევ და გადაველო ტბის ტალღებშია.
მაგრამ უძრავად მხედარა დგას ვიწროქსშია.

მოჭკრა თამარმა მხედარს თვალი, ჭნახა ცოცხალი!
ელდასავითა მხედრისაკენ მიაშურებდა.
მაგრამ, როდესაც მიახლოვდა, იცნა მხედარი,
უტე, შემკრთალი, ელდესავითა იქვე გაჩერდა.

იგი მხედარს არა ჭკავდა მის მხსნელსა ყრმასა.
მაგრამ მხედარი თვით ესწრაფდა თამარის ცხასა.
ის მოწიწებით და ვრძალვითა წარსდგა მის წინა
და დასუჭილი მძიმეთ წიგნი ხელთ მიაწვდინა.

გულის განგალით თამარ ჭლსნიდა მოცემულს წიგნსა.
და სისწრაფისგან ხელის თრთოლით ანტკრევდა პეჭდებს.
კითხულობს თამარ და სისხლი სცემს თავსა და შირსა;
მას სწერდა, ვისთვისც იხახავდა თამარ სიტოცსილეს!

„გაგაკვირვებს რომ ერისთავი დახნელების ქაღასა
ბიბედავ და გწერ დატყუარებულს ამ ვაკისა წიგნისა.
ვიცი, მეც დამდებ დახაშულს და ბიძის ბრალსა,
როგან თან გახლდი, როცა ჭდვრიდხენ დახნელთა სისხლსა.“

„მაგრამა, ვუიციავ შენსა გულსა და შენსა მზესა,
რომ არ ვიცოდი, სად მიუყავდი მე ბიძა-ჩემისა
სწორედ გვეკონა, რომ მიუყავდათ ჩვენ თათრებსხედა...
მტოდნოდა, თუც არ გადავდგამდი ვარის ბეჭედა.“

„არ გაძლას სისხლით ბიძაჩემი: სულ სისხლი! სისხლი!
იმის ჰიჩიღგან მეტი არ ვის აღარ რა ესმის;
გუფიცები, რომ ჩვენ თვითონაც გვაქვს დიდი ფიქრი,
და იქნება რომ იმისგინვა ჩვენც ეც დღე გველის!...“

„არ მოკვებოდ, გუფიცები! მაგრამ არ განაობ!
იგი აფთაონი უჩემოთა შენს სისხლს დაჭლკრინენ...
დაჭლკრინენ მეტი? განა მარტო სისხლის ღვრას ვამბობ?!
იგი ბილწები შენს მშვენებს არ დაინდობდენ!...“

„არ მოკვებოდ, კიდევ ვფიცავ, მაგრამ არ განაობ!
მე სისხლის ღვარში შენ გაგიტან, და აჭა გაცნობ:
მას აქეთ სატად გულისა ჩემსა ჭსუჟევე და იპურობ,
და მას აქეთა შენით ვცოცხლობ, შენით ვსულდგმულაობ.“

„ცხადლივ თუ სიზმრათ შენ მიდგეჰხარ მუდამ თვალიწინა.
უშენოდ ყოფნა საწამლავად მიგცევეს სიცოცხლეს;
შვეყნად თავი ჩემი მიმანხს მარტო შენთვის
და მარტო შენთვის სისხლი მიღუღს და გუფი მიცემს.“

„თუ რომ რითამე ღმერთი მე შენს თავსა ამატდენს,
მაშინ ვაჭ ჩემ დღეს! დედის ერთა ღმერთს თავს შევწირავ,
აღარ ვიცოცხლებ უშენოთა თავსა არც ერთ დღეს
და იქვე შენწინ ჩემი ხელით თავს გავიგმირავ...“

„მე ბიძა ჩემი, ვიცი ამის ნებას არ მომცემს;
რათგან ნახევარ საღაწუნელას ეჭატრანება;
თუით ვეენმა და მისთ მახლობელთ ეს გადასწყვიტეს,
კიდევ აიღო ვეენისგან ამისი ნება.“

„იასესაგან ანდუჟაიარ უფრო გბილს ჭლესავს
და აფთაონით იმას შენი სისხლი სწყურინან,
და რომ შექმლას ჩემზედ იურას ვველათურს შენს ჭავრს,
მაგრამ ჭკრობით ის ბრკოლდებს და ეწინიას.“

„უეჭველია, ორთავ უნდათ შენი სიკვდილი,
მაგრამ ვერ ჰბედვენ, რათგან მხედვენ შენს მოსარჩლეოთა;
და ორივესა მარჯვე ღროსი აქვთ მოლღოდნი,
რომ მაშინ გაძნენ უმანგოსი შენი სისხლითა.

„მაგრამ ვიდრემა ჩემს ძარღვეებში წვეთი სისხლი ჰქდის,
მინამ შენზედა მათი ხელი ვერ აღიმართვის.
თუ რომ შეგბედენ, მაშინ ღმრთელთ სისხლს მე ავიღებ.
და, გუფიტები, მაშინ ორთავ ბოლას მიუღებ.

„ამით ვათავებ მე ჩემს წიგნსა, და, თუ გინდოდე,
თუ არ დამადებ შენთვის მკვლარსა ბიძას ცოდვებს,
ამ მხედრის სელით შენი სიტყვა უნდა ვიცოდე,
მაშინ ჩვენს ბედსა თვითონ ღმერთიც წინ ვერ აღუდგეს!“

კითხულობს თამარ და ამბავი ეს არა სჯერა;
კითხულობს, და თან მღელვარებით თვალთ უხედავებს;
კვლად კითხულობს და კითხულობს ათჯერ, ოცჯერ
და ამ წიგნისა წაკითხვითა ვეღარა ძლებს.

ღარწმუნდა თამარა წიგნი, სწორეთ არის იმ ყრმისა,
სინარტყლისგან თვალთგან ჰღვრის ნაკადულ ცრემლებს.
მაგრამ ცრემლს ჰმალავს, — ერიდება მოციქულისა,
და ის სჩქაროდ თავის სამყოფს კოშკს მიაშურებს.

შევა კოშკშია და ჩაჰკეტავს მჭირა კარებსა,
ღარჩება მარტო და სანატრელს წიგნს გულში იკრავს;
იკრავს გულშია და თან ჰკოცნის, ასსავს ცრემლებსა,
და გული მისი ათას სიტყობს და ღუფავს ჰხატავს.

ამ დროს არ აღსავს თამარს თვისი მწარე ღუფები,
გველა გუფიდგან გადუფანტა, კით ცას ღრუბლები,
გადაწმენდილს გულს თამარისსა მსუ დაჭნათოდა
და მის არსება ნეტარებით ავისებოდა.

სიტყვებშია ეს დრო ერთსეულ-ორჯერ გვეწვევის,
როს სატრფიას წიგნი ასრე ტბილათ აკამდეუკარებს,
და ესე წუთი თვისის ძალით მთელ სიტყვებზე ჰღივს.
ხშირად ამ წუთსა ანაცვალეს ჭატი სიტყვებზე.

დაჯდა თამარი ჰასუხისა დასაწერათა.

მას ნაკადული სიტყვებისა პირს ადგებოდა.

რაც აქამდისინ ჩამარხული გულის ჰქონდა ღრმათა,

ასლა ქალღმრთელ შეუწვევტლათ გადადიოდა.

ქვასაც კი გასტესს, რაც ტარებენ მე მომულებია,

სათუთათ გაზრდილს, ნებიერსა, მიხვეწეს ისა,

რაცა ზღაპრათაც ხორციელს გაცს არა სმენია.

გარს მომაყენეს მშობელთ, და ძმათ ღვარი სისხლისა!

ქვეყნის ერთგულთა ჩემთა თვალთწინ დასჭრეს თავები;

მუსანათები ქვეყნის მდსნელებს ადენდენ მუსრსა!

ვნახევი ქვეყნის სატანჯველი, სისხლთა ღვარები

და მტრის მახვილი გაწონილი ქვეყნისა გულისა!

ვნახევი ქვეყნეთი, ვით სამარე უგუნო ბნელი

სად ამოხუთვილ და გამქრალი იყოს ჰქურო!

მზისა სინათლეს და მანატრეს, მწყურვალ-მშვიდრეს

და მოდარჯეთ მომიყენეს მშობელთა მკვლელთ!

ვეგბდე უსიტყვოთ, გულს ვოჯრობეთ ცაცხლ ანთეპული,

არამც თუ კაცთა, მთელს სულ-დემულთა მოშორებულთ.

გარე მესმოდა რამბოთავან ტყუილ კბილთ ღრჭიანთ

და მათი გმინვით ცხოვლადებოდა ჩემსა გულში ალი.

ვეგბდე ცოცხალი და ცოცხლადვე მყოფი საივლავსა,

იმ ცოცხალთ შორის, ვინ ცოცხლადვე და მარხულად იყვნენ.

საწამლავით ეს ცხოვრებს მივლიდა ტანსა!

არსით ნუგეში, არსით სასო — ჩემთვის არ იყვნენ!

«გაცი ღვთაებათ გუფსა მჭონდა მე ჩასახული,
და ის აფთრათ და ასპიტ გველად მომეკვლინება.
მაგრამ, ჩას ვამბობ? არც გველი და არც სხვა სუფდგმული
კაცის ბოროტით გაუმადლანს გუფს ვერ ედრება.

«მან მღვთაებრივი თვის გონება მიმართა მასა,
რამ მოიგონოს დამღუპველი კაცთ ბოროტება;
აწამებს უცხოს, შეცნიერსა, აწამებს ძმასა
და მისი გული ამ წამებით სცხრება და სტკებას.

«ჩა ქვემძრომი, არა მსენი ვერ მიუწვდება...
მალლა აყენებს მხეცხედ კაცსა თვის ბოროტება!...
მე რას ველოდი და რა ვნახე ქვეყნიერთა...
ეს უიერო მეტათ აკნოვლებდა ჩემთა სეკლათა!

«ამ დღეთ მნახველსა, მსოფლად სახე შენი ჩამჩნა გუფს
და რაღაც ნუგეშს ის მამლეკდა მკვლარს და წამებულს.
შენში ვსედავდი მსოფლად კაცსა კაცის გულითა
და ესუფდგმულივივ მსოფლად შენი მოლოდინითა.

«შენმა შეხვედრამ დამარჩინა დღემდის ცოცხლათა;
თორემ საცოცხლე არ გამანდო არც თუ ჩაღათა.
ვფიცავ, აქამდის ჩემი სულით საავს ვაკვშირავდი
და სუფსა ჩემსა აქამდისინ დმერთს შევწირავდი.

«მაგრამ ერთიცა, ვიდრემ მედგა სული ტანჯულს გვამს,
ერთიც მინდოდა შენი ნახვა. მსოფლა ხმა შენი,
და მას უკანა თვით მივცემდი მე სიკვდილს ჩემს თავს!
და არ შესდრეკდნენ გუფსა ჩემსა სამარის ბრჭენი.

«და აგერ ახლა შორისა მესმის ტბილი ხმა შენი!
შენც ჩემი სახე შეგობრულათ გუფს ჩავრჩენია
აჭა, გიგზავნი გუფსა ჩემსა, რაც გინდა ჭქენი,
შენი თამარი ამას იქით სრულად შენსა!

«ისწრაფე ნახვას და შენს ამბავს მაღე მატნობდე,
და მინამ უკელა ამას შეხგნით კელინსებოდე,
მოუომენელად ღამემდისინ კარსედ კივდებო, —
შენი ღოდინით და კიტრცხლებ, თავს გეიფიცებინო
დასწერა თამარ და საჩქაროთ მისცა მხედარსა,
მხედარმა მსწრაფად გასწია და გაჭქრა მის კვალს,
თამარ დიდ ხანსა გაჭურუბდა მხედარის გზასა,
და დიდ ხანს ამ გზას ვერ აშორა ამან თვის თვალი,
გაჭქრა მხედარი და თამარი კვალად ეცა წიგნს,
თანა ჭკითხულაბს, თან ბუიჩვიით მას ცხარეთ ჭკოცნის;
კვალდა ჭლსნიდა, ჭკითხულაბდა, კვალად ჭკოცნიდა,
ჭკოცნიდა კვალად, კითხულაბდა, გულს იკონვიდა.

XXIV

დიდი ხანია ქსნის ერისთავთ სამთავ მძლავრებისა
ერისთავაბა უნდოდათ რომ ხაუჯდოთ ხელსა.
დიდი ხანია სამნიკუნო შურით ერთმანეთს
შესტყერიან და იმარხვენ გესლით ამ შურებს.
სამნიკე მძლავრნი დიდს კავშირსა იჭერენ ხუმთ
მძლავრ თავადებთან, მთის საღებებთან, შეიფეებთანა,
დაღისცხელებთან, ქისტ-დიდოსთან, და ამით უნდათ
ერთმანეთისა დასადუნად მომხრეთ შექენა.
შეიფეებისა მოაჩილება იმდენად ჭქონდათ:
მძლავრ თავადებსა, რამდენათაც საჭიროთ ჭხადდნენ
ამ შეიფებსა მათი საქმის დასახმარებლათ,
და სხვაფერეკ შეიფეს თვის მეუფეთ არა ჭრაცხაჭდნენ.

ეველა თავადი თავის თავსა მეფეთ ჭსახავდა
და მათი საყმრა მეფეებათ იმათ ჭრაცხავდა.
უძღურს მეუკსა, ვითა უცხოს ეურნებოდნენ
და ზოგჯერ მძლავრნი მეფეებზედ თვით ბატონობდნენ.

ქართველსა ხალხსა, ათას ნაჭრად გადაქცეულსა,
განცალკეებით დანაგრულს და ძალ-მილეულსა
ვინმე მოსისხლე უგითხავად თავს აჯდებოდა;
მათ ქართველთა უნებლიეთ ემონებოდა.

დღეს ერთი მძლავრი მოიმხრობდა უცხო ხალხებსა,
ასტეხდა ბრძოლას, დაესმოდა ხალხსა ქართველსა,
დედა-მიწასთან ხალხთა საშუაოეს გაასწორებდა
და მისი საჩხო მტერს ალაფად მიეცემოდა;

რას სხვა ბატონთა ამოსწევეტდნენ და გადაჭყრიდნენ,
მამინ საყმრთა დაჭერილს ხალხს თვითონ ისდიდნენ.
ამ გვარად, ხშირად მეფეებსა ართმევდნენ ტახტსა
ან თვით იჭერდნენ ან არა და აძლეოდნენ სხვასა.

გურგენის ზღვიდგან სპერის ზღვამდე ქართველთა სისხლი
უგუნიდგანვე ამ გვარ იყო რუებრ დაღვრილი.
აქ ერთი მძლავრი, იქ მეორე ხალხს უბრძანებდა
და ქართველსავე ქართველს მტერად გადაჭყიდებდა.

იქ გაბატონდა დადიანი, აქ გურიელი,
იქ შარვაშიძე, ათაბეგი, აქ თავდგირიძე,
იქ მარშანია, გელაგანიძე, იქ წერეთელი,
ამილახვარი, ერისთავი, იქ ჭავჭავაძე

და სხვა ათასი და მეფობას ეველა ჩემობდა,
და ერთმანეთს სამესისხლოთ აიძლებოდა:
შეჭკრებდნენ ჯარსა, ერთმანეთსა თავს დაესხმოდნენ,
ერთმანეთს ჭკლეტდნენ, ერთმანეთის სისხლით თვრებოდნენ.

თვის კრული გულის წყურვილისა შესაჯერებლად
ემსდნენ გარე მძლავრ მტერებსა მოსახმარებლად;
ან თუ არა და შემოსულს მტერს მხარსა აძლევდნენ
და ქვეყნის მტერსა მეგობრულად წინ მოუძღოდნენ.

ამ გვარ, ერთობა, ძლიერება გვეპარებოდა:
მძლავრთ თავადთაგან საქართველო იღუპებოდა.
ხალსი მდეგ-გმირად გარე მტერსა ეგვიტებოდა,
შავრამ შიგნიდგან იმას ფრთები ეგვიტებოდა.

დიდი იასე ერისთავი შორს ქვეყნის პირსა
იყო განთქმული ვაჟაჯობით და სისხლის ღვრითა.
იმისი მტერი მოკლებული იყო ტბილს ძილსა,
არც თუ მოეგარე ისვენებდა იმის შიშითა.

ის არც მტერსა და არც მოეგარეს არ დაინდობდა,
თუ მათ დაღუპვით ეს რასაშე შეიძინებდა.

შეუწყვეტლად დაეძებდა სამტროდ მიწესსა,
ვისაც მიზანში გაჭნედავდა — ვაი მის დღესა!

ვაი მის დღესა, გადასწევტდა ვისაც შთანთქმასა!
უნდა ცოლითა, შვილებითა და მისხის მისხით
გამოჭსალმოდა საუკუნოთ მზისა ნათელსა! —
ის მას შეჭმურდა, განაბნედა ფეხის მტკერივით!

იმის გულშია არ ეწერა კანთ სიბრალული:
იმას არც ცრემლი, არც ვერდება, არც საუკედური
ვერ აღძრავდა კაცურს გრძნობას, და მისი გული
იყო ნიადგ სისხლის ღვრისთვის აღელვებული.

ვით მტრის მახვილი ვერ შესდრეკდა მის პიტალ გულსა,
ეგრეთ კაცო ტანჯვა ვერ აღძრავდა მის სიბრალულსა;
ვით მტრის მძლავრს ხელსა ვასუხს სტყობდა მძლავრი ხელითა,
ეგრეთ ცრემლებსა ჩრუმებდა ისევ ცრემლითა!

აი ამ მძლავრსა ჭეუანდა თვისებრ ორი მძლავრი ძმა,
მთელ საქართველოს გასულიყო მათ სიმძლავრის ზმა,
იმათი შიშით შედრკვენიდნენ ვაკე და მთანი,
და მათ წინაშენ მუდამ თრთოდნენ სხვა ერისთავნი.

იმათ თვის საყმო სააგვაცოთ ჭეუდვთ გაწერთილი
და მეზობელთა ასკლუბათ მუდამ აშლილი.
თვისვე მეზობელთ ქართველებსა არ ასვენებდნენ
და საბრძოლ და საცხოვრებელს მუდამ სტაცებდნენ.

აღოხდ კათ ტანჯუას და ცარცვასა გადარჩენოდნენ,
მათ ბატონობას მეზობელნი ისევე რჩეობდნენ, —
ვისაც მათებრივ არა ჭეუანდა მძლავრი ბატონი,
ისევე რჩეობდნენ განხდარიუგენ მათი საყმონი.

აი, ეს საშინი, ღვიძლი ძმანი, ბატონობისთვის
ერთმანეთსედა შუერთ, სისხლით იყვნენ აღძრულნი:
ისინი სუმათ დროს კებდნენ ძმათ სისხლის ღვრისთვის
და ამასედა იყვნენ საშინივ თავდადებულნი.

ამ სამთავო ძმათა ჭეუადათ ერთიც ნორჩი ძმის წული,
თერამეტი წლისა, ჭერე უმაწილი და უწვერული.
იმის მშვენება ყველა მსასკელს განცვიფრებდა
და მოყვარულს გულს თვითონ მტერიც პატივსა სცემდა.

ამ დედას კრთას სატრფელ დედა სათუთათ ზრდიდა,
მას ვაჟ-კაცური და ქველური გული უცემდა.
არ წახდენოდა ჭერედ კიდეკ ბავშვური გული
და კაცთ ცრემლებსედა თვითც სდიოდა ცრემლთ ნაკადული.

ჭოი, სიუმაწვილევ, სიუმაწვილევ! ხარ შენ ნეტარი!
წმინდა გაქვს გული, ვით მთის წყარო და წაუმხდარი:
შენ ყველასა ჭკრძნობ, ყველას უგრძნობ, ყველას შეჭხარი,
სამართლისათვის თავ-გაწირვით გიჭირავს მხარი.

ვიდრემ სიწამხდრე და გარეუნილი გცევა სოფლისა
ყამთ ვითარებით არ გასცეკათას შენსა წრთელს გულსა,
ვიდრემ შენ გიყვარს ქვეყანა და კაცი უოკელი
და სიყვარულით მუდამ გიცემს გული ცხოველი.

მაგრამ გადის დრო შენ ძრახვათა ეცრებათ ხელი,
ჭხედავ სიწამხდრეს, ცუდ საქმეთა, ცუდს მაგალითსა,
ცუდი საქმითა ქვეყნად არის საკსე უოკელი,
ჭხედავ — ცუდს საქმეს ყველა ჭმონებს და სტემს თაყვანსა,
ცუდი საქმითა თითქმის ყველა ქვეყნად იჩინეს თავსა,
კაცი თავს იჩინს ქვეყანასეუდ ცუდი საქმითა;
სიმრუდე აღძრავს და აბრუნებს ქვეყნის მშობრავს ჩარხს
და მთლათ ქვეყანა შეჰყრობილი არს სიწამხდრითა, —

და შენც გიზიდავს ქვეყნის ჩარხი, ჭოი სიყმაწვილეკ!
გაერყენება გრძნობა, ცუდება გული და შენც სხვათ გასდევს
თან და-თან გაღსოვს მარტო თავი, სხვა გავიწყდება
და ცხოვრებაში გულს შსამი და ბოროტი გრჩება.

ამ გვარ ელიზბარ, დედის ერთა, ქსნის ერისთავა —
ელიზბარ ერქვა ჩვენს ერმა გმირსა, თამარის მღსნელსა —
იყო ჯერ ნორჩი, საკსე გრძნობით და წაუმხდარი —
ბეგრი მშობელი შენატროდა იმის მშობელსა.

თუმც იყო ნორჩი, მაგრამ ნაკეთი ჭქონდა გმირისა,
მხარ-ბეჭი სრული, გმირთა მკლავი, ტანი ალვისა;
ამ გმირის ტანსა ამშვენებდა ნაზ მშვიდი სახე,
და სიტყვა ჭქონდა გამუდავი და გამჭრიახე.

ის უნებურათ იზიდავდა თვით ბიძათ გულსა:
თუმცა აღძრავდა მათს კრულს გულში გესლსა და შურსა;
ყველა მათგანი მტერს ჭხედავდა მამა ბოლოსა
და გულში მუდამ იზრახვიდნენ მისთვის ბოროტსა.

დედის მუცელში იგინი მას გააწყალებდნენ,
რომ მას ცოცხალი მამა ჯერ თავს არა სდგომოდა,
მამის უკანაც მიჩიანათ ამოიღებდნენ.

რომ მუხრან-ბატონს იგი სიძეთ არა ნდომოდა.

რა მოიზარდა და ჩვეუასამ გაიცნო ეს ყრმა,
დიდნი თავადნი ცდილობდნენ მის დამოუვრებას.
ეს რა გაიცნა თეიმურაზ მუხრან-ბატონმა
მის დედას სთხოვდა მოუვრობას და დამზასლებას.

ყველა ქალებში, ვინც კა რომა ეძლეოდა მას,
მუხრან-ბატონის ქალი სჯობდა ყველა იმათა,
ყველა ადგაღას მოისმენდა იმ ქალის ქებას
და თვით მის დედას სასძლოთ ჭსურდა იგი დიდათა.

თვით ელიზბარსაც ის ეხასა სვეტიცხოველში,
და მის მშვენიერს წაუზიდნა მის ნორჩი გული.
რა რომ დაბრუნდა დღეობიდან დედასთან სახლში,
მის დაწინდვისა უმაღ მისცა დედას დასტური.

ჯერ სრულად ნორჩი ქალი იგი მასუდ დაწინდეს
და ჭასაკს მოსვლას მათს ქორწილსა ელოდებოდნენ.
მოვიდა ჭასაკს, საქორწილოთ მზადება იწყეს
და სიხარულით შეუღლებას ემზადებოდნენ,

რომ აქ უეცრათ საქართველოს ზარი დაეცა:
შაჰბაზო მძლავრი ქართველ ხალხსა მესებრ დაეცა.
მთლათ საქართველო აჩრია: არკინ იცოდა
დედეს ცოცხალთ კაცთა ხეაღისათვის რა მოულოდა.

თეიმურაზ არ დაემონა შაჰბაზოს ხმაღს:
მან თვის ჩვეუასა ხალათებსა არ ანაცვალა,
იგი მეფეებს აფიცებდა ნამუსსა და თავს,
შეჭბრძოდნენ მტერსა, ნუ უშეკებდნენ ხალხს. დეათის ამარა.

მისთვის ამასე შატვი იყო განრისხებული;
სხვასედ მეტათა შატვის ჯარნი მას დაეძებდნენ.
ამა ამბავსედ ელიზბარის შედგა ქორწილი,
და მარჯვე დროსა ქორწილისთვის ელოდებოდნენ.

ამ დროს კიდევცა ერისთავი ემოიწოა ჩუმათ
ამილახვარმა ანდრუაფარ დასწულთ შემუსკრად.
ბიძა იასემ ელიზბარი თან წაიყვანა
და მის რჩეული საემოს გმირი იახლა თანა.

წაჭყვა ელიზბარ თვის საემოთი ბიძა იასეს.
ის სრულებითა იმ აზრსედა იყო დამდგარი,
რომ ის ან სპარსებს ეომება, ან მთას ამავრებს,
და ამასედა მას შეეთქმის ამილახვარი.

მაგრამ აქ ნახა უცნაური რამ სანასავო,
რომ მას ფიქრათაც შეარყევდა ესე ამბავი:
სპარსების წილათ მათ გასწევითეს დასწელის გვარნი...
აქ ელიზბარსა შეეხეთა თავის თამარი:

ნახა თამარი და მის სახემ ის მთლათ შეიპყრო.
იმას როდისდაც ეს ენახა კიდევ სიზმარში.
მაგრამ სიზმარი ესე ისე ცხადი რამ იყო,
რომ ვერ არჩევდა ელიზბარი მართალს და ცხადში.

ნახა სიზმარში სისხლის ღვარი და ტეტნლის ალი.
ნახა უწყალოდ ჭმუსრავდნენ და ჟღერაკდნენ ხალხსა.
თმა გაწეწილი, მოკ-პყრანგა იდგა აქ ქალი
და შემართებულს მახვილებსა უშკერდა თავსა...

გამოეღვიძა ელიზბარსა, მაგრამ სიზმარი
ესე უწყლავდა უნებურად სუფსა და გუფსა:
არ შორდებოდა გონებიდგან ნახული ქალი,
ღრმათ დაბეჭდოდა მისი სახე მის გულის ყურსა.

ნახა სიხმარი და სიხმარი იზურობდა. მის გუელს, —
მას შეუყვარდა სიხმარი ქალი, ვის ან იცნობდა.
ვერ იშორებდა გონებიდგან მას, სიხმარად ნახუელს,
და ვითა მართალს მას აწრდილსა გუელს ამოხებდა.

აღსოვდა იგი შეუწყვიტლავ და ხშირად მას
ის დაეძებდა ყოველს გუთხეს და ყოველს მხარსა;
ეძებდა ხშირად და ხშირადაც ელანდებოდა,
თითქოს იხმუნდა მის ხმასა და მასა ჭყუდავდა.

და აგერ მართლაც, მისი სასე, გაშმაგებული!
ის უცნაური ამბისაგან გაქვავებული
სდგან ბუხრის გუთხეს, მოგ-პერანგა, თმა გაწეწილი
და დედის სისხლსა შესცქერია მთლათ აღზნებული!

სდგას, ვეფხვისავით თვალეში მთლათ ცუცხლ ანთებულა!...
და აგერ ძმასა გადუფაფრა, გაათრებული!
ის, თავ-განწიწებით, ძმის მაგიერ თავს მანვილს უშეკრს,
და ძმას დარჩენას ეკედრება — დედის სისხლის მღერქელს!...

დახ. სიხმარი გაუმართლდა! და, ელიწბარი
ამ სანახავსედ გადავარდა, ვითა ავთანრი.
იმან მრისხანეთ, შესასარათ შეჭევირა მტარვალთ,
და ამ რისხავსედ მათ ხელიდგან ხმალი გავარდათ.

მას აქეთ გაჭქრა მის გუელიდგან ყოველი ქალის
ახლა იმის გუელს შეაპურებდა მარტო თამარი.
მას აქეთ თამარ ცხადლივ თუ ძილს ჭყავდა ხატათა
და თამარისთვის და ჭრაცხავდა თავსა ცოცხლათა!...

XXV

კით ანდუყაფარ, იასეცა ცხნდათ ჭხ. დაკვდა,
რომ ელიზბარი თამარისთვის იუღავდა თავსაჲ;
რომ მის ღსოვნაში ის შეკობას და ძიღსა ჭკარკავდა
და რომ უთუოთ ცოლად ჭსურდა ის ელიზბარსა.

გუღით ბრახობდა იასესედ ანდუყაფარი,
რომ აწა ჭკვავდა აქამდისინ ღახნეღის ქაღსა;
იცოდა რომ თუ დაწებოდა ცოცხლად თამარი,
გამოაბამდა ის უთუოთ თვის საქმეთ თავსა.

ესეც ადგილათ მათთვის იყო საფიქრებელი —
თამარ მოსთხოვდა ელიზბარსა დაწნეღთა სისხღსაჲ,
და ელიზბარი გახდებოდა მათ სისხღის მღკრელი.
ანდუყაფარი შედიოდა ამასედ ფიქრსა.

ის აჩქარებდა, რომ მოეკლა მალე თამარი.
მაგრამ იასეს აფიქრებდა ჯერ ელიზბარი,
იმისი საყმე მისთვის იყო თავდადებული,
მისთვის ჯერ ამ სისხღს იგი იყო მოწიღებული.

იასემ თამარ გაისტუმრა უამუკის მოსსა,
ყარაულები მოუყენა მრავალი გარსა;
მოაწიღებდა ელიზბარსა იმის ამბავსა
და ამისათვის შეუკრავდა მას ყოველს გზასა.

მოუსვენრდა მისი იყო საფიქრებელი,
რითმე მოესპო მას თამარის საღსენებელი.
ამა ხანებში მოუვიდა იასეს თავსა,
რომ ესარკებდა თამარისა მშკენებით მასა.

აქ უცებ გასცა მან ბრძანება, რომ თამარისთვის
მიეცათ შუება, საკადრისად მას მოჭქტეოდნენ,
მხოლოდ არაკინ ენახვინათ პირად ამისთვის
და გაგვკვისთვის ყოველს საღსარს მას შეუკრავდნენ.

მან გადასწვიტა თავის გულში ეს განახენი,
და განახენი ეს ღრმით ჭქონდა გულს ჩანახენა.
უწყო ჩქარობა მუხრან-ბატონს საქარწილთა,
ამ დანქარების შეუთვლიდა ათას მიზეზთა.

მუხრანბატონიც უოვლიდა, რომ ის სულ მზათ იყო,
სწერდა, სასიძო საქარწილთ წამოსულიყო.
დედამ ელიზბარს განუცხადა და აჩქარებდა,
მაგრამ ელიზბარ არ ჩქაროდა და მდუმარებდა:

დედას უგვირდა ეს ამბავი, ცრემლით ჭკითხვავდა.
მაგრამ დედასაც თავის გულის თქმას უმაღავდა.
ბოლოს, როდესაც კერ გაუძლო დედის ცხარს ცრემლსა,
მაშინ ელიზბარ ეტყვის დედას თავის მწველს ცეცხლსა.

დედა ჯერ ხანად შეჭკრთება და ეუცხოვება,
მემრე ეს აზრი თითქო კიდევ მოეწონება:
მთლათ საღაზნელოს მუხატონე იგი გასდება,
და საეჭისთოც კიდევ სულში ამას დარჩება!

ყოველს დედა-კაცს ეს დიდება გაიტაცებდა,
და გაიტაცა ელიზბარის დედაც ამანა.
მაგრამ, როდესაც მოაგონდა და ღრმით ჩაფიქრდა —
სინანულსა და დარღებშია მან შეიყვანა.

მაშინ ის მტრათა გაიხდიდა სამს დიდს თავადსა:
მუხრან-ბატონსა, ერისთავს და ამილახვარსა!
სამნივ მას შეიღსა სასიკვდილოთ არ დაზოგავდნენ,
ვით საღაზნელოს, ამის საუმოს შუა გაჭყოფდნენ.

და აქ დამწკარი დედა მისწვდა შეიღეს ცრემლებითა, —
თმა გაწეწილი შემცდარს შეიღეს ეკედრბოდა,
ემშაკის საფრთხეს ნუ აბამდა თავს თვის ნებითა,
თორემ ეს საქმე დაჭლუჭავდა და დაამხოდა.

დედა ელიზბარს უმტკიცებდა ცხარე ცრემლითა,
რომ ორივესთვის საჩუჟა იყო, სჯობდა ბეკრითა
მუხრან-ბატონის დათვისება და დამოუკრება,
რომ შეთვის დარი კაცი ძომხრედ მას ეყოლებს.

მაგრამ ამოდ დედა ჭღვრიდა ცხარე ცრემლით რუსა:
არა დაჰარაკს არ უჯდებდა ელიზბარ ყურისა.
სიკვდილი უჯობს თამარისა დაშორებასა
და გადაკვეთით ერთვის იგი ამას დედსა.

ამ დროს იასე გორის ციხეს იახლა შაჰხსა,
უცბე ელიზბარს უცნაურად მოადგა კარსა:
გორას ციხიდან შაჰ-აბაზის მძლავრი ბრძანება,
რომ მუხრანისათ ქალას შეერთვა იყო მის ნება.

თუ ელიზბარ მის ბრძანებას შესრულებდა,
მაშინ მის სიმაშის თავის საყმელს დაუბრუნებდა,
დანაშაულსაც ყოველისთვის მიუტოვებდა,
და მას საყმოდგან თავის ჯარებს გამოიყვანდა;

თვითონ ელიზბარს გაავსებდა თავის წყალობითა,
განდეგილთ თავადთ ყმებს მისცემდა ათასობითა,
ოქროთ და ვერცხლით შემოსავდა, თვის ხმაღს მისცემდა
და თავის კარის ყულაბასაც დაუმტკიცებდა.

თუ რომ გაჭბუდაუს და დაარღვეეს ამ ბრძანებასა,
მაშინ თავის რისხვას მას ყენი მოუფლინებდა,
შენანებდა იმას ავით თავის ურჩებასა
და მის ლეშხვდა ყვავს და ყოჩანს აამყინებდა.

ერა თავს წარი ელიზბარის მწუხარე დედას,
ის თავის შვილსა შეგედრიდა მუხლები მოყრილი,
რომ ნუ ასდევდა გულის თქმასა და მავნე ეშმაკს,
და თავის ბედსა მან აჭყაროს მძიმე ბორკილი.

მაგრამ ელიზბარ შესტიროდა თვითონ დედასა,
რომ ის ვერას გზით ვერ დაჭყვება იმას ნებასა;
რომ უთამარეთ ვერ იცოცხლებს ის ვერც ერთს დღესა,
და მას თამარი უჩრქენიან ქვეყანას მთელსა.

მაშინ მიჭმარათავს სსვა ღონესა საბრალე დედა:
გულის მეგობართ და ნათესავთ შეუყენებდა
ბოლოს დაიწყო სასიკვდილოთ იმან მსადება,
და მაზედ მოძღვარს კიდევ უთხრა მან ზღსარება.

მაშინ ძლივს გასჭრა დედის ცრემლმა, დედის კედრებაში,
ნათესავთა და მეგობართა: რჩევა-უკედრებაში
მან მარჩილებით მონადრმა დაქარწილება,
საქარწილოთაც სასწრაფოთა იწყო მსადება.

უგეტოსთ ვაჟვანთ თავის საყმომში მისცა ბრძანებმა,
რომ საქარწილოთ ბატონისა შეკრებილიყვნენ;
რომ სიმამრთანა საკადრისად შესძლოდა ხლება,
უგობრი მისვლით იმასთან არ შერცხვნილიყვნენ.

შემოკრება საყმო სულ ვაჟ-ვატი და სულ რჩეულიძე
სულ მკლავ გაწვრთილი და ბრძოლაში გმირად გცეული.
მათივე ელიზბარ აარჩივა მხალღოდ რამოცი
საუკეთესო გამოცდილი უმირი ვაჟ-ვატი.

რადგანაც რომა დიდს ქარწილსა ამა ხანებში
მუხრან-ბატონი ვერა რა გზით მოახერხებდა,
რავი ის იყო სახინს ადგილს გასული მთებში
და ეგვლათერში ვიწროებას: ატა ითმენდა.

ამისა გამო ელიზბარმა სხვა თვისი უმანი
თავ თავის სახლში გაისტუმრა. თვითონ სხვებითა,
ჩხუელი ყმებით, არ აყოვნა დრონი და ხანით
საქარწილათა მთას გასწია განქარებითა.

XXVI

რაკი თამარმა შეუთვალა თვის ელიზბარსა,
რამ სამუდამით მას სწირავდა გულსა და თავსა,
ის სუეოკელ დღე თვისთან სატროფოს ელოდებოდა
და იმის გზასეუდ შეუწვევლად თვალი რჩებოდა.

თამარ მთელი დღე დადიოდა და ივდა გზასეუდ,
რომელი გზითაც მოელოდა თვის ელიზბარსა:
ფრინველთ ყრუინსეუდ, თხის ნახტომსეუდ, სიონ ბერკასეუდ
მას ყრუინტელი დაუვლიდა მთელს გულს და გვამსა;

გულის განკალით, თვალთ დაბნევიით, ამ დროს ხტებოდა
და მუელვარებით სატროფოს გზისკენ იტყინებოდა.
მაგრამ ამაოდ! დღენი დღეებს გასდევდნენ უკან
და ამბით ცნობაც არა ჰქონდა მას თვის სატროფოსგან.

ამა ლოდინში თამარ სრულად ჰკარგავდა სასოსს,
გულით იმედი მას თან-და თან ამოხდებოდა,
სასო მისდელი, გულში სიკვდილს იძრავდა ამ დროს,
და სიკვდილის წაშს მას... იმედი უბრუნდებოდა.

ელის თამარი გულ-მილეკით, მომწუდარი სახით,
ელის და ცეცხლი ედებოდა იმის სიცოცხლეს.
ვერცა ტყვეობამ, ვერცა სისხლმა თვის მწკელი ალით,
ეს მწარე დღენი და სევდანი ვერ დააყენეს

წმინდა მამანი, როცა სთხზავდნენ საწამებელსა
კაცთ განაწრთველად უარესს და საზარელს ცეცხლსა,
ბეკის ცეცხლზედ უარესი ვერ მოიგონეს
და მისი ზარით კაცთ დაჭერა ხელთ მოინდომეს:

ჭხუდავდა მხოლოდ ხორცის ცეცხლსა მათი გონება, —
უმაღლეს მხარეს არსებობისს ვერა ჭხუდავდნენ;
იმათ ვერ იცნეს კაცთა გული, კაცთა ზნეობა,
და მიტომ მასაც იგინა ცეცხლს ვერ უვიდებდნენ.

ვერა მტარვალთა, კაცთა მტერთა, ვინ თვის ცხოვრება
წამების საღასრთ მოგონებას სრულად შესწირეს,
ვერ მიაგნეს ცეცხლს, ცეცხლს, რომელსა არა ედრება, —
ცეცხლს ზნეობისას, გულის ცეცხლსა, ცეცხლს უსაზარელსს.

მხოლოდ მიაგნეს ამა ცეცხლსა მტარვალთ ჩვენთ დღეთა.
მხოლოდ გაწკრივდნენ გონებამა მიაგნო მასა.

თავი ანებეს ცეცხლთა, კაცთა ხორცის დამწველთა
და მოუვიდეს ცეცხლი კაცთა გულის გრძობისას.

დაის, თამარი ზნეობითა იტანჯებოდა.

ვით ჩუმი ცეცხლით, მისი გული იფერფლებოდა
საქრმოს ღოდინით და მის აზვის უცოდველობით.
ნეტავი მას, ვინც არ ეწამა არსად ზნეობით!...

და ავერ კადეც ესმის, რომა მის ელიზბარსა
მოუმზადებენ საცოლოთა სხვა ღამაზ ქალსა;
რომ იგი ქალი იყო მისგნით მოწონებული
და ქორწილიცა მათი იყო მომზადებული.

მაგრამ იმშვიდების თამარ კადეც მით გულს და თავსა,
რომ მასუკანა მან უხვესა მას სიყვარული.
მანც უნებლეთ ნორჩსა გულსა თამარისასა
იმა ქალზედა შეიპარა იჭვი და შუნი.

ჩვენ სიყვარული შურით გვივსებს სუფსა და გულსა,
იჭკები იზურბს მთლათ ჩვენს ცნობას და გონებასა:
მდეღვარებით და გულის ტუშით გადაგნებთ ყურსა
ჩვენთა სატრფოთა ყოველს ძარღვის მოძრაობასა;

და თუ მათს სახეს ოდნავ გაჭკრავს თეჭრის ღრუბელი,
ან გაუღვკებს რამ მოღხენა მოულოდნელი,
ჩვენ იჭკებითა აკვიღვლებს შურსა გულშია,
შხამითა გვწამლავს და აკვიღვლის წყაღვლსა წყაღვლშია.

ჩვენ სიყვარული ძვირად გვხვდება ხედრად წიღშია.

გარეშე მტერი, მოძმე-მტერი, მათყარე მტერი,
მტერი ღზინსა და მტერი ყოველს გასაჭირშია,

გული მტრობისა მოლოდინში გვაქვს მუდამ მძუკრი,

და ძლივს ერთსა ვხვდებით სახდოს და მოზიარეს,

მაშინ გვინდა რამ იგი სრულად ჩვენ ვკვეთუნოდეს,

და თუ ვხედავთ რამ ის თვის გულში სხვასაც წიღს უღებს,

მაშინ ამასა გული ჩვენი ძნელად ინუღებს.

გული კაცისა წამებული და მოქანტული,

გაუტანლობით გამოფხანდი და შეშინებული,

იმავე სიყრმიდევე გავსებული ტუცხლით და გესლით,

ძმის ღალატითა და მეგობართ ღუნდობლობით,

დაექებს მწარედ თვის ტკივილის თანამგრძობლებსა,

და აკერ იგი ძლივსა ჭბოვებს გულსა ამგვარსა.

უღსნის მას გრძობას, უღვიარებს გულის მცნებასა,—

ძიანდობს იმას ყოველს ღზინს და ყოველს სეკდასა,

და აკერ იგიც იცვლნს ჩვენზედ გულს და გრძობასა,

ითვისებს სხვასა და მას სწიარავს ყოველს ცნობასა,—

ეს ჩვენს გულშია გვენისა ტუცხლსა აღაგზნებს,

და თითო წამი ამა დღეთა შხამით გაგვავსებს.

«ნუ თუ ის ქალი ელიზბარსა მარტლას უყვარდა?»
ჯერ ეს თქვირცა თამარს შსამით გულსა უწულავდა;

და ახლა უფრო მოემართა იჭვი და მური,
რა ელიზბარის არღა ჭქონდა ცნობა მოსულთ.

და ჭფიქრობდა რომ სხვა სატრფოვნედ იმასა სცვლიდა,
სხვასა სწირავდა ახლა თავის ჭაბუკსა გულსა,
გულთ მას ტრფობას ძირიანად აღმოიფხვრიდა,
და მას განდიდა საჩუდამოდ დაგიწევსუღას.

უწულავდა მური თამარს გულსა, და სხვა სვედაზე
ახლა ეს გრძნობა უფრო სწულავდა იმის გულს და გვამს.
ის უიმედოთ იღვა შტყერებრ მოსავაჟს გზაზედ
და გულის კვსებით დაურღომილი დაჭურვებდა ტბას.

დაჭურვებდა ტბას და შურითა ის შესრქეროდა,
რომ იქ ფრინველნი წვილ წვილათა ნებიერთა,
აღერსიანად სიხარულიდ წუნარად სტურავდნენ,
სტებებოდნენ წამით და სიტყვებით განხაროდნენ.

გულურ ფრინველთა, წულის მტურავთა, მიწას ჭვემძროშთა,
მთისა ნადირთა, ტუისა მსუნთა, უძურთ ჭიათა,
უკლასა ჭყავდა შეუღლე და გულისა ტალი;
თამარ კი კაცი, კაცის გონთ—იყო ობოლი! ..

ადელვებული, დანაგრული უკლიდა ტბასა
და ნეტარებით მოეღოდა მთის ქარიშხლასა;
ელოდა გულით მთის სკავებსა, ტბისა დელვასა;
მათს ღრიანცელში გახრობდა თქვისა მდელვარსა.

და აბურ უცებ გავარდა ხმა: მის ელიზბარი
ემზადება რომ დაიწეროს სხვა ქალზედ ჟვარი;
რომ სამაყროთა შეუყრია მოემე რჩეული;
რომ თვით ექნა საქარწილთ ჭყავს მოწვეული.

ამ საზარო ხმას თამარ მოჰყარა შემკრთალი ყუჩო
და უგონოთა ის დაეცა თავსხარ-დასხმული.

მან არ იცოდა — სიზმრად იყო ის თუ ცხადათა
და ათასჯერ იკრებდა გულს და ფიქრთ მღეუვართა.

მაგრამ ყოველგან ის ისმენდა ამავე სიტყვასა,
დასუჯითებით უამბობდნენ მას ამ ამბავსა...

მაშინ გულმკვდარი ის შეკარდა თავის სადგურსა,
დაეგდო შირქვე და დაჭლევრიდა ცრემლებითა რუსა.

გდო უძრავად, უგრძობულად, გონ-დაფანტული,
მას არ ესმოდა, რა ხდებოდა მაშინ მის თავსა;

ის ხან, ვით თანე ენთებოდა, ცუცსლ-მაღებული,
ხან ცივდებოდა, ვითა მკვდარი, მღები საფლავსა.

როს მოვიდა გონს, ის განერთხო ჩოქისა თავსა,
ორთავ სელები მსურველებით განუჰყრო სატისა:

წმინდა ხატის წინ თავის პედსა მწარედ მოსთქვამდა
და აქ ყვედრება ვედრებასედ მეტი ესმოდა.

— ღმერთო მალალო, რა შეგცოდე, მიუწდომელსა,
რა ცოდოები მიმიძლოდა ბავშვს, უცოდველსა,

რომ ჩემს სატანველს, ჩემსა ცდასა, ჩემსა ვალასა
ბოლოს არ უღებ და არ აძლევი დასასრულს გზასა!

— და, თუ მაქვს ცოდო, რით ვერა ვზღე ამდენი ტანჯვით?!
ჩემნი ტანჯვანი მოაღებოდნენ შიტალთ კლდეთ გულთა!

შენ ხომ ღმერთი ხარ, ღვთაებრივის გულისთ მალალოთ,
ღმერთი ყმაწვილთა, ღმერთი მართალთ, ღმერთი ტანჯულთა!

— და, ნუ თუ ჩემსედ მეტი ვისმე უცდია ტანჯვა?!
ნუ თუ სიმაწთლე ჩემსედ მეტი ვისმე მიუძღვის?!
რად არ მაემარე წამება და ამდენი საჯვა,

რისთვის შემეარე იმას, ვინცა არ გსურდა ჩემთვის?!
რისთვის შემეარე იმას, ვინცა არ გსურდა ჩემთვის?!
რისთვის შემეარე იმას, ვინცა არ გსურდა ჩემთვის?!

— გულთაშხილათ, ვინ ყველას ბედს იპყრობ ხელშია,
ვინ ყველას გულში იხედება და ჭხედავ ყველას,
ნუ თუ სიბრალულს არ აღვიძებს შენს ღმერთს გულშია,
რატა რომ ცუცხლი გეენისა გულში მიბრუნავს?!

— ნუ თუ ამ ცუცხლას რამ უდრიდეს კიდევ სასჯელი?!
ყველას დამკარგი, ობოლი, ტყვე, ხელუწერობელი,
უნათესაო და თვის ტომთა ამოწვეტილი,
მომბეღთა გვამსუდ თვის ტირილსაც კი მოკვებულნი,

— მე მარტო ერთი-და სუგეში მქონდა ქვეყნათა,
მარტო მითი-და ვიბრუნებდი ცოცხლივ გულს მკვლაცსა,
და ისიც ჩემთვის შეიშურე, და უწყალოთა
მომგლიჯე გულით და უბოძე იციცა სხვასა!

— ნუ თუ, მართალო, შენ სიმართლე ჩემთვის დაჭკარტკ
და ჩისხვა შენი ჩემსუდ მარად გსურ იქონიო!
მამ კროსა გვედრი, ეს წყალობა მაინც მომავე:
შენ შეიწირე ჩემი სული, მომიღე ბოლო. —

მან ასე ღეღვით, ტანთ ჩაცმულმა, თმა გაწეწილმა
მთლათ მთელი ღამე გაატარა ღონივითა ცხარით.
ატარ მთის წვერებს ისრებივითა სხივი ჭკრა მსკემა,
თამარ კი ისევ ხატების წინ სდგას ჩოქის თავით.

მას აღარ აღსოვს აღარც თავი და აღარც ძილი:
ახლა მის გულში ისახება მხოლოდ სიკვდილი;
სხვა რამე ფიქრი, სხვა რამ გრძნობა მას აღარ უცემს,
მხოლოდ სიკვდილის საღისას თამარ გულში დაეძებს.

შეჭხედა თამარ მთის წვერებსა და აღმასივით
მზის სხივებისგან გასკვითადნეუ დაძლავით, ბრწყინვით.
რას მოწმენდილსა და სხეტავსა გააქვს ჭრილივ;
მთით მომჩქეფარე მდინარეთა ისმის ჩქრიალი.

აქ ელგებნ სწრაფად ადგა თამარ ატაცებულად,
სახქაროხედა გადაისვა ხელი თვალეზედ,
მხრეს გადიყარა, გაისწორა იმა დაშვებულად,
და უცებ შეხტა, ვით განჯარი, ფანჯრისა ბჭეზედ.

მაღალს კლდეზედ მდგომს კოშკი ადგა მაღალს ციხესა,
და ეს კლდე იყო ხამართული ტბისა სიღრმესა.
ძირს დამშვიდებით, საჩქესავით ანკარა წმინდა
გაჭიმულიყო უძრავათ და ნუბიერათ ტბა.

გადაისედა ძირს თამარმა და მისი თვალნი
თავის კოშკიდგან ძლივს სწვდებოდა კლდისა ძირსა.
ახლად ამოსულთ მზისა სხივთა გააქვთ კრიალი,
უთამაშებდენ მომსინებარე ტბის წმინდა წყალსა.

და აქ თამარმა დაიხილა სანათურის ზირს,
და ტბისა წყლებსა გატაცებით ესაუბრებეს:

— თქვენ, წმინდა წყალნი, ვინ საჩქეთა მე მსახურებდით,
ვინ ჩემს წამებულს გულს მრავალჯერ ნუგეშსა სტემდით,

— ვინ მხოლოდ მარტო მოისმენდით ჩემთ გულის თქმათა,
მშურათ, მშობლურათ ითვისებდით ცრემლთა მხურვალთა,
ვინ ამდენს ხანსა მისშეთ ჰეგდა გულს მეგობრულათ, —
თქვენვე მიმიღეთ თქვენს ტალღებში განსასვენებლათ.

— მარტო ღმერთსა და თქვენს ტალღებსა ვანდობდი გულსა,
მაგრამა ღმერთმა არ უსმინა გულს, წამებულსა;
მხოლოდ-ლა დამჩხით ქვეყნიერად თქვენ ნუგეშათა:
ჩემს გულს მშვიდობა უნდა მისცენ თქვენთავ ტალღათა.

— თქვენ მშობლიურათ გაშიდსენით თქვენი კალთუბი
და სუღარის წილ მომახვიეთ თქვენა ტალღები! —
არ ვინ ხელებითედ ჩემს დანთქმასედ თქვენ არ დაუწყველით,
არ ვის სუღდგმულსა გულს არ ატყენთ თამარის დანთქმით!

— მე ქვეყნიერად სატირელი აღარ ვისი ვარ,
და აღარც ვისთვის მკვლარი გული ჩემი გალადებს;
თვითონ ღმერთისთვის მეტი ვარ და აღარ უნდევარ,
მხალღად ტანჯვისთვის ის სიკვდილსა ჩემსას ახანებს.

— და ტანჯვა ჩემი გადმაცა ჩემს მოთმენას!...
ჭოი! წმინდა წყაღნო, ნუგეშ ეცით ჩემს ტანჯულს გვამს!
თქვენ ჩაქერით ჩემს გულშია უშრეტი ადი,
თქვენ დამშვიდეთ ცრემლებისგან დამწვარი თვალი! —

მოსთქმიდა თამარ, და ბუნება მსიარულებდა:
მზისა ჩათული ოქროსავით მოანათებდა;
ტბისა შირასა ირემთ ვიოგი დანაკარდობდა,
და ზეობებში ზვავთა გრგვინვა შერს გაისმოდა.

მაგრამ თამარის გულს სიცოცხლის არ რა ესმოდა,
მას ყველა გრძნობა ცხოვრებისა გულს ჩაჭკრობდა:
იმას სიკვდილი გულში ჭქონდა გადაწვეტილი.
და თვისი ტანჯვის დამშვიდებათ აჩნდა სიკვდილი.

იგი წამოდგა საჩქაროზედ, გრძნობა მღელვარი,
ერთივლად კიდევ გადიწერა უგრძნოთ შირჯვარი,
ერთივლად მშვიდობა შეუთვალა ტანჯულს სიცოცხლეს
და გატაცებით მიეუფდა სანათურის ბრჭეს

და გადწოდა ტბის ტაღლებსა... აკერ ვარდებს!...
აქ უცნო მოჭკრა იმან თვალი მხედართ გსაწყდა.
ისინი ციხეს სასწრაფოთა ეშურებოდნენ
და მოუთმენლად ციხის კარებს შერს ერთემებოდნენ.

მინამ თამარი შეიკრებდა ფიქრთა ღელვილთა,
მინამ მხედარნი შერს, მოადგნენ ციხეს ნგრეკითა.
იელვა ხმაღმა! აკერ, კიდევ გაკარდა თოფი.
ციხეს შიკარდა დასაცავად მცველი. მუნ მეოფი.

ამ სანახავსკედ თამარს გული უცემდა მძლავრად;
ის განცვიფრებით დასწქერდა ფანჯრიდან მსედართ:
თითქო ნაცნობსა დაეძებდა ვიღასაც მათში. —
თვის ბნელი წრახვა შეაქენა ამაწ მათს ცდაში. —

აგერ იჭიქა საზარელათ ციხის კარებმა
და დგრიანლითა იგი მძიმეთ დაეძვა ძიქსა;
აგერ ვერ უდგრო ამ მსედართა თვითონ ციხემა,
და შემოფანტეს ციხის მტველი ვით ჯოგი თხისა.

აგერ თამარის კარების წინ გახდა ხმლის ელვა!
მისი კარები დაიჭირეს ციხის მტველებმა.
მაგრამ აგერა ერთმა სოქრმა ასაღვასდამა,
თავით ფეხმდის იარაღში სულ მთლათ ჩამვადარმა,
გაღმებულმა, ანთებულმა, გულმრისხანეთა,
მეხებრ გააპო ერთ წუთასკედ ჯგუფა მის მტველთა,
აგერ მის მხლებელთ იგი მტველნიც სრულად შეიპყრეს...
შეჭხედეს ვოქსა და თამარი კარებში იცნეს...

შეჭხედა თამარ და ღლი გულში სცნა ელიზბარნი...
ჭმვენოდან იგი აბჯრიანი და ნაამარი!...
იცნა თამარმა და... მინამდის გონს მოვიდოდან,
იმის ელიზბარ იმას ცხარედ ეელს ესკოდან!

XXVII

მანისისა მზე ნებიერად ადგა მთის წვერთა.
ყოველს მსარესა ქადის სვრით და ღრინცელითა
ნაკადულთ ღვარი მთის თოვლთაგან ჩამოსჩქეთამდნენ.
და თვის ველური მშოლთარებით ეურთა ატობობდნენ.

ცაღიფეს ბილიუხედ თოვლიანთა და სიჰთა კლდეთა,
მთის ცქვიტნი ცხენნი ბოძიძკითა დაეძებოდნენ.
გულმხნე მსედარნი სიბრთხილითა ჭმართავდნენ ცხენთა
და სიბრთხილითჟე თოვლიანთა გზათა იკვლევდნენ.

ამ მსედართ შორის ბედნიერად მომავალნიდა
ნეტარებითა ავსებულნი ორი მიჯნური...
სამშვიდობოსა ადგილასკენ მიისწრაფოდან
თვისი თამართ ბედნიერი ყრმა ელიზბარი.

იმით გზა ედრთ დიან შორი, დიან სამხელა:
მათ ჩერქვესეთში გადასწევიტეს, რომ გადასახლდნენ,
სად ელიზბარსა დედეული ჭყავდა სამშობლად;
სად ანდუჟაფარ და ასეჟ ვერ მიაგებდნენ.

ჭოი სიყმაწვილჟე! არ აქეს უზღვარი შენს გასედვასა!
საბოლოოჟასა ხშირად სწინავ ცხარს გულის თქმასა;
ხშირად წუთს არჩეჟ საუგუნოთ მშვიდს ცხოვრებასა,
მაგრამ ეს წუთი ხშირათა სჯობს მთელს სიცოცხლესა.

როგორც რომ ხშირად ერთი წუთის სულით წამება
მთელი სიცოცხლის სატანჯველსა შეედარება,
ეგრეთჟე ზოგჯერ ერთი წუთის ტკბილი ამება
მთელი სიცოცხლის ტკბილთა დღეთა გადმატება.

ჩა არს სიცოცხლჟე. თუ არ წუთი, ფიქრთ გაელკება?
და კაცთ სიცოცხლჟე არს წამება და ვალალება.
დაე გონებას დამონონ მედამ ბვის გული,
ვისაც ემაწვილი სისხლი არ აქეს აღელკებული!

მაგრამ ემაწვილს გულს უყვარს ბრძოლა და მღელვარება,
ის თავს შესწინავს გულის თქმათა და მჩქეუარს სისხლსა;
მის გულს იძინებს მხოლოდ მაშინ მშვიდი გონება,
როდეს ეწვევა უძლეურობა მის ძვალს და რბილსა.

ამ გვარ ელიზბარ საშინელსა საქმეს ჭზრახვდა:
ერთი ქალისთვის, ვის პატრონი ქვეყნად არ ჰყავდა,
ვინ თვის გულის მეტს ვერ მისცემდა მას ვერაფერსა,
ვინ გადუქტევდა წამებათა მთელს სიტყვებსა.

ის თავს სწირავდა და ქვეყანას ანაცვალებდა;
თვის სარჩო-სამეოფეს და საეგარელს ტკბილსა დედასა
თვის სისხლის მსმელთა სისხლიანსა ხელთა ავდებდა
და, ამ უძლურს ქალს ის სწირავდა ქვეყნად ყველასა.

მაგრამ არ აღსოვს არაფერი ჭაბუკსა ყრმასა:
ის ნეტარია, თვისად ჭხედავს თავის თამარსა, —
იმას იმისი ერთი ნასკა, სმისა მოსმენა
მთელს სიტყვებსა და მთელს თავის ბედსა გრჩივნა.

მოდიან ესრედ ბედნიერნი და სვალ დილასა
ეპირებისან ჯვარის წერას სტოიან-წმინდასა.
იქ ქორწინების გვირგვინითა შეიმოსვიან,
საუკუნოთა სულათ, ხოლოცით შეერთდებიან.

და ხვალისათვის რა იქნება, არა სწკვენ დარდს. —
არცა ვინ იცის, რა იქნება ხვალა და ვის თავს;
მიჯნურთა გული, სამღვილოთ მიჯნურთ არ ეძებს ხვალას,
ის წუთით სტკბება და ეს წუთი სჯობიან მთელს უამს.

მოდიან ასრედ სრულ ნეტარნი, ბედნიერათა,
ნეტარებითა აღსავსენი თვის ნეტარებათ
ვერ წარმოხტქვამენ ცხარე სიტყვით, და თვის გრძნობათა
მღუმარებითა წარმოხტქვამენ უფრო მშეტყველად.

მიდიან სრულნი ბედნიერნი იმა ძნელს გზასა,
და არა ჭკრძნობენ არც დაშრომას, არც დაღალვასა;
მიდიან, თითქო ფრთებ შესხმულნი, თვის სიძარდითა
გააკვირვებენ გამოცდილთა პირველ მსუღართა.

მიდიან ასრე და შეინჯანის ზავსიანს თოკელეს
მიადგენ ძარში, სთელავენ და ადგამენ იუბებს,
მიდიან, სადაც კაჩის იუბესა არ გაუგლია,
სადაც ბილიგი მთის სადირთგან გაუკლეუღია;

სად გამბუღავი მონადირეც ვერ გასდევს ჯიხვსა,
სად დამშვიდებით დანავარდობს ქურციკი მთისა;
მიდიან, სადაც ირემთ ჯოგი მეფედ თავსა ჭვრძნობს,
სად დაუნდობელს და მუხთაღსა კაცსა არ ჭშიშობს.

მიდიან ასრე, და აგერა ისინი მადლა
მოელსა კაკასსა წვერს მოეძრენ ვითა ორბები.
აქ იმათ თვალწინ გადიჭიმა და გადიშლა
მთელი გაგასი და გარემო მისა ქვეყნები.

მოკს რბის მათ თვალი და მათ თვალწინ დაუსრულებლად
იჭიმებოდა ცის კამარა, ვრცელი ქვეყნები.
შეჭნედა თამარ თავის ქართლსა და უნებურად
შემკრთალთ თვალთაგან წარმოსცვივდა ცხარე ცრემლები.

მას აუღუღდა უნებურად მწკალი გრძნობანი
და წარმოუდგა შემუსვრილნი თვისნი და-ძმანი;
მას წარმოუდგა იქ ხანული მწარე დღეები,
ტანჯვა ხალხისა, ღალატი და სისხლის ღვარები.

ზოღნი მთებისა იმათ თვალ წინ იჭიმებოდნენ,
მიდიოდნენ მოკს და სივრცეში იკარგებოდნენ;
ხელბებიდგან, კემპვიით გაჭიმულები
ინდაკნებოდნენ ვრცელს ვაკეში მდინარე წყლები.

თამარ საჩქაროთ მოაშორა თვალი სამშობლელს
და გართობდა გუღს ველურთა მთათა ცქერაში
და შეჭყურებდა ელისბარსა — თვის ნეტარს სატრფულს,
თან მოწამლული და თან მყოფი ნეტარებაში.

ანთობდა გულისა გულისრული და დაღებით გულისედ.
და აგერ მთიდგან ძიხს დაემუნენ ჩვენი მგზავრები.
აგერ მოდიან ხეობისკენ მთისა ბორცვებსედ,
ჩაკიდუფივით, ციცაბოსედ ჩაღმართულები.

ამოძიებენ წინ ბოძებრივ იფესებს ცხენები
და ვითა კომლი ასდიოდით ოფლის სვირთქლები;
მოდიან თავ-ქვე და აგერ მთისა ბორცვები
თავს დაშუქრიან, მოსანზღვევლად დაკიდულები.

მიდიან ძიხსა, ვით ზღაპარში, მიწის ქვეშენეთსა,
ვიწრო ხეობა გადაუმხრთ იმათ თავებსა;
სალი კლდეები, შემართულნი უბსკრულს ჭაერსა,
თითქო თავით ცას ებჯინენო, ჭაგარავდენ მზესა.

ძიხს კლდიდგან კლდესედ, ღრინანცეფით და მრისსანკითა
წყალი მშოფოთარე ქაფსა ისურვიდა, კლდეთ აქანებდა;
მაღლით კლდეთაგან, ქუხილითა და ჩხრიალითა
უანგარიშო ჩაკადული გადმოსჩქეფავდა.

ამა ღრინანცელს საშინელთა და წყალთ მშოფოთავრსა,
ფრუ-ღრმა ხეობა გუგუნითა აძლევდა ხმასა.
მაღლა ცა არ სსჩანს, ძიხს ქვესკრეთი თითქო გაღსნილა
და ჯადოქრული მეუღროებითა არე გაესილა.

იყო დუმილი, უდაბური, კანთ უსადგური,
და უნებლიეთ ძრწოდდებოდა აქ კანის გუფი.
სიყრუეე სრული, მხოლოდ მშოფოთართ წყალთ ხმა ისმოდა
და ჭაფიდასხმული თოვლის წყალი მთათგან ეღვროდა.

მოდიან ასრე ჩვენი მსგზავრნი, მოქანცულები
და ეს ბუნება უნებლიეთ მათ ადრეშობდა.
ცხენი თუ მგზავრი, მოღლილნი და მოწყვეტილები
მოუთმენელად მოსვენებას ელოდებოდა.

მიდიან მდუმრად, და ატერა მთისა წვერზედა,
ზად საუგუნედ განიხილგან თოვლი სადგურებს,
უცნაურადა შავად სქელი კომლი აკრდა.

„მოვიდა ზვავი“ გამოცდილთა მხედართ შესძახეს.

დაიძრა ზვავი მთის წვერდგან და მისმა გრკვინვამ
ჯოჯოხეთისა გუგუნითა განულო მთით მთიდგან.
აზვავდა თოვლი, წამოვიდა მდეკებრ ზღაზნებითა,
თან ძირს მოდის და თან იზრდება. აქ დიდი ხმითა:

— ჩქარა ცხენს ქუსლი! — შემოსძახეს მთას გამოცდილთა.
და სუეგელამა მოუჭირა ქუსლები ცხენსა...

ატერა ხეგში გუგუნითა და გრიალითა
დაცვა ზვავი და სიბნელე დასცა არესა.

დაბნულდა იმგრკვლივ, დადგა თოვლის კოჩიანტელი,
და თვალთატანა არა იყერი არ ირჩილდა.

არ ვინ იცოდა, სად ვინ იყო, და საზარელი
თოვლისა ზვავი ხომ არავის არ დასწოლოდა.

მინამდის თვიქრსა როვიდენ და მინამ ბნელი
გაიბნეოდა და ერთმანეთს კიდევ იცნობდნენ,
უცუბე მოესმათ თავს უიჟინის ხმა საზარელი,
და შიგ შუა გულს სმელით მსკლარნი მათ ჩაუკრინეს.

ვიდრემდის ვინმე მოვიდოდა გონსა და აზრსა,
მინამ დამსხმელთა ხელი სტატეს შემერთალს თამარსა;
მინამ მხლებელნი მოაკლებდნენ იარაღს ხელსა,
მინამდის თამარ მსწრაფელ შეაგდეს ბედაურს ცხენსა,

და სიბრაზითა უწევს უფეტა მხლებელთა მისთა,
თან განჩარებით ვიდასცა სხვას დაეძებდნენ.
რა გერ ჭპოკებენ თვის სამებას, თვალთ სისწრაფითა
გაიგნვიან და თან თამარს გაიტაცებენ.

ც ე ს ო.

(მოთხრობა)

(გაგრძელება*).

IX

ინაურაჟა!... ვარსკვლავთ ფერი ეცვალათ, დაჭკარგეს სიბრ-
წვინვალე და სიკვლეუტე, მერმე სრულიად გაჭქნენ; აღმოსავ-
ლეთისაკენ ბინდმა სინათლეს დაუთმო ადგილი; მხოლოდ დასავ-
ლეთასკენ ტას შერჩა ერთილა ვარსკვლავი, რომელიც დღის მო-
მავალ სინათლეს თითქოს ეჯობებოდა. გათენდა, გაიღვიძა
ბუნებამ; კვირა დღეა და გლეხ-კაცობა ჯერ არ იძლევა; მზე
ამოსასვლელს არის და აი აიძალა ხაღხი; ჩავარდა სო-
ფელში ხმაურობა, საქონლის ბღავილი, ხვიზინი ცხენთა; სო-
ფელი სდულს დილით სიტოცხლითა: მიერეკებიან საქონელს სა-
ნახიროსკენ; ჰაწია მწყემსები მიჩანხალებენ გუდების ხრავა-ხრუ-
გით; თავშალ წაკრულ გოგოებს ფესშიშკელა ფეხით დაუთი-
თობიანთ სბორები, წაუვლიათ გუდებში ხელი და მიაჩებენე-
ბენ. სბორები, რძით დამაძღრები და ნასიამოვნები მშკენიერი
დილით, ფუნდრუგით და კაწიაწით გარბიან-გარბიან და მიათ-
რევენ გოგოებს. აი, აგერ!—დაეცა ერთი ნაშიან ბაღახსე, აი,

*) იხილეთ იმედიო! №№ III, IX და X 1382 წ.

მეორესაც დაუსლტა ხბოს კუდზე სელი და პირქვე გაიშლარტა მიწაზე; საბრალდოს პირი მიწით აკვსო; იწმენდს, ისედაც სელზე, ტირის, იჩინქის თვალებს; ბრანდი მოსდის, რომ იმისმა ამხანაგებმა ბრავა მიატავინეს სანახიროზე ხბორებს და ამას კი უბედურობა დაუმართა. ჩერდება ერთ ალაგას ტუჩ ჩამოშკეობით. სალხი საჩხარებს ამის დანახვაზე; ტაშის სტუმს, ჰჭიბი, ჭიბის“ ეუბნება. აი ტოლი გოგოები მოვიდნენ, სელი წაჭკრეს, გეკუმრნენ; დანაგრულმა ერთი უცბად შესტინა, გადიყარა დარდი და-ჭაიდა! — გაქანდა პრეწილ-პრეწილით.

მირკვა სანახიროზე მთელმა ძაღლის-ხევამ საქონელი; საბძელთან შეიყარა ხალხი, რიგი ამოქნარებს, რიგი იჭიმება, სალაშს აძლევს; სუმრობენ, ლაზღანდარობენ.

— ნჭე! მოგვატანეს ამ კვირა დილითა; შესე ი დედელსა, დიაკონისთვის რომ უკვიდნია ტომარა და ჩანახი.

— მოსე ურია კი არ მოახლატუნებს თუ ცხენსა ამ აღრიანათა.

— მამო, დღეს წირვა არ იქნება?.

— დასე ამ ჩვენ დიაკონსა და! ასეთი რწევა ეცოდინება რომ!...

— ხელობა მა რა არის, უზასუხა დიაკონმა. აიარეს შემოთ.

— ასეთი ალალი ღვინის სმა ძცის მა დიაკონმა, რომ შენი მოწონებული; ერთ კი გადისვამს უღვაშზე ხელსა და ის არის, ისე გამაწიფამს, თითქო თავი დღეში შიგ არ მდგარა რაო, გაიხუმრა ვიღამაც.

— ღვინოში, მე შენ მოგახსენო, მღვდელი კი ჩამოუყარდება? იყო პასუხად.

— სოსიკა ი კაი მოზერები მოგირეკია, ბიჭო! ძან დალოცვილი ქედი უჩანო, ჩემი ბიჭი გავგზავნე ქალაქს და-ნეტაი შე-

ნთ სიგლტხლით არ მოატყუონ გი; გამოუტყდელია და... მე ხე-
ტყდას თავი აღარა მქს... სოქვა ბერიკმა.

— მოტყუებარ ვაწუ იტყვი, ძმა! ძლივ დაუბნოე თავი,
ძლივს. ვაა რასიც მივეცი... იძინდნენ ხათვის, იფიფია! და-სად
არის? — ვაი ცხრა თუმანი დამ თვეკინეს, სოქვან გულნატკენად
სოსიკამ.

— ეჭვი — ჭე! ჭიანძა ხელში, ჭიი დედასა! იამე ათი წლი
წინათ ეგვარს ვაი ბაქრაქამულს იუიდა ვატი მაგ აბსათს.

— ათი რად გინდა, სოქვან ბერიკმა, ხუთი აქვა; ხემ ვამე
ხეში, ხუთი წლი წინათ ათი თუმანი არ მივეყ ეხლა რად
ათსად არ ვათქმევანებ, ჭე თავი არ მიმტკულებს... ეს ტასიწ
ბიჭი არ არა? აა რა რაობის?... ღმერთმა უშველას, უზო-
ნიკო. იმ დამეს შენმა ნათლ-დედამ მითხრა; რა ესე-ესე ტა-
სოს ბიჭი დაეკარგათ დეთის წინაშე, დაუბრე წამოღუმა,
მარამ წელი ვედარ ავიტანე; ვამტკენ ჭიათამ და სოქვამ.

— დამი მენკები შესწრებიან, იმათ მიუკუევიათ, თორე,
ვინ იცის, თუ რა საცადლობა დატრიალდულობს; ვამდგს თვალს
არ თუხანს, ხოხსა დამე სდუეს დამიანთ შვილსა ცუტოს და მი-
ხას უზოვნიათ... მეკე მენკე ბიჭი და... სოქვან სოსიკამ.

— ღმერთო, ჩემო სოსიკო, რატორც ვაჩენს, ისეც
დაუჩენს; ღმერთს ვაგუბავს და ცუტო... მადლმანი დედ-მამის
შვილია. მაგასაც ღმერთი უშველს, ასეთი მათხარა ვატი იყო
ცუტოს მამა, რა სოქველში წაღი არ ჭყავდა.

— მე შენ მოგახსენებ, ბერიკო, ცუტოც კარგი ბიჭი დტება,
რა საჭინოა, სოქველში მტე მადლი ბიჭი ცრ დადის; სწორეთ
გაჭირვების ტად-კვესა.

ბერიკოსა და სოსიკას ლაპარაკის დროს ცაღნი ნელ-ნელა
ვიიშალ-ვიიშალა; სოსიკა და ბერიკი ერთად წამოვიდნენ ბასით;

შემოიარკეს მისა გვარამის სასლისკენ. მისა ურემს თვლებზე სდგამდა, ცუცოას მაზარა და სასრე მიეგდო გვერდზე და შესვლამოდა ღერძს, რომელსაც მისა თვალს უდგამდა.

— დილა კარგა ყოფნისათ, მიესალმა სოსიკა. ბიჭო! თქვენში კვირა ან იციან?

— რას დაუშლის კვირასა; სედამდი ი სუტესსა, როგორ ტომარა აკიდებულაი გარბოდა ამ დილა-ადრინა, შე შენ მოგასსენო იქადაგებს; იმ დღეს, ღმერთი არ შემარცხვენს და ი ზიარები მადღმა, სთქვა ცუცომ, ანება ღერძს თავი და შესედა ტას, კელესიის გვერდით, ი კაცელარის კარებსე, ვადქით ტოლ-ტოლი ბიჭები; გამოვიდა საყდრიდამ ე ჩვენი ღვდელი და დაკვდომია: სირცხვილი არ არისო, რომ კვირა დღეა და საყდარში წირვა არ მოისმინეთო, თქვე თათრებო! სწორეთ ამ სიტყვებითა თქვა, ღმერთი არ შემარცხვენს... მაინც ე მოზარდი ხალხი საყდარს არა სწყალობთო და ღმერთიც თავის მოწყალებას მოგაკლებთო .. ი თვალში სიბრახით სუ ნაბეწყლები გამცვინდა. ქუდი დავდოთო და სამართალი ისე ვქნათო, ამისი არ იყოს: წირვასე ღვდლისა არა იმისა რა და დიაკვნისა; ღმერთს ვერსე ქვეშ კი ვერ შეკვებები...

— კვირაც გატეხილია და უქმეცა; ეს რხერა, კაცი კაცს ადარა ჭკამს, ჩაურთო მისამ, რომელიც დოინჯ შემოყრილი შესტქეროდა კონტა თვლებიან ურემს.

მხუმ კარგად შეიმაღლა, იქნებოდა ათი საათი; შუა სოფლიდამ ხმაურობა, დორღალი შემოისმა; ხამუშ-ხამუშ ხანგრძლივი საჩხარი რომელიმე სერსიანად ნათქვამ სიტყვასე, ხანდისხან „ტუენი დედას და ტუენი მამას“ და „აბა დიფიცე—ს ძსილი. — ეს კანცელარისათხ შეყრილყო სალხი და ერთი კვი-

რის ანგარიშს ასწორებდნენ ერთმანეთში: ვის ვისთვის რა დაეშავებინა; ვის ვინ დაეჩაგრა — ესეა ასწორებდნენ.

განცეღარის წინ, ქვასე იჯდა და ჩიბუნს შეეძვროდა ხმელ-ხმელი, მაღალი კაცი, წაუვითანო იუკრისა, ასეადა წვერ-მოპარსული პირით, რომელიც დალაქს ნიკაპთან ძალსე ჩაუკორტნა; ფეხებზე ახალი ჩუსტები ეცვა; ტანთ კმოსა ახლივე შალის ჩოსა შარკალი; წითელ-გულის პირიანი ზეკანგი ზედ შავს ჩაბარებით; თავსე მაგრა ჭქონდა ჩამოცმული შავი იწერული ცხვირის ტყავის ქუდი. სუთი-ეჭვსა კაცი შემოხვეოდა, ზირში ხელს აქანებდნენ. ეს კი განუშებულბ, ცივად, როგორც ის ქვა, რომელზედაც იყო ჩამამჯდარი, იჯდა და პასუხის მაგივრად აბურჭებდა. შესედულობა ამ კაცისა საზოგადოდ შესასარი და შესასიზლი იყო. როგორც ვათქვით, ყვიოელს და გამხდარს სხეს შეიღმენჭდა ისე, რომ პირის განს თვალებამდე აიტანდა, მწვანე თვალებს, როგორც კაკლის ფოთოლი, რომლებიც მუდამ წამს გველსავით ვინეშტრამდნენ გულს, საშიშრად დააჭეუტდა — ეს იყო მისი გაბრანსების ნიშანი.

ამას გვერდს უღვა უფრო დარბაისლურად ჩაცმული კაცი ყომრადი მაუდის ჩოსათ, ამ იუკრისავე ახალუხით; შავ შარკალს მისავის იუკრა ჩითის სათავე ეკვრა; იუკით ეცვა ძველებური ჩალიდული ხარანის წაღები და თავსე და ბუხრის ქუდი ეს იყო პირ-ბუტაყი, წითელი, როგორც ახლად მოხარბული ვიბო; თვალები როგორც იტყვიან — ცხვირის იუკრი, მუდამ ყვიოლად ქონგადაგრული ვილყებიდამ ბაიესამდინ; შუბლი ქონდა გიწრო და შუაში თითქო შედლაკილი, საიდამაც იწუობოდა ნაოჭ ნაოჭად დაწყობილი ნაკერი ტყავისა ცხვირის კანბატელამდე; ვიბუხი, ტანად ერთობ დაბალი, ისე დაბალი, რომ საღორის ბოდს მოგაგონებდათ; ხელები მუდამ წინა ახალუხის ვიბეოი ჭქონდა ჩაწყობილი

და მუღამ ჩათვიქრებულნი და თავ-ჩაღუნული დადიოდა; ღაპანაკვი ცოტა ენა მონღოლებით, ანუ, როგორც ჩვენში იტყვიან, მოღუგლიუკებით იცოდა. ამას ჭქონდა სოფელში დუქანი და ამისი ჭკუთა გონება იმაზე იყო მიზერობილი, რომ რაც შეეძლებოდა, ბევრი გაეხადებოდასაკვით ქსელაში.

პირველი იყო თვადუა ეშმაკურაშვილი და მეორე ისევ ბღუნძელაშვილი. ეს ის ბატონები იყვნენ, რომლებსედაც რეცხას ღამე თავის ხმანსე და მის შესრუბთან ჭქონდა ბაასი, როგორც სოფლის მზაკველებსე, სოფლის მჭამლებსე, რომლებსაც მიმუშავი თანდითან უჩნდებოდათ და სოფელს ამურალებდნენ.

ღორჭაღის ხმაზე ცუცრომ და მიხამ უფრები ცქცეტეს; გაემზადნენ წასასვლელად და გზაზე სხვა ტოლი ბიჭებიც მოემბატეს; ხელ-ხელა მიუხლოვდნენ განტელარაის, ამ დროს წიჩვის ხანი დაიწკა; ყველამ ქუდობი მოიხადეს და პირს ჭკურთა გადისაქეს.

— ღმერთო, პატრონო! სთქვას ყველამ გუნებაში.

— გვირის მადლო და ძაღლი შენ გაუწვიტე პირი კომლო აკ-გაცსა, სთქვა ცუცრომ.

— ჭო-და-ჭო! დაუჭოქს ყველამ ერთ ხმივ.

ამ დროს შემოესმათ მადლი, რინიანი და უფრო შესმიანი ხმა:

— კიდევ შევრეჭამ და თვალსაც მოგოსრიო!

— თ ღმერთო, სხელე და ისე იღაპანაკე, შეტევით გამოელაპანაკე ვილაც.

— რა ჩემ ფეხებსე სვერივ; რის იმედით სხრი, შვილოესა, ყველას პირში ბურთსა, შე წარვილო სისხლის გუდაგე შენა! შემოუტია მეორემ. ახა ერთი შერეჭე? —

პირველი ხმა იყო თვადუასი. ცუცროს და მიხას ეს ხმა

შხამიანი ისარივით დაეტაკათ გულში, რომელმანც ივანისადი შექმნა, თითქო ჭლამის ბუდიდგან გადმოკარდნასაო.

— არიქნა! ჩხუბია! შესძახეს და რომ ცხა შეემოკლებინათ ბანი-ბან გადირბინეს და ერთს წუთაში ქასქასით და ქაქასით დაეკატუნენ კანცელარის წინ.

ცეტომ ცალი სელი უბეში შიდა და ცალით მიწასე დან-დრბილს სახრეს შტოწიალი დაწყოობინა; მისა ჩხუბის მიხეზის მძლე გაკებამ ისე ააყრყოლა, რომ სახესე სიცივის ეკალი აასხდა.

— კაცო, მისასახლისი არა ზარ შენა? რატომ სმას არ იღუბე? უთხრა ხაღხმკ.

— ბე რა ხმა უნდა ამოვიღო. ე კაცი ამბობს, რომ არ შემიჩვიიაო.

— აი ისემც გიშველის ე დღევანდელ წირვი მადლი, ჭლამ-ისრე!... ხაღხნო! მაგან არა თქვა, რომ შეკრეკამ და თვალსაც მოგუთხრითო!... ვთქვათ, რომ ეგ ერთი ამბობს, რომ არაო. ბიჭო, ეგ ერთი ამბობს და ჩვენ ე მთელი სოფელი ვამბობთ, რომ წუსელ ამი საქონელმა ჩემი კენახი ამოაგდო. თითონ ამი ძმა იყო... შეკრეკა კაკლებ ქვეშ ყუვარი საჩი; მიუნებებინა, კაცო, თავი და შესულან საესე კენახში .. ემ დილით ვახსე, ძმაო, მიუბრუნდა მოჩაგარი ცეტოს და მისას, რომელიც სულ ტუჩებს იკნეტდა სიბრახით (ცეტო კი დინჯად ყურს უგდებდა). ვახსე, მარა ნეტა არ შენახა, ხუჯლები მეტკინა, თვალთ დამიბნელდა. მეტერი სო მეტერი, თავი არ მამიკვდება, თავი—ახა, ტყუილი რა სვთქმელია—მეტერიც კი ატირდებოდა, სთქვა გულ დათუთქულმკ ბესო ზერეკიძემ.

— რას მიუბრუნებინ, მთელი წლის ფუნის მოსავალი, ძმაო, სუბუნუნითი, არა მოფშვნილია, შეეწია ბესოს მუხობული იღო.

— არა, რო გუუბნებინ ეს ამოდენა ხალხი, რატომ არ გვუ-
 რა, მამასახლისო! პირველ ნუმრად ხო არ არის ფიქრის ეს საქ-
 მეები, ჩაერთა ხმის თრთოღებით პასსი ცეცო; მთელი სოფელი
 ამოგდებულა ამისაგან; ყველას ეს სჩაგრავს. იმ დღეს რაღა
 იყო, რო მაგი მოჯამაგირისაგან თავ გატეხილი ჰავლე პეცია-
 შვილი მოგაყენეს კარსა! დასკედრა ბიჭი, თითონ კენახიდან
 აქეზებდა; საწყადი ობოლი ბიჭი კინადამ რუში ჩახხრნობინა,
 თავიც გაუჩეხეს და შენ ხმაც არ გაგიცია, აბა თუ საკანონო
 გადავიხდევინებია რამე! შეძლება აქს, მუდამ კვირია უელმოღე-
 რებული ზიხარ მაგი სუფრასე და იმიტომა?

— რას ელაზარაკებით; ხალხნი არა ხართ, კაცო! მიიხრდილა
 მისამ შუბლზე ხელი, რომელიც მუტის სიბრახისაგან უკანკა-
 ლებდა. როდის რა გაურბებიათ მამასახლისებსა. საკანონოც
 სოფელმა დასდოს და სხვა ყველა თქრიცა.

— შენ ეი, ცეცო. მისამარას თავში ნუ იწეშ, თორემა...

— თორემ რა-დაკულები არ გამოურეკო ბაკიდანა, და წაუ-
 მხარდამხარდა მისა.

— შენ, ხო აზნაურის სისხლი არ დაგაყენეს, წასძახს სისხ-
 მით ფიქრს ეშმაგურიშვილმა.

— შენ ჩემ აზნაურობასთან საქმე არა გაქვს ეხლა; მე აზნა-
 ურის სისხლი მაქვს, თუ გლეხისა — ეს რა შენი საკითხავია...
 უკან გაბრუნდი; შემოუტია მისამ.

— დაიცა, დაიცა! დაუჭირა ხელი ცეცომ. მისა შესდგა. ჩვენ
 ეს უნდა გავიგოთ, განაგრძო ცეცომ, რაღა შენ და ებღუნძლა-
 შვილი აზნაურებთ და ჭბრიყობთ ამ სოფელსა; ერთისა ძმები
 და მოჯამაგირე, მეორისა ლაწირაკი შვილები... მამულია და
 ჩაიგდებთ ღარიბ-ღატაკს ხალხს და შვილიდარ მიწებს სცინც-
 ლავთ. კენახი არ დაჩხია, ეხანა, სიძინდი, თქვენმა გასატიელმა

საქონელმა არ ააოხროს; კაცი არ არის, რა თქვენ წყალი არ წაგერთმით; ე ბღუნძელაშვილია და სუ სული ამოგვართვა...

— მართალია, მართალი!! შეჭყვირა გულ-გაკეთებულმა ხალხმა, ან ჩვენ უნდა ვიყვნეთ ამ სოფელში და ან ეკენი სულთა დგომას აღარ არის, სულთა დგომა.

ბზუნძელაშვილმა დაატყო რა ცუდათაა საქმე, კუდო ამოიძუა; ამას მამასახლისი აეტორღიანდა, ამოიჩინა ილიაში ჯოხი და კისერ წაწვდილი გაჭყვა ნელის ნაბიჯით ბღუნძელაშვილს.

— მამასახლისები ჩვენ საქმეს არ გვირიგებენ. აბა, ერთმა ვინმემ დასახელა, ვის რა გაურიგა. თუ იმითანა...მ... მსუქანი კაცის საქმე, გაგინახრინო, რა მამის ეკენი გაიხიზლდებოდა; გზირიც მამის ფესქარდდება, — ისახულიც, მამასახლისიც. ეგერი მართო იქ არიან მარდები, საცა თავიანთი სარგაა: აბა, ჩინოგნივი მოვიდეს, როგორ უგელაფერი უხვად მოკრიბონ და კისგან? ვის მიადგებიან, და მიუტალახებენ კარსა? ჩვენ ღარიბებსა... ე გულ-სული დაგიკრებნია, მიუბრუნდა გატყვისლული ცეცო ფიდუას, ვითომ და აქ არა ფერი ამბავიაო, თუ კაცი ხარ იტყვი, რა ერთხელაც არი ერთად ერთი კვერცხი მიგეტყოს? ჩვენა გვბრადობთ რაღა?... მართალია, თუ არა? მიუბრუნდა ცეცო ხალხს.

— მართალია!... აი შენი დედ-მამა განათლდეს, შენი!

— კაცო რა საჭიროა, ჩვენ ძველ ადათს მიუყვით. მოსწრებული კაცნი არა ვინა ხართ, წამოადქით წინა, სთქვა მანამ.

— რაო?

— ისა რომა სოფელმა დავაყენოთ ჩვენი კაცები შეველებად, შერუობაც იმათ ჩავაბაროთ, მოვალეობად დავდოთ, რომა ნახნავ-ნათესს ყური უგდონ და ემაგითანა იუდის კერძის ხალხისაგან დაგვიფარონ...

ფილმუა შეიღმინჯა, თავი გადააგდ-გადმოაგდო.

— ემანდ რაღასაც არ აკანტრუშებ ე თავსა მამაკვდავი გვე-
ლივითა, გაბრუნდი, თორემ ისე გაგატყველებ, როგორც გველი;
აქ დაიცილები კიდეცა!

— ე უღვაში ნუ სხმია ე ფილმუს, თუ თქვენ უნარი ვერ
გიყოთ.

— უღვაშიც შეგირცხვეს და ე შირიცა, და აქ შეუღერა მისამ
სახრე.

— დაიცა, მაგის დროც მოვა, ჩასხურნულა მისას ცეცხლმ, ე
მისასი არ იყო, ძველ ათადზე გავიაროთ: ავირნიოთ სანდო
შირები, — აქ ბეჭდი კაი გაცნობავს, — შეველეებად და შერუეებად;
ემითანა კაცებს, უხვანა თითიხ ფილმუსე, სასლის კარი შეუგ-
რათ: მესობლად ნუ გავატარებთ; გუთაქში სარს ნუ შეუბამთ;
მუშად ნუ გავუეებთ, შენ ხარ ჩემი ბატონი; ჭირსა და ღვინ-
ში ნუ მივხედავთ. რა არის ვითომ ნუ ყოფილან ეგენი სო-
ფელში, ისე ვიანგარბოთ... ჭა, საღხნო, რას იტყვიოთ? კარგი
იქნება?

— აი მე და ჩემმა სიყვემ მართალი სიტყვა, დაიძხა საღხნა.

— უწინ სუ ეგრე არ ფეო, ათქვა ჩვენმა ზემო ნაცნობმა
ბერივმა, შეუგრამდით სახლს და გაგინარიან მალე მოგარჯულებ-
დით სოღმე! ადამიანი ხო ეშმაკი არ არის; ვეპულა ხო არ არის
ე რო გეღელს მიეგრას, უმეზობლოდ გლეხ-კაცს ერთი წუთის
გამღესა არ შეუძლიან.

— მაშ, საღხნო, ე ეგუბარე-ღვთის მშობლის მადღმა ამოს-
წვიტოს იმის ცოლშვილი, დედა შეერთოს ცოლათა, ვინც ეს
შირთბა არ დასდოს და არ შეასრულოს.

— ჭანგრე იყო, ჭანგრე! შეჭვივინა საღხნა ცეცხლს ვასუხად.
ამოიჩიეს მარჯვე ბიჭები შეველე-შერუეებად; ამოიჩიეს

ის პირნიც, რჭმელთაც უნდა ყუერა ეგდათ, რომ იმათ, ვისაც სხს-
ლი შეუერეს, ხელი არავინ გაუძართას. ხალხი დაიშალა; ნელ-
ხელა წავიდ-წამოვიდნენ; ცეცოც უბნელები, ესე ოცამდე კაცი,
დაადგნენ შუა სოფლის გზას და ლაშაწაკით წამოვიდნენ.

— ახლა აუ გუფუხვდ სჭარს; თუ კიდე შარშანდელსავით მოგ-
ვიჭინო ი უბრაველიაუშქმა, სწორედ სხსლში ზედაშე გავვიწყდებო
დაიწყო ერთმა.

— ქართველი კაცო მანც იყოს, თავს მანც არი შეებრალე-
ბს კაცი; ცოტაც არი ღმერთს მოაანლოკებინებს; აბა ერთი
გადმოკარდნილი ვახშე, რას დაგიდეკს, თუ მე და შენ შიმში-
ლით მოკვდებით; რა გუცქერის, თითქო უნდა შეგჭამოსო,
სუ გბილებს აკრჭიალებს: „გრუზო ფინთო, გრუზო ფინთო,
მამა-ძალა“, სუ ამას გაიძახის, სთქვა ხელების შლით ნადელით
სავსე ხმით მოხუცებულმა ბერიკმა.

— მაგი მეტი კი არა იცის რა, დაუმატეს აქედ-იქიდან.

— ე უცხომ რა არ დაგვიხდოს, კიდე გასაკვირველი არ იქ-
ნება; ე ჩვენი ხალხი ხო უფრო უარესია! ჩაიცვამს თუ არა
რუსულ ფარავას და ი კარსკვლავიან ქუღს დაახურამენ, სუ რე-
სულად გიშტიალებენ; ე ჩემ ნათესავებზე ხო გამომიცდიას; გვა-
რადიებს მაგი მეტს ვე ხურას მოჭკითხამ.

— ე ჩვენ ზეჰესაც რა ე რუსული ფარავა ჩაუცვამს; რუსო-
ბანა უნდა ამასაც აი, გაისუმრა ვიღამაც ზეჰესე, რომელსაც წი-
თელ გაღუნინი სალდათის სერთუგი ეცვა; ისეთივე კაცო, რა
სუ რაღაც სუნი ჰქარს.

— ეს ოხური რამდენჯერ გავამეხუტე, რა არ გამოელა.

— სუნი რა ავრე ჩაჭკდომია და აღარ შეშეკება უცხო-კაცი
რა გავამტუენო, რა ჩავგავდეკს, ციცილით სთქვა ცეცომ.

— ღმერთი, რჯული, ცეცო, დამიჯერეთ: ერთი კარგა გავი-

სახროთ სადმე ყველანი, ე ბატონიც ზედ მივაყოლოთ და თავს დაგვანებებენ, ვაი არა აქვს მისასა!

— ჰო და რა არი! წელან ხედავდი, ი ბლუნძკლასკილიო რა რიგ კუდ-ამოძრებელი წამოვიდა... ფიდრუსაც კი ენა ჩაუვარდა...

— ყველას თავის! დრო აქვს... რუსი კანონი არ იცით თქვენა... ცეპი დროც მოვა, უმაგისობა კი არ იქნება. მაგრამ ასე კი უნდა ვცემოთ, რა თავ-ბედი იწყველოხ და ჩვენ სამართალში არ მიგვცენ; მისა წელანვე აიმრისა. რა გეცემა საქმე წახედებოდა.

ხალხი გაიფანტა; ცეცხლ და მისა გამარჯვებულები, გულზე ცოტა დარდ მოშკებულები, რა საქმე ცოტაც არი გააკეთონ, შევიდნენ ცეცხლისა სადილის საჭმელად.

X

თამროს და მის ჰაწია ძმას გზაზე, წყაროდამ რამ წამოვიდნენ, ძალიან შეუგვიანდათ: ძმა ჰეშელების ტერას გამოუდგა; თამროც ამას შესტყეროდა და არა ერთხელ შეუკურთხა:

— შუ გულ-კვდარო, თავი დანებე, თორე მოგვალ! ძმა ყურსაც არ იბერტუდა და მისდევდა ჰეშელებს.

— უვიციანო, უვიციანო! მაცა, მაცა! მიაყარა სიტყვები სიბრძნისაგან მოთმინებიდამ გამოსულმა თამრომ.

თამროც არ იყო უსაქმოდ: ის იგონებდა ცეცხლს; ჯერ ესე ახლოს არ ენახა, გულში რაღამაც ჭიასკვით ფუთფუთი დაუწყო: არც სრული შეუვარება ეტყობოდა, არც თუ შეუვარლობა: ადრინდელს მშობლების ღაპანაკს ცეცხლზე ეს შესვედრაც

ზედ დაერთო და თამროს გულს დაატყო; მას ესლა გული უღელავდა; ტანში აზმორებდა, წამდენიც კი წარმოიდგენდა ცეცოს. ამ ტკბილის ფიქრებით და თანაც გულის აღმაქშინავი დეჯვით ჩამოვიდა სახლში. ღოყის თავკუ დაუგვირდა; თვალები სიტხისაგან აემღვრა; მკერდი ხშირ-ხშირად ასდიოდ-ჩასდიოდა. ეტყობოდა, რომ თამროს გულში წალამაც დაიჭინა ალაგი.

დედა შინ არ დახვდა იმას წინაწინა მარტო გდება სახლში; ჩვეულებისამებრ სათიბელა და აჭური წაიღო კენახში: ჩაკნადამ კენახსაც და ხორებს და ხატებს ჰატარა დიქას ამოუტანო, იფიქრა იმან; წაუყარა კარებს ურდული და წავიდა. თამროს იამა, რომ დედა შინ არ დახვდა; ძმას როგორმე დაუყვავებს, რომ ამბავი არ მიუტანოს.

თამრო გარეთ გამოვიდა, წაჩა ქვეშ ჩაჯდა; თავმალის ყურები თავზე გადიყარა; სახე აქნადა, სრულ გამოუჩნდა და ამომავალი მთვარესავით დაუწყო ულაკება; ამოიღო ჯიბიდან მსხალი და გათქვლილა; მერე უცბად წამოვარდა. როგორც დაფოთხალი წადირი, შეიძინა დაბაწი, ახადა ხის ყუთს, ერთი ბოჩა ვაშლი ამოიღო და ჯიბეში ჩაიღო. გამოვიდა და დაჯდა ისეე ძარის ქვეშ. რომ დედას უსაქმობაზე არ მოესწრო, ჰაიჭის ქსოვნა დაიწყო. წაქროს, ამის, ძმას, დეკეთახში შეესხნა და ხედს ნაჭიანს კავალს ამტვრევდა და შეეჭტოდა.

— წაქრო, ჭაი წაქრო! დაუძახა დამ.

— რა გინდა? ბუსდუნით ჭკითხა გაბურტულმა ძმამ.

— მე შენთვის იცო რა მაქვს?

— რაა?

— გამოდი აქა და გაჩვენებ.

წაქრო წამოფრინდა და დასთან ჭუტს დაეჭო; პირი

გზობტენილი. ჭქონდა ნიგვსით, აქაფებინა პირში და რამ კე-
ღარ უტოლდა ლაშქებზე გადმოხდილად.

— უიმე გენაცვალეთ! უფსრუ დიმილთით და ლაქუცით დამ ზე-
თანაც თარი თითი ტუჩებზე მადლო განცვიფრების ნიშნად; რას
აგიქათების ე ნიგვსი, თითქმის გოგს ქერბ უჭამიაო.

— უოჭიცა ხარ და ანცა რ იცინა, და ზურგბ შეუშვირანა.

— აი ჭო, არ გინდა! ძმა მოტრიალდა და თამარს ხელში დაი-
ნახა დიდი ბოროტი კამლი.

— მამუცრ, მამუცრ!! შეჭლიჭრსა შმამ და მნვარდა ხელეში.

— იმას ნუ ეტევი დედასა და...

— რასა?

— აი წყაროზე, რომ თქვი, რომ უპტევიო; ცუცო რომ იყო
ცუცოს ხსენებაზე თამარს შეაწყლოდა, ცხელმა ალმა ვჭკა სასე-
ზე და პირი წითელა ატლასივით გუხდა; გულმა ჩქანა, მაცრამ
სასამოკნო ძეგა დაუწყო.

— არ ვიტევი.

— აბა მამ დიდიტევი.

— ხიარები მაღამა.

— აბა დედა დაიფიტე!

— დედაც არ მამიკვდება.

— მამ კარგი, და მარტა ქრთამი საქრას, რომელმაც შეგ
დო ჭქარში ვაშლი და პრუწილით, უინა-ყინა ტბოლუტა იმას;
ითამაშა, ითამაშა და რამ მოსწუფნდა, რამოტრც გატას თაკვის
თამაშობა, დაუწყო ვაშლს კბენა.

თამარს გამსუბუქდა, რომ დარდი მოიშვა გულიდგან, სასე
გაუმხიარულდა; თვალემა ციმციმი და რბენა დაუწყეს; სუნთქვაც
თავისუფალი შექმნა; მოჭვიდა პაიჭს ხელი და განქარბული,
ხალისინანდ, ქსოვნა დაუწყო. წაქსოვა ტოტი, და უნბად ხელე-

ბი ჩამოუყარდა, აწითლდა, პირი ღია დაჩნა და თვალები გააშტურა. წინ და უკან ტანს რეკავ დააწეობინა, თითქო უნდა წასწვდეს რასმესო: წარმოუდგა ცხოვლად წყარო და წყაროსთან ქვაზე ჩამომჯდარი ცეცო გაშეკრიფის ხეჭიო, რომელითაც მისაღეს აწოდებდა; მის წინ სდგას უმაწილი სხარტი ბიჭი, რომელსაც ამშვენებდა ახლად ამწვანებული უღვასში; წითელი თავშლით წაკრული, თავი და ზედ გვერდზე მოგდებული ნახდის ქუდი ალაყაობისნებენ თამბახს წარმოადგენაში მის სურათს. აი ამან გააშტურა ქალი, რომელსაც სიყვარული თანდათან შეეპარა გულში.

ერთი ამ შემოაქცივრილ მდგომარეობაში იყო, რომელსაც გამოხნდა დედა, რომელსაც მისარზე ედო ბაღახის გონა, ბაღახზე თათრული გოგრა; ერთიც მეორე ხელში ეკავა. —

— რას გამოშტურებუღესარ, გოგო, და დაგიღია პირი! უბნ-რა დედაში; რომელიც ისრე წამოაღვა თავს, ჩამრიღო ბაღახი და ბრატუნიოტ მიჭყარა გუხახეში ტოტრებო, რომ თამბახს სრულადაც არ შეუნიშნია; ისე იყო ჩაყვანული, გართობილი ცეცოს სურათთან აწიყობით და ტრფობით; დედის გამოხმაურობასზე ის შესტა, პირზე ხელი მიხსვა და სწრაფად აიღო ხელში პაიჭი და გაჩქარებული დაუწყო ქსოვნა.

— იშ, დაგიღალე ამ ოხერ გვერდაზე ასვლად-ჩასვლით; მარჯვენა მოკარდეს, ვინც ბნრეულად აქ ბარჩი წაჭკრა და სოფლად დააწესა; რა სასოფლო ალაგი იყო. წიღის უური მინის-მოისვია და ოფლიანთს სახე შეიშმკალა; სად იყო და სად არა გაჩნდა ზაქრო, რომელიც ახლად მოსულ ღორ-ხბოდაში ხბოს კუდში ხელ წაკიდებული მოაფუნდრეკებდა; დაინახა თუ არა დედა, უშვა ხბოს, მიუცუცქდა, მიუაღერსა.

— დედა, შენი ჭირიმე, მსხალი მაჭამე; ჩვენ ბორობას ეყრებოდა.

— ადე ჭო, ჰაწაწა ხო აღარა ხარ, რო უბეში მივარდებო; აჭანდუ! მასტა ორი მსხალი და ორიც თამროს გაუგონა. კარგი, ზაქრო, ადე, გენაცვალოს დედაი, ე კვანები გოჭებს დაუჭერ, ავი გენადისება ხოლმე. შენც, შვილო თამრო, რაღა თქმა გინდა, უველას თავი დრო აქვს, — აუშვი ქსოვნა, სბორები შერეკე, ე დიჭა დაუყარე, მინდობში აღარა მოიძეებობარა, შშივრეკები დაუხირობიან ამ დღივ.

თამრომ იფიცლაჲ შეასრულა დედის თხოვნა, მარტო ის ჭკლამდა რომ, ზაქროს არ დაედუზნა საიდუმლოს გაცემით. მაგრამ, ამის და საუბედროდ, ზაქრომ სწორედ იმ დროს, როდესაც თამრო საიდუმლოს გამხილების იფიქრში იყო, უცაბედად წამოაყრანტალა:

— უჭ, ჭინია!... ვაიმე დედავ, მატლი კაკკინიტი! თფუ; თფუ!... არა გამს ი მსხალსა, აი წელან, რომა გვაჭამა წყაროზე მე და თამრივოსა ცეცომა. ისეთი იყო, ისეთი იყო, რორო სუ პირში მადნებოდა, სთქვა ზაქრომ. გაახსენდა პირობა და შეინანა. წიშნად შეცთომისა და შენანებისა, გააღო პირი, ენა გამოყო და კისერი ჩაიძვრინა. დედამ ამ ცეცოს გავრახებაზე ცეცხლივით იფიქრა.

— რაო, რაო? წაატანა დედამ, ჩამოიშალა წავრული თავშალი, ნიკაპთან შეიკვტა და წაშლიწია ასადგომად.

თამროს, ამ დროს მიწა რო გასქდომოდა და შიგ ჩაკარდნილიყო, ის ერჩინა; დაასხა ცივმა ოფლმა, თავალი სრულიად დაუბნელდა, ჩავდა დერეფანში. ბალახის კონასთან, გაშეშდა, მის თავში იფიქრი შესწყდა, სისხლი თითქოს გაუშრა.

— ჭაი შე გულ-მკვდრის შვილო! ეკეებიც შეიძელ თითის

ტოლა გომბიომ, ჭა? დაახსნა როგორც ძეგს წიწილას, წაჭკნა
წიხლი; აქ და მოვიდა თამრო გონს, წამოვარდა და დაბნახს-
გენ გაიქცა. მიჭყვა გააუთრებელი დედა ჯა? — ს მახლით. —
ახა, შე საძაგლის შექნილ-ნაშობო, რა ხელი გაჭნდა ცე-
ცოსთან, რა, ჭა? ში-თხა-რჩი.!! შიითრია თმით გუთხეში, სცე-
მა, სჯგკლიმა და რა რომ ხელეები ეტკინა, წაძრო თეხიდგან
ფლოსტი და სულ თავ-პირი აუწვა.

— ვაიმე დედილო, მოგვიკვიდი! გაჭკიოდა შტკვიენებულობისგან
შეწუხებული თამრო.

— მოკვიდი, რომ აღარ იყო, მოკვიდი!... რაზე მამჭერ თა-
ვი; თავზე ლაფი რაზე დაგვასი, შე გულ-მკვდრის შვილო-ო-ო,
ხუღარვე. გააგრძელა თამროს დედა მაგდანმა ტირილის კიდე-
სე. თქვი, თორემ სული ამოგამჩე, თქვი ვინ იყო კიდეე წვა-
როზე.

— მაგდანი აღარ შორდებოდა, სწიწნიდა თამროს, როგორც
ნადირი თავის მსხვერპლს.

— ვაიმე დედილო! შეჭკვიინა ჩმეტისგან ნამწვამა თამრომ.
ვინ უნდა ეოფიდიყო! სად მიწაში უნდა ჩამძვრალგოყავ... წვა-
როზე მოკადა და რა შექნა...

— ორიჭი! წყაროსე შენა და შავი ქვა მან გულსე, ხუღარვე —
ეს სულ ი დაბნახიელმა მამა შენმა შემძღვნა; მოვიდეს აქა, ჩემ
შვილებს ჭქონდეთ დღე, რომ შე ის კარგა შევამყო.

რას ამზობდა და რას აჩა აღარა ესმოდა რა დედა მაგ-
დანსა. :დედა გააღმასებელი, ხან რას წასწვდა, ხან რას, იქ გო-
გა წააქცია და წვალი დაღვარა, აქ ქოთანი გადაბრუნა; სამკერ
ათხვერ მივიდა კარებთან თან გაქანებული იწვევლებოდა, ამუქ-
რებოდა, იგინებოდა. დიდ ხანს იქნებოდა ამ მდგომარეობაში,
რომ ძროხების ბლაკილს არ გამოერკვია.

— აა გადაგრიოთ ჩემმა დაძაბუბელებმა, როგორც მე ვარ ეხლა გადარეული. ზაქრო, ზაქრო! გაჭევირა შეცდეს. რას დარბისარ, შე სიყმე შაკო! მოყოლო ი სწვეულელი გამოძიება.

ზაქრო შევარდა დაბნაზში; კუთხილამ შემოქსმა თამროს ბზუგუნე და სლოკინი. შეეცოდა პაწია ძმას, კვლარა იწაშანა; მთლათ დადუღდა საბრალბელები; მოწყინით აილა სწვეული და ჩუმად იყვ აკრებოთ გამოვიდა. კარზე ხავშეს ფიქრები მალე გადაეყარა, გაქანდა პავშეებში.

— მოყოლოქეთქი, შე!... რატომ სწვეულელში წყაფი არ ჩაგისხამს; ბევრი გუამთ თქვენმა თვალების ვარდნამ, ნულარევე, ესენიღ გაგიშრეთ და აგესებათ და აგებუვათ ე სამაწე თვალები, ნულარევე!... შეუთრეი ჩაახსი!...

XI

მზე ის-ის იყო ჩავიდა; ჭაკში სითბო ისევ ტრიალებდა დასაგლეოს ალის ფრად გაჭქონდა დაუღაეი „მკვდრის მზისგან“; შორს განბნულნ ღრუბლებს წითელ-ყვითელი ფერი მიეცათ მზის დაშთინილი სხაგებისგან: — დაკვირამდდა; ხალხი ადრე შემოიკრისა სახლებში.

ზადიკა ახალგაცი ჩვეით ხელში მრადგა სახლის კარებს იმ დროს, რომდესაც მისი ცოლი მაგდანე წიკვინებდა: დღის მუხრებმა, რომლებიც ზადიკას თან მოჭევენ, გუთნის ლედები შეიტანეს! დერეფანში. ზადიკა ჩამოჯდა მარ ქვეშ ქვაზე; მთიხადა ქუდი მოქსარებით, რომელიც პირის წლანებით დაათავა; მოქსარების დროს პირზე ჯვარი გამოისახა, რომ ეშმაკი არ ჩასძრომიყო.

— რას წიგვანებდი; ადამიანო! შენი ხმა სოფელ გარეთ გამოდიოდა... რა მოხდა? წაღიკას ეგონა, რომ უთუოდ ვენახში შესულა რამე. ან იქნება მეკვლეებმა ხბორები ჩამწვდიეს, რომ ასრე წიგვინებსო.

მაგდანმა ხმა არ გასრდა, მხოლოდ ხბოს ამოუტყავუნა ზირში, რადგან უშლიდა წველამი; — ოგენო, შე ბღუნსკლავ, შენა!... შეუტია ხბოს.

— სად არიან ე საგ შეები?... თამრო, შეილლო! ერთი წყალი მასეი, წყალი! დაუძახა მამამ.

თამრო დარეგანში გამოსულიყო, იჯდა და ცხვირს იხიქნიდა, რომელიც ერთობ დასწითლებოდა სეულის კიდებით; თვალებში მეტის ცრემლით ჩაღვიძლებოდა; ტვივილები ჩაუუერდა, მხოლოდ ბუუიღს და გრძნობდა; მშეენიერი დაწკები ჩამ ახასუდი ქქონდა ცრემლით. მამას თავ ჩაღუნულმა მიაწოდა წყალი. წაღიკამ შეატყო, რომ იმას თამროს სასე დაუიკრეკებუდი აქვს.

— გოგო, ე რა დაგმართინა?

— დედამ სრემა. ისე მინეჩქვა; ისე, ისე, რომა... უთხრა წაქრომ, რომელმაც ის იყო საიდღამაც მოიწბინა, ჩაახლქა მამასთან და დაუნდო მის მუნსებს.

წაღიკას ეს ანზავი არ იამა: თავის დღეში ზირუტევისთვისაც არ დაუგრამს გამომეტებით სახრე და შეიღებისთვის ჩამ თითი არ დაუგარებია.

— კიდეც იმის წიგვინი ქქონდა... ადამიანო! რას გაქვავებულხარ, არ მტევი მიხეხსა?

— აი გაქვავდით კიდეც და გაკლდეკდი, კიდეც! დაჭკრა ძროხას ვოხი, ადგა და სწველელი შეიტანა; მალე გამობრუნდა. აკარწახებუდი, კაბა ჩამოიშალა და მოჭკვა ბუნღუნსა: ამოწეკეტა

და გადაშენება, ნუღარვე, ამის თავსა და კისერსა, მიიღო ხელი თამარზე... სუ შენგან არიან ესრე თავ გასულები. რატ მოგვიკა, ახია შენისთანაზე.

— ახა-გაგლახთა!... ამ აღმინამა დამბერა, თორე რა დამა-ვერება, კლდე კაცი ვაუაჲ ... ახლა მადანო, არ იტყვი რა იყო?

— რათ ბერდები... ღმერთმა რა არ მისცეს შეტი ღლეუმის თავსა... რაღა რა იყო, აქ მაგდანი ჩაჲდა, კილო ლაჲანაკისა შესტაღა, რანი თითი ტუჩებზე მიიფანა განცვიფრების ნიშნად და გაგრძელა: ამოდენა გომბიამ ეს რაგორ უნდა მიეყოს, ქვეყანაში თავი მამჭრას... შეეთრე შინა ი რქე ადრეუ!... აღმინაო, მაგდანმა ხმა მოუდაღა, თურმე... ღმერთო, დამისსენ ამ ჩეცხლისაგან!...

— დიდუა შენდა, ღმერთო! კელარ გაათაგე? მოუთმენლად უთხრა სალიკამ ცალსა.

— თურმე... ე რა მესობლებმა გაიგონ, ის და გვიდა!... თავს კელარ გამოკუთხო, თავს!... უნდა ჩიქილა მოსდილი ვიარო გომბიოს გულისთვის!... თურმე... რანი, დადექით თვალებო!... იმ ღლეს ი გუთნის ჯერი რა გამოგოგზანე, წყაროზე თურმე ჩეცხას ელაჲანაკებოდა ეგ მზებნელი ეგა!... მას!... გაიგონე? თითის ტოლა გოგო ელაჲანაკება შედეკებულ ბიჭსა, შერე ისიც ჩეცხას!... დადექით, თვალებო, დადექით!... გაგონილა? თქმულა? რათ მოგვიკა კაი დრო! სათათრეთშიაც არ მოხდება ამისთანა ამბავი, სა... .

— დედა — კაცო! ნუ შეუვიდე, ნუ! რა არი ახლა, ცა და ქვეყანა დაიქცა, რა ცეცო შენ ქალს წყაროზე შესკდა? აცა-დაიცა მამი შენის ცხონებსა, თამარემ რა დაშავა, რა დაგილილაგებია, აბა ერთი, ერთი მითხარ, ჭო, მითხარ და! თამარემ დაიბარა, უთხარ აქ ჩამოდო, თუ რა? ე მამა-ძაღლი ტიელა, თავიც იქა

მქონდა და ფეხებიცა, მე რატო არა გავიგეო; თუ ეგრე იყო...
 ნუ აწვიადებ; მე ზვირთი-ყარია ადამიანი შევჯავრება. .. მე კა-
 ტიც ავარჩიე, ამაღამ უნდა მანჯანკლად მიტოვავნო... ან რა,
 ღვთი წინაშენ, რა მანჯანკლობას საჭირო, მეც ვიტყვი და ისიც
 მიცნობს. მარამ წესია და ადათნი.

— ნეტავი და მე, იჭი, ჭი!... კერ შეიტყუე, რომ მე იმის
 ქალს არ მივცემ-მეთქი... ნაწოწი დედი შვილსა...
 — რას ატყავუნებ ნეტავი ერთი ვიცოდე! შენმა მშვემა ბა-
 ტოი შვილი მოკა შენა გომბიონსთვინა, არა?... ცეცოს დედის-
 თანა მანდილოსანი ადამიანი, აბა, რომელია ერთი დამისახელებ?...
 მარამ რავი ერთი დაიუენე, ის არის, სთქვა ახლავი მართლად
 ბრანსე მოსულმა ზალივამ. ზაქრო, მიიბრინე და ზეკეგვიძანთ
 სოსივას დამიძახე... შენ ბევრი იცი!... ასეთი კაცი დადგება,
 ზალივას მშვემ, რომ პადალი არ ჭყამდეს. კვირას უნდა გენახა,
 რა ნაირ დამწოწაილდა სოფელი გულისთვის! მე შენ მოგახსენო
 დალაგებული სიტყვა ზასუნი არა აქვს თუ!... ნაწოწი დედის
 შვილი! გააჯავრე ცოლს; კიდევ ი წოწვამი, ი გვარამიანთსა,
 მაგი დედა რომ იყო პური მცნობლათა, კიდევ იქ ისწავლა ი
 სიტყვა-ზასუნი და ჭეჭა.

ზადანა გაჩემდ; შეატყო, რომ ქმართან აღარა გაუვარა,
 რომელსაც გადაუწვევითა ცეცოსთვინ ქალის მითხოვება: დაკრდნო
 შელაჭზე და ფეხებს მიტეა; ზალივა მალ-მალ ისელებოდა ცხი-
 სკენ, მოუსვენრობდა, ცუცობოდა ძიელ სურდა საქმას ჩქარა
 გათავება.

მოვიდა მალა-მალა, ხმელი აზუსტივით და მავკურქემანი
 სოსივას; ერთი კვირის წიკრ მოუზარსლობა უფრო მავს ფეხს
 აძლევდა მის აღანძულს სახეს. სოსივას მან მანჯანკლობის სახე-
 ლი ჭქონდა დავარდნილი ძაღლის-სეკაში. ბეჯითი და ტბილი

მოღაპარაკე იყო; ისეთს გულს ს სავალ-ის კიღოს მისცემდა ღა-
პარაკს და ისე მისწიქ მონსკქდა თაჟის მალაღ ტანს, რა არ
შეიძლებოდა არ დაქრწუნებისა თაჟის ნათქვამის სინამდვილეში.

— სოსიკა! დაჯე უნთი... იმ დღესაც გეღაპარაკებოდი. ხო-
ცი გჯეხი გაციის ცხორება, თუ საქმე არ მოიმაჯეკიანა, არ
იქნება... ე ჩემ თამრე გოგოს აღარ ეგვიანებარა, მინდა ე ცე-
ცოს შიკათხოკო.

— ჩემო ზალიკა, რაც აღრე მოიშორებს გაცი ვალს, ისა
სჯობია; მეწუგი რა გამოგერწეობა, შეღაჯათი გეძლევა... მე
და ჩემმა სიემემ. ა ცოლ შეილი ნუ გამიწეღება, რა მაგითანა
არჩევანს ქე ხორციელი ვერ იზამდა, ვერ იზიმდა და!

— ჩემ თაჯში ვი. აი, რაი თითით წაჯეღო კაბას და ას-
წია, აი უმის დანაფასეკადაც არ მაღირს, სთქვა მადანამ.

— იჭ, იჭ, იჭ! აბა დახე, აბა დახე!... მადანო, მადანო! და-
მხობას მაგას ნუ იტევი, დაიწყო დიდის განცდიფრებით, მაგ-
რამ სსმინელის რწმუნების კილოთი. ნეტავი შენი დღეგრძელო-
ბით ერთი მოსწრებული ქალი შებადოს და ცეცო შეირთამდეს,
თორე ვინ თავ-ლაფიანი სისარულით არ მისცემს. აბა, რა შე-
მოგთიცო, რა ვთქვა: ერთი ვაჟი გაშასნია ი სსმ ქაღში, იმასე
გენახოთ შაკეით, თუ მე თქვენთვის ცუდი მოვინდომო.

— რჭ, რჭ! კარგი, კარგი! აბა, რა სათქმელია; დმერთმა ნუ
მოგასწროს... შენ ეს გამიგე ქრთამად რას მოიტანს, ნუწც
ძიელ გამოეკიდები; ჩემი იქნება, იმისი ხარჯი ჩემი ხარჯი
იქნება.

სოსიკა მძიმე მძიმედ წავიდა: ამისი საქმე ყვეღაზე ხალდი
იყო: კარიგდებოდა თუ არ კარიგდებოდა, სოსიკას სადილ-
ვანშიში არ ასცდებოდა.

— მადანო მადანო! უთხრა ტკბილად ზალივამ, ზატანა მო-
კვირსად, რამე ვახშიათ.

— მხალიცა გვაქს, მამა! უთხრა ზაქრომ.

— უჭ, უჭ! აგაშენათ ღმერთმა.

დიდ ხანს არ გამოუვლია, სოხიკა მოვიდა; სხე უბრწი-
ნადა გამარჯვების გამო.

— საქმე გაგნარხე. იმი დედა სუ ცას დაქაია; ცუცოხ სო
ძიელ იამა; სიტყვა გაუშნა, ტუჩებზე დააკვდა... ქრთამად ოთხი
თუშანი ფული, ორი დოქა ღვინო და კაი ჭყდილა.

— მა ნიშნობა ე შემოდგომასე გაგანაღოთ, ქორწილი სას-
ღებოთ იყო.

— რაღა შეადგებებს! რახან აღარა ჰქენი, ზაქმ შემოდგომას-
ქედვე იყო, უსოხა ყოვლისა.

— ხა, ხა, ხა! ჩინისრახა ზალივამ; მოხველ ჩემ ჭკუასე...
ზგრე იყო... შვილო, თამრო!...

— აი, აი! ესლავე ეცემა. ნუ გააგებინებ, ცოდო!

— არა. ზალივო, არ ვარცა, გული დაკოთუთქება, ნოჩნ ბა-
ფანს რო მზე დახედავს ხოლმე, სუ ფუტებს ჩამოაფრეკინებს
ხოლმე. ეეი! სუეგარული, მე შენ მოგასხენო, აღამანს სუ
თუთქავს. ნწარა, ჩემო ზალივო. თავი დანებე.

მეზობლები შეჭკვენ ვასამს; მოიგონეს ბატონის სამსა-
რჩი; თავიანთ ესრედ წადებული გლეხებისგანვე «თავი ვაცების»
მტრობა. მინდვრებს მოეჩინოთ, მაგრამ ახლა გულუხს რამოდე-
ნას შეაწიკს, ვინ იცის? იქნება ბევრს ზედაშეც გაუწიდას. შუა
ღამე იქნებოდა, რომ მეზობლები გაიყარნენ. ზალივამ მოსვენე-
ბით მიიძინა, მაგდანსაც გული მოუბრუნდა, შეუჩივდა თავის
ბედს, მიდო თავი სართუმალსე და ამანაც მალე აასტინა ცხ-
ვირი და მაზუნა თავის ქრმის ხეჩინვა-ფშინვას.

XII.

ცეცო დანიშნა თამროსკა, რომელსედაც ფიქრებში არა ერთი ღამე უძალოდ გულ-აღმა ვერსკვეს გაუთენებია. ცეცო თითქო გამოსკვალა ახალმა ცხოვრებამ; დამშვენდა, თითქო უფრო გალანათიანდა; მას მუდამ წითელი გულის-პარიანი ჰქონდა, წითელი თავშლით თავი წაკრული და ზედ ნაბდას ქედი გვერდსე მოდებოდა, კონტრულ ამოსხმული ბატი-ფიქსური ქალამანი, არ მოუშორებია ტანიდამ. წადილი სახვეწრობამდინ ქუთსრულდა, აღეჯგებით, გულის ჩჩქოლვით ფიქრებში გადადიოდა იმ დროს თან, როცა იმას სამუდამოდ შეუსრულდებოდა იგი; შემოდგომასე ქორწილი ვერ უხერხდებოდა და ეს უფრო სწულამდა იმას. ცეცო მალი-მალ აიბუნდა ხოლმე სიმამრის სახლში რომელიმე ავეჯის სახონაგნულად, მაგრამ მიხედავთ თამროსკა იყო; ამისთვის თავის დაკვრა უკვდავია იყო. ის მამტარა ცოლის ძმას დაუწყობდა ცელქობას. მაგრამ თავი კი თამროსკან ეჭირა, რომელსაც ხანდისხან გადაეჯანაბრებოდა ხოლმე. თამრო გაიღიებოდა; მშველისავით გაუხტებოდა და თავი ჩაღუნული შეკარდებოდა საკუჭნაოში, რომელიც დაბაზს ჭქონდა და მოდგმული. თამრო საკუჭნაოს საურდულადამ გამოიჭყიტებოდა და სტებებოდა თავის დანიშნულის ცქერით; ის ამ წამებში უხომოდ ბედნიერი იყო. საბრძლო ცეცო ვერ შედავდა საკუჭნაოში მოფარებულს თამროსკას და გულთ ათასს ვლოჯობათურს შეხვეწებას უგზავნიდა თავის სიდედრს, რომელიც ერთს წამსაც არ მოადრებოდა ხოლმე დაბაზს, მინამ ცეცო არ გამოვიდოდა; საიუშივით პირში შესტქეროდა. თამროსკა სულ ცხვირ აფხლეკილი ადგა დედას თავს, ვითომდა აქ არა იყრი

ამბავიანო, ათასს მისეს მისცემდა კარზე გასასვლელად, მაგრამ მაგდანს ატყე აღვიდად ვერ მოატყუებდნენ.

ძალი-ხევაში რთვლება ძალიან ადრე იცინან, ენგენისთვის გასულს იმოდენიერთა კენახები საკრეფილია და ხალხი საფარცხავად არის გასული. სოფელში გაკარდა სმზ, რომ ბატონმა გულუის გაწერვა მიანდო სოფლის მოხლეკებს და ამით შემწედ მისცაო ბღუნქლანშილი და ეშმაგაშილი. ცეცო თავის ამხანაგებთ, თითქმის მთელი სოფელი, დასმინეს და ბატონმა თურმე სთქვა, რომ მე მაგათ-ცეცოს ამხანაგებით — სოფლიდამ გაკამეკებინებო. სოფელს გი აღარა ჰკითხამდა: გაასკეებდა?!

გათავდა აღწერა: კენახს, რომელიც ადრეე კოკას იღებდა, ესლს ღრბი შეაწერეს. მსხვილი ნაწივეტები უფრო ცეცოს თავის ამხანაგებით მოხვდა. სოფელი განიძრა: იგი განთქვა, რომ რაც უღიათ იმასე მეტს ნუ მისცებენ. თუ ძალიან ძალას დასატანეს, მაშინ მეტი ღონე აღარ არის, მივცეთ, მაგრამ იმათ დაუსჯელებს ნუ გაუშვებთო. ცეცოს რჩევით, რომ უფრო მტკიცე უფილიყო იმათი შეთქმულობა, ზემო უბანმა დამე ჩუმიად მოიყარა თავი ელიის კვლეისაში და ქვემოც წმინდა გიორგისაში: აქ იმათ დაიფიცეს, დაიგინეს, რომ ერთმანერთ არ გასცემენ. ამოიჩინეს ექვსი კაცი: სამი ზემოდამ-ცეცო, მიხა და კაკო — და სამიც ქვემოდამ, რომელთაც მიანდეს მტარკვლების დასჯა ღითიც იყოს. ითქვა, შესრულდა.

აგერ განშირდა რთვლება. მუდამ საღამოს მოინმოდა კენახებიდამ ყაყანი, ღრიალი, ჩხუბი, დაჩბევის სმზ.

— არ მოგცემ, შვილესა, არა! რაც აქნობამდე მიღია, იმასე მეტს ვედ გავიღებ, თუნდ რომ ჰობოქივითაც დასკდეთ.

— არ გაიღებ და განკენებენ გზას.

ვისაც ერეოდნენ, ართმეკდნენ, არბეკდნენ. სოკნი გი ფი-

ცის გამო ზედ აკვდებოდნენ სანახალებს და ეი არ აძლევდნენ. გაჭირდა საქმე. ფიდუა და ბლუნძულაშვილი ეახლნენ ბატონს და გომიერცხადეს, რომ თუ ის არ ივლის ცუდად არის საქმე.

— ოჰ, სთქვა ბატონმა, ეს დაწვეული ვიყავი!! დააღრ-
ჭიალა კბილები მხეცივიო, მიხედა-მოიხედა და რომ წინ სდგო-
მოდს ვინმე ცხენივით ჩაჭკბუნდა მის ხორცს. უსასკებს მოკაყა-
ვინებს, უსასკებს და სულ ზურგის ტყავს აკამრობინებს მათრახის
ცემით, განაგრძო კვლავ კბილების კრტენით გამხეცებულმა ბა-
ტონმა.

ესლა დაღვა ცეცოს და მისი ამხანაგების განხინების დღე:
ესლა უნდა ეჩინათ თავი. ან სიკვდილი, ან სიცოცხლე, ამისთა-
ნა სიცოცხლეც ამოვარდეს, გაუელებდა სოღმე ცეცოს თავში.
მაგრამ სათა ეს იყო, მის გულში სხვაშაც დაიჭირა ალაგი, სხვა
სიუყარულმაც შედგა ფეხი. ახალი ევედა ვარცა და ადვილად ვერ
დასთმობს ადამიანი. ცეცო იმის მოგონებაზე, რომ სოფელს
პირობა მისცა — გაითქვენ, რომ რითივე გადაუსდონ მტარკა-
ლებს და მდევნელებს თართოლდებოდა, ირეოდა, რადგან თამ-
რას სიუყარული, მისი მოგონება, მისი მშვენიერი სურათი,
მას აყენებდა. შეორეს მხრით ის ირდგენდა თავის ჭ თვის მომ-
მეთა დაულადაეს შრომას, მუდმივ ოფელის წურვას, რომლის შე-
მდეგი, ნამუშაური, უსირცხვილოდ სხვას მიჭქონდა და მიაქს ჭ
გული ეკებოდა შუჩის ძიებით როცა მისა ჭყვანდა გვერდით,
როცა ის ცხარედ დაიწყოდა სოღმე ლანძკვა-გინებას, მტარ-
ვალბზე ცეცოს სულ ავიწვდებოდა თამროც და მომავალი ბედ-
ნიერებაც. რა ვქნა, მე კიდევ კიდევ, მაგრამ მისას რაღა სჯის?
დაეკითხა ცეცო თავის თავს. ის ხომ აზნაურია, იმის მამულს
ხომ დალა-გულუხი არ ერთმევა და რაზე იწირავს სოფელისთვის

თავსა. მაგრამ მისა იმიტომ იკლავდა თავს, რომ მისი მამუ-
ლები სულ ბლუნქელაშვილსა ჰქონდა ხელში ჩაკარდნილი მისი
სულელი ძმის წყალობით, ერთი კენახი ფიდუას ეჭირა: ბერძ-
ნის ბერებმა მის მამა-მამას სული აშართვეს მამულის დავაში. თუმ-
ცა ვერ ჩამოართვეს, მაგრამ იძულებული იყვნენ რომ მამულები
ეყიდნათ ნევისის დანაფასკვად, რადგან დავიდაჩაბაში ფული იყო სა-
ჭირო. ყველა ეს დარჩენილი მისას გვარში, ყველა ამეებს ეუბ-
ნებოდნენ თავის შვალებს და ამიტომ, როგორც მისას, ისე
თვითუღს მის საგვარეულთაგანს, სძაგდათ ბერების, მთა-
დგილე უზრავლიაუშნები და მათი შემწე გლეხები, რომელნიც
ხალხის ხარჯით სცხოვრობდნენ და შეიძინეს ქონება. გლეხობა-
საც ეს გვარეულობა საშინლად უყვარდა, ხათრი ჰქონდა, პატივ-
სა სცემდა.

სოფრომ მგალობლიშვილი.

(დასასრული შემდეგში)

ჯერ არ მომკვდარა მოჩუქუნე გული

ჯერ არ მომკვდარა მოჩუქუნე გული:
შავმა ღრამ მხოლოდ დააკადა;
მაგრამ ნუგეში დღეს განვიცხული,
გამწერალმა გულმა ბთხილად დამაღა.

ერთხელც იქნება ცივი სამთარი
მოკვდება—მუდამ ის ვერ იხარებს,—
კბილ-ახთრისანი მღმუარი მკელი
მუდამ ბავშვებსა ვერ შეგვიშინებს.

ერთხელც იქნება ცა დაიჭექებს,
ზვავი გრიალით დაიწეებს დენას,
შავად ხეკები აღეკვდებიან,
არწივი მთასედ დაიწეებს «ყუთასა»*).

კლდის შავარდნისა შაღა «კვილი»**)
ამცნებს არესა სამთრის სიკვდილსა;

*) არწივი ყუფსო ამბობენ ფშავლები

***) შავარდნის კვილზედაც ეგრეთვე...

მოგროვდებიან ბუნების ძაღნი,
დაივიწებენ მოთქმით ტიჩილსა.

ამოგა ნასი ბუჩქის ძირს ია
ღიმილით მეტყვის „გამარჯვებასა“;
მეტ სავლამს მივტემ, თავს მოვეკვები
და ამოვიდგამ დაბმულს ენასა.

გული მოიკრებს თავის ძაღსა,
დატუბუბული გრძნობა იფრთქებს;
სსვაფრე იწუობენ სიზნი კანკალსა,
გრძნობა საჩხულად იას დაიდებს.

ვიმღერ ბუნების შშენიერებას:
არ შემამწუნებს ტრაფლით მოკლეული;
აღარ გახსენებ სასწარ „შიმშილსა“,
ასღა შეენება ეძმობა გული.

მაგრამ ვერ მინამ სამთარი არი—
უნდა ვიძახო „ბური“ და „ბური“,
ვისტ არ უნახავს შიმშილით მკვლარი
იმას ჩლუნგი აქვს, მძავს, გულის უერი.

იმას არ ესმის მშაერის კენესა,
გულს არ უშეოთებს მის ტრემლის გუბე;
თვალს მოარიდებს ამ „უშნა“ სურათს,
მას შორს ეძახის ბუნების უბე.

ის წამთარშიატ „იას“ იძახის,
მღერას ან უმჯლის მკვდარი ბუნება.
მაგრამ ვინც შრომობს, გულის კტინის
დროებით უნდა მას დასვენება.

ლ. რ—ზ.

ამონომები (amazonნი) კავკასიაში.

(დასასრული*)

როგორც სჩანს თეოდანის სიტყვით ამონომების ქვეყანა იყოფებოდა მთებში ალბანიის მაღალ და მდ. მერმოდისი საზღვრით მათს ქვეყანას სვეთების ლეგებიდგან და გულებიდგან. მეტროდორის და გიუსიკრატის—სიტყვით კიდევ ამონომები სცხოვრებდნენ ჩთილეთით კავკასისა იმ მთის კალთებზედ, რომლებსაც ეძახიან ქერაუნის მთებს, შესობლათ გარკარიებისა. მთიდგან ჩამომდინარე შეჩმადალისი არღვევდა მათს ქვეყანას და ჩადიოდა მეოტის ზღვაში. როგორც თეოდანის მიერ ნახეუნი ნაშნები ამონომების სცხოვრებელის ადგილისა, აგრეთვე მეტროდორის და გიუსიკრატის ერთ ხმათ აიტვიტებენ, რომ ამონომები სცხოვრებდნენ კავკასის ქედის ბოლოს აღმოსავლეთით, და არ შესხეთის მთებთან, როგორც ჭტონია გკარამაქეს (შემოკ. ქარ. ცხ. 147 გვ.) ან კიდევ დასავლეთით კავკასისა, როგორც შოპენის სიტყვებიდგან სჩანს. მსოლოდ სწოჭედ არ არის ნახეუნი თუ რომელს ადგილში უნდა ეტხვრათ: თეოდანეს სიტყვით ისინი სცხოვრებდნენ ახლოს

*) იხილე „იმედი“ 1883 წ. № I.

ლეგებისა და გლეხების ქვეყნისა მთებში, ამით ქვეყნისა საზღვრისა შემრმოდაღისი; — სხვების აზრით-ისინი სცხოვრებდნენ ქერაუნის მთის კალთებზედ გარჯარების შეზობლათ და მათ ქვეყნისა განუღიდა შერმადაღისი. ორმცა ერთი მთებში ახვენებს და მეორენი მთის კალთებზედ; ერთს მათ შეზობლათ ლეგები და გლეხები მოჭკავს და მეორეთ გარჯარები: ჩვენ მანც ორთავესა განსაზღვრები ადგილი ერთ ადგილათ მაგაჩნის რადგანაც, როგორც ზირველი მწერალი, ისე მეორეები იმათ ქვეყნისათან თუ ქვეყნისა ახვენებენ მდ. შერმადაღის ანუ შერმოდღის.

თუ მივიღეთ ჰადაღისის აზრი, რომ შერმოდღისის არის თერგის ტოტი-შერმოდგი და იქ აწინაშეთ ამოქმედების ბინა, მაშინ ყოველის ფერი ახსენება; როგორც ლეგების და გლეხების შეზობლათ, ისე გარჯარებისა; როგორც მთებში ალბანისის მაღლა ყოფნა ისე ქერაუნის მთის კალთებზედ ება. აი რანაირად: ეკვლამ გიცით, რომ თერგს და ანდისის ყოისოს შუაგავსის შემთავრისს ქედდგან ახლას ბორბალასი იწუობა ანდისის ქედი და ეს მთა მიემართება ჩთილეთ აღმოსავლეთისკენ. მაშახდაშე თუ თერგის სეობაზედ ამოქმედები სცხოვრებდნენ, მაშინ ანდისის ყოისოსზედ მცხოვრებნი სკვითის ტომის ხალხნი ლეგები და გლეხები ჩათვლებდნენ მათ შეზობლათ აღმოსავლეთით ანუ დაღესტნის მხრით. ამას გარდა თერგის ხეობა შედარებით ვაკე დაღესტანთან მთა ადგილია.

თუ ამას დაუმატეთ, რომ ნახევრები სკვითები-ლეგები და გლეხები არის ერთი და იგივე ხალხი, რომელსაც ჩვენ ლეგებს ვეძახით (გლეხები ვგონებ უნდა ამ სიტყვიდან გადაკეთებულია — ლე-გე-ბი), უსაზრი და დუბროვინი კიდენ დაღესტნის ლეგებს და რომლებსაც აქამოდის ჰეოფს თერგის ხეობის მცხოვ-

რებთაგან ანდისის ქედი, მაშინ უფრო სარწმუნოდ უნდა გვეჩვენოს ამორძლების ცსოვრება თერგის ხეობაში.

ამნაირად, თუ ჩდილეთ-აღმოსავლეთით მათ მოსამსლვრეთ ლეგები იყვნენ, მაშინ დასავლელით ე. ი. კახეთის მხრით და განსაკუთრებით მთიანის თუშეთით კავკასის გადმოღმა მათ მეზობლათ იქნებოდნენ კარგარები. რომელთაც ადათათ ჰქონდათ შაიხულობით მთასედე წასულა. ეს ასეც უნდა იყოს, რადგანაც ამორძლების მეზობლები კარგარები არიან კარგარეთები ანუ კარგარელები ალბანიაში მცხოვრებნი და თვით ალბანიელთ ტომიანანი, როგორც სხანს ეს ალბანიის მეისტორიეთაგან...

რაც შეეხება თვით ალბანიას, რომლის მოსამსლვრეთაც სცხოვრებდნენ ამორძლები, უნდა ესთქოთ, რომ სტრახონის სიტყვით: ალბანია იწოზოდა ივერის საზღვრიდან დასავლეთით და თავდებოდა კასპიის ანუ მეოტის ზღვის ნაპირით აღმოსავლეთით; ჩრდილოეთით საზღვრიდენ კავკასის ქედი. რომელსაც აქედან დაწოზიდი ბოლომდის ქერაუნის მთას უწოდებდნენ; სამხრეთით იყო სომხეთი. აგვანულების მემატინი ვიდეკ, რომელთაც ალბანია აგვანათ გადუკუთებიათ საკუთრათ ალბანიათ უწოდებენ შემოზღუდულს ადგილს — ალასნით, მტკიცით, კასპიის ზღვით, და სამურით. როგორც სტრახონის შეხედულობით, ისე აგვანელ მეისტორიეთ აღწერით ალბანის საზღვარში შედის მთელი მარცხენა მხარე ალიზნის ველისა. მაშასადამე არაფერი არ უიღის იმ აზრს, რომ ამ მხრით კავკასის გადმოღმა კარგარები ავნიშნოთ ამორძლების მეზობლათ. ამას კარდა ალასნის ველის მცხოვრებნი, როცა სიძუქ დადებო ხოლმე კავეთ, მთლათ კავკასიის ქედს და ალასლს მოუყინებინ ხოლმე თავიანთ ცხვრით და რქიანი საქონლით. ამ ნაირად, ჩვენის აზრით ამორძლები უნდა მოიძებნენ თერგის ხეობაში, მათს

მეზობლად აღმოსავლეთით უნდა იყვნენ ლეკები ანუ ლეკები, დასავლეთით ქედს აქეთ გარგარიები ანუ დასავლეთით ალაზნის მარცხენა ნაპირს მცხოვრებნი, შემდეგ ქვეით აკვანელნი და აქეთ კიდევ ივერიელნი.

სტრახონის და აკვანის შემოტანით სიტყვით აკვანის ანუ ალაზნის დაწუბანდის კარით უერთდებოდა ახლანდელს ვაკე და-დასტანს. ამ გზით შემოდინდნენ ალაზნისში, ჩვენს ქვეყანაში, და აქედან მტირე აზიაში და ევროპაში აზიის უბინაო ხალხები. სხვათა შორის დღეს ცნობილია, რომ ამ გზით არა ერთსელ შემოკარდნილან ჩვენს ქვეყანაში და შემდეგ აქედან ანატოლიაში კაკასიის ჩრდილოეთით მცხოვრებნი გუნები, ჭასარები, ავარელები, მონგოლები და სხვა. ამას გარდა არის მოწმობები, რომ ალაზნიელნი და ივერიელები თუ დრო ხელს მისცემდა თვითოთონაც შედიოდნენ ამ კარით სკვითების, გუნების თუ ჭასარების ქვეყანაში. უგულა ამ მიზეზებით მოსალოდნელია, რომ აკვანელებს და ივერიელებს უფრო გარკვეულ სტოდნოდათ ამ ველურის ხალხის ცხოვრება, ვინემ ელინთ მწერლებს; აგრეთვე თუ სადმე სცხოვრებდნენ ამოკლები — მათი ბინა და განწყობილება. ეს ასევე არის: ალაზნის მეისტორიეს — მოსივი კალან-კატვანს აქვს იმისთანა ცნობები გუნების და ჭასარების შინაურ ცხოვრებაზედ, რომლებზედაც ვიზანტიელებს არა შეუნახავთ რა. მოსე კალან-კატვანი არის თვით აკვანელი, მცხოვრები VII საუკ. ამისთვის უფრო დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეთ მის ნათქვამს მოსამზღვრე ამოკლებზედ. უეჭველია, თუ მან თავის აკვანის ისტორიაში მისცა ვრცელი ადგილი უგულა კაკასის ხალხების აწერას, რაოდენ უგულამის მოსმას არც მოსამზღვრე ამოკლებსთვის დაიშურებდა თუ რომ ისინი მართლაც სცხოვრებდნენ სადმე ალაზნისის ახლო.

სამწუხაროდ, ყველა ხეენი ჩხრეკა აგვანის ისტორიისა ამ მიზნით ამაოდ უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც მის ავტორს სიტყვაც არსად დაუძრავს ამოძღობსუად. ეს კიდევ არაფერი; შეიძლება ვინმე სთქოს, რომ ან განძნახს და ან დავიწყებით და არ ცოდნით გქმნის ეს მ. კ., მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ არც სხვა აგვანის მწერლები ასახელებენ მათ ცხოვრებას, რაც შეეხება ჩვენს ქართლის ცხოვრებას, მას თუმცა მოჭყაჟს მათს ცხოვრებასუად ცნობები. მაგრამ, ჩვენს მანც ვერ შეგვიძლიან ის ცნობები ნამდვილ ცნობებად ვაღვიაროთ, რადგანაც ქართლის ცხოვრება არის შედგენილი თუ გადაკეთებული შეთვრამეტყ საუფუნეში და მოსალოდნელია, რომ ამოძღობსუად ცნობები ბერძნების ნაწერებიდგან იყონ გადმოღებული და ჩართული. მით უკეთეს სჩანს ეს, რომ თითქმის არც ერთი შესანიშნავი გარჩევა არ მოიპოვება სტრაბონის ამოძღობის, ქართლის ცხოვრების და რუს. ნესტორის შემატანეს შორის.

ეს სიტყვის გამოუღებლობა მათსუად ადგილობრივი მწერლებისა გვაიმედებს, თუ სრულად არ გვარწმუნებს მასში, რომ მოთხრობა ამოძღობსუად არის ბერძნების იანტასინის ღვაწლი. მაგრამ საქმე იმაშია, თუ რამ გამოიწვია ბერძნების მიერ ამ გვარი შეცდომა? შეიძლება, მცირედიც არის ვუპოვნოთ ამ გვარს მათს შეცდომას ისეთივე სასწულად, როგორც ედო ამერიკის ამოძღობის მოთხრობის შედგენას? ჩვენი პასუხი არის — შეიძლება. აქაც ისევე ის მიზეზი უნდა მოქმედებდეს, რომელიც მოქმედებდა აშერიკაში, ე. ი. ვაცების ქალებათ მოჩვენება, რომ ეს ასე იყო ამის საბუთების მოყვანა. ბევრი გი არ შეგვიძლიან, ვუხევენთ ცოტა ოდენს მაგალითებს; ბევრის მოყვანასუად გი უნდა მის მოვითხოვთ მკითხველთან, რადგანაც ჯერეთ ძრიელ

შვედ დროს შეესება ეს ამბავი და ისტორიას მცირედ მოეპოვება, და შეორეც ჩვენს არ ვართ განვითარებული ამ საქმეში.

ჩვენი მაგალითები შეეხებიან გუნებს, ავარებს, ჭახარებს, და მონგოლებს. თუ კიტაილებმა ტვილანის მცხოვრებნი ნის-ჭარტიან კაცებათ ხათვალეს; თუ ნეგრებმა ევროპელებს ზირ-ველად თეთრი შამუნები დაუძახეს; თუ კოხინელებს ანგლიხანის თეთრი კბილები ძაღლის კბილებათ მოეჩვენათ და სხ. ერთა სიტყვით, თუ ამისთანა მცირედი გარჩევა კაცის გარეგნობაში იწვიოს ამისთანა შეცდომას, რა გრძნობა უნდა დაეხადნათ აზრის მონგოლის ტომის ხალხს, როცა ისინი შეგვივდნენ ევროპაში? აი რას ამბობს რომის მწერალი—ამიან მარტელისი: „სიმსხვე და სიბრძნე გუნებისა გადაემატება სუფევლას, რაც კი შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ მხეცური და მძვინკარი. მხვილ უმაწვიალებს რკინათ უდაღვენ ებებს, რომ წვერი არ ამოუვიდეთ; ამისთვის სიბერემდის აქვთ მოტვლებილი პტყელი ნიკაბი. ხასსმულა ტანი დიდრონის ხელ-ფეხით და თავი საშინელ სახეს აძლევს. უფრო ადვილათ შეიძლება ისინი ორთქეს მხეცებათ ჩავთვალოთ ან ხის სატოებათ, ვინემ აღამიანებათ. (ეს შეესება 375 წ. *Исторія Атілы I 1. ст. 10*).

შექვესე საუგუნის გოთების მწერალი იოანანდი ამნაინადვე აკვიწებს გუნებს და სხვათა შორის მკითხველის უურადლებას აქტევს გუნების წვერის უქონლობასედ.

ახლა მონგოლები ავიდეთ და ვხანოთ, იმათ რაღა შთაბეჭდილება დასტოვეს იმ ხალხებსედ, რომლებსაც ესენი ესტუმრნენ. ზირველად მონგოლები შემოცვივდნენ 1220 წ. ალბანიაში და გასწვიკიტეს საქართველოდგან მიტეკებული ჯარი კატმანის მინდორზედ. აი რას ამბობს აკვანის მწერალი — ძალაკი თავის მონგოლების ისტორიაში მე-7 გვერდზედ: „ეს პირვე-

ლი თათრები ადამიანებს სრულიად არ ჰგებდნენ; იმათი შეხედულობა ყველაფერსედ უსამაგლესი იყო; თავები ჰქონდათ ისე დიდები, როგორც გამბეხებს; თვალები, როგორც წიწილეს; ცხვირი მოკლე კატასავით; საიეთქლები წამოტყხილები ძალღეზივით. წვერები სრულიად არ ჰქონდათ. ხმა გამომირავთ, უარეს აწივისა“. მეორე მწერალი ამავე საუკუნისა — კირაკოზ ასე ამბობს: „იმათი სასუ ჯოჯონეთური იყო და კაცს თავს წარს სცემდა. იმათ არ ჰქონდათ წვერ-ულვაში. (იქვე შენიშვნა). სტეფანე ორბელიანი ამბობს იმათ ჰირის სასუ ისეთივე ტიტველი აქვთ როგორც დედაკატებს. (იქვე მე-10 შენ) აი კიდევ ჰსწარებზედ ცნობა: „ჰსწარების წინამძღოლმა: დღეუბუხაკანმა — რომელნიც სტროკებდნენ ჩრდილოეთ კავკასიის ფიქრობებზედ (ჰსწარები) — შეჭერისა ყველა თავისი ქვეშევრდომები: თემები, ხალხები, ზარის მთის, ქალაქის თუ უდაბნოს მცხოვრებნი, თავის მზარსკვლხი და დალალის მქონენი და გამოუძღვა სალაშქროთ. არავის შეეძლო იმის ჯარის დათვლა. ჰირველად დაეცა დარუბანდის ციხეს ჩოღას; რომელიც კავკასის და სღვის შუა იყო ამართული და საკვირველი კედლები ამ სიმაგრისა ძირამდის დაარღვია: უმსგავსო, შესაზიზღი, ჰირ-გაბტველებული; უწამწამო, დედა-კაცის მებედულოობის მქონე და გაწეწილი თმებისა დუბუხაკანის ურდო ეძგერა შეშინებულს ხალხს და სულ ამოუღიტა“. (История Арваны — 104).

ყველა ამ ბავალითებიდგან სჩანს, რომ წვერ-ულვასის უქონლობას დიდს უურადლებას აქცევდნენ, როგორც გადმოღმა კავკასიელნი ისე ევროპიელნი. 2) — უწვერ-ულვაშო, გრძელთმიანი მტრის ურდო შესაძლო იყო მესობელ ხალხსაც კი მოსჩვენებოდა დედა-კატების ჯარათ.

მოვიყვანოთ კიდევ მაგალითები, თუ რა უურადლებას იწ-

ვევდა კაცების მიერ დიდი თმების ტარება. უარ-ჭუნნი ანუ ავარელნი, რომელიც VII ს. გამოჩნდნენ ვიზანტიის სასლვარსუდ იუენენ შემკობილნი იმავე თვისებით, რომლებიც აქვთ ყველა ტომებს საშუალო აზიისას და განსაკუთრებით ტურანელთ: თმები ჰქონდათ ჩამოშვებულები, რომლებიც ზორტით იუენენ გადაბმული (Исторія Атилы т. I ст. 398). ავარელები ატარებდნენ გრძელ თმებს, ამბობს სხვა მწერალი. 559 წ. უარ-პუნების წარმომადგენელები შევიდნენ კონსტანტინეპოლში ნებართვის სათხოვნელათ შავის ზღვის პირას დასახლებული იუენენ. ამ ამბავმა საშინელი არეულობა მოახდინა ქალაქში. მკურებლებით ქუჩები, ბანები და ფანჯრები გაიმსო; ტანისამოსი და ენა ამათი გუნური იყო. მაგრამ შესკდულობა სულ სხვა ნაირი იყო — ამბობს თეოფანე. «იმათმა დალაღებათ დაწნულმა გრძელმა თმებმა ყველანი მოიყვანა განცვიფრებაში» (იქვე ატ. ისტ.). ჰანარებიც იწინაუდნენ დაჯალებათ გრძელ თმებს, რისთვისაც ვიზანტიის იმპერატორებთ უძანდნენ მათ დალალიანებადი (Исторія Агв. 110).

ამ ნაირად, ევროპელებს აკვირკუბდად ორი გარეგანი თვისება: კელურ საღებებისა: 1, წვერულვაშის უქონლობა, რომელიც მიანნდაო საუკეთესო მამშვენებელ თვისებათ და კაცის ქალიდგან გამჩვე კუთვნილებათ; 2, — გრძელი თმები, დაწნული დაჯალებათ, რომელიც უნდა ყოფილი იუენენ მარტო ქალის მამშვენებელ და გამჩვე თვისებათ და აქ გი უკუღმა იყო. თუ ამას დაუმატით მესამე, რომლებზედაც უჩვენებს პიკერინგი. ე. ი. — გამარჩვეელი ნიშანი მონგოლის ტომის საღებებისა არის ორივეს სქესის დედა-კაცური მოყვანილობა, — თვალ-სასინო ვარჩევა არ მოიპოვება ორ სქეს შუა არც ტანის მოსულაობით და არც ტანისამოსით, ასე რომ, უცხო კაცს გა-

უჭირდება გაარჩიოს კაცი ქალიდგან.“ (იხილე ბასტიან. სტ. Amazony 181 სტ.) ჩვენ მივიღებთ ყველა იმ ნიშნებს, რომლების წყალობითაც ესპანელი მონსტრუუდნენ ამერიკაში და კაცები ამორძლებათ მიიღეს.

ამ მაგალითების შემდეგ იმედი მაქვს მკითხველი დამეთანხმოს იმ აზრში, რომ მითხრობა კავკასიის ამორძლებზედ არის იმ გვარადვე შემდგარი, როგორც შესდგა ამერიკაში, იმ დროს როცა კავკასიის ფერდობები და მათზედ მტრობეები აჩიყვნენ რიგიანათ გაცნობილნი ელინებისგან, — იმ დროს, როცა კავკასიის ყველაფერი, ჭორი და შართალი, ჭეშმარიტებათ იყო მიღებული ბერძნებისგან. რომ ეს ასე იყო ცხადია ჭეშმარიტის აწერიდგან სკიფიისა (წ. 4- თ. 29), სადაც ის უოკელ გვარ ქმნილებებს იხსენიებს. ვისაც თვალი უდევსებია ჭორების მოგზაურობისათვის ერთი ადგილიდგან შეორეხედ, მათს თანდისთან გაზრდისთვის და ჭეშმარიტების სასიო გამოკვლავზედ ბოლოს, იმას მგონი შეუძლიან კარგათ აღსნას თუ როგორ შეიძლებადა გუნების, ჭაზარების, ავარელების და მონგოლების მნასველებს გამოკვრანათ სლანარი ამორძლებზედ და შემდეგ ბევრის მოგზაურობისა როგორ მიელას ჭეშმარიტების სასე ამ სლანარს. თუმც ბევრი მაგალითების მოყვანა შეიძლება ტუუვილის სინამდვილეთ გადაქცევასზედ, მაგრამ საჭიროად არა ვთვლით, რადგანაც ყველამ იცის, რომ ავლანარში გამოკვრანილი ტუუვილი მკვდარი ადგაო კუვიასში დამტვიცდება, რომ გასეთში სწერია ესა და ეს კაცი ტანცნებულა და ამასა და ამას ლანარკობსო, ჩემი თვალითაც ვნახეო. თუმც ეს მაგალითები ჩემის აზრით საკმაოა ამ გვარის დასკვნისათვის, მაგრამ კიდევ მოვიყვან ერთს მაგალითს, რომელიც არ ვიცი რისთვის გამოუშვია თავის მოკლედ შედგენილს ქართლის ცხოვ-

რებაში» მ. გვარამაძის, როდესაც სხვა (გვ. 179) უკვლავ გადაბიჯება ზომიერის აღსანიშნავი გრძელთა აუწყობის. ზონარის სიტყვით მოხდა ომი რომაელებს და ალბანელებს შორის, რომელშიც ზომიერი გამარჯვდა. რომის მსედრებმა შენიშნეს უკომარ მტრებში ბევრი დედაკაცები. შემდეგ ომის გათავებისა, ცნობის მოყვარე რომაელებმა მოინდომეს შეტყობა თუ ვინ იყვნენ ესენი. დედა-კაცის ტანისამოსით კაცები თუ მართლაც ქალები. დეკრიგენ შვედრების გროვას და დაუწყეს ჩხრეკა, ცდილობდნენ ეზიარათ ვისიმე დედა-კაცის გვამი, მაგრამ ვერ იპოვეს ვერც ერთი. სამაგიეროდ, ნახეს მათ ამზონების ჩაქნები და ფეს-საჭმელები ბლამათ. *Исторія осетинъ ст. 20 Пѣавъ.*) თუ, სასწაში მივიღებთ რომ ალბანელები, ჰაზარები და მოსამზღვრე თემები ბევრჯერ ერთად მოქმედებდნენ, მაშინ ცხადათ დავინახავთ, ვინ უნდა ყოფილიყვნენ მარტინებულნი დედა-კაცები ალბანელების ვაძობი. ეჭვი არ უნდა გვქონდეს, რომ რომის მსედრობამ უწყვეტულვამო, კრძალთმიანი და დედა-კაცების მსგავსი ტანით თუ ტანისამოსით კავკასიის ჩრდილოეთის ფერდობის მცხოვრებნი მიიღო დედა-კაცებათ და ამისთვისაც ვერც ერთად დედა-კაცის გვამი ვერ იპოვა, როცა ახლო განხრეკა.

შემდეგ ამ საინტერესოსისა მე შელადება ერთი საბუთიანი კითხვა და თუ ამ კითხვაზედაც ვასუსხი მივეცით, მაშინ საჭმე ჩემს სასარგებლოთ უნდა გათავადეს მგონი და ჩვენც კალამს ხელი უშოთ. აი ეს კითხვა. თქვენი მოყვანილი ცნობები გუნებზედ, ჰაზარებზედ, ავარებზედ თუ მონგოლებზედ ეკუთვნისან ქრ. მ. აქეთ საუბრეებს, მაშინ, როდესაც მოთხრობა ამოქმედებზედ ქრისტიანთა დროს უნდა ეკუთვნოდეს; მაშასადამე, ან თქვენი ცნობები სულ უმნიშვნელოთ უნდა ჩაითვალოს ან არა და ცოტაც არის.

მათი ცხოვრების ნიშნები კავკასის გადაღმა იმ დროშიაც უნდა იპოვოთ, როცა ზღაპარი იბადებოდა?

თუმცა ამ კითხვის უპასუხოება მანცა-და-მანც არ არღვევს ზემო მოყვანილს ახსნას, რადგანაც ვერ ერთი, რომ ძაღვანს ძველ დროს შეეხება საქმე და შესაძლოა ისტორიას არ შეეხებას ცნობა (მაგალითები ბევრია); მეორე — შესაძლოა, რაც დღეს ისტორიამ არ უწყის, ის ხვალ შეიტყოს. (ამის მაგალითს გვიჩვენებს ახალი თეორია ცხოველების მოდგმასზე. ეს თეორია სინამდვილის დასამტკიცებლათ ისე არაფერშია საჭიროება, როგორც პალეონტოლოგიურ ნაშთებში, მაგრამ ამ ნაირი ნაშთები ძალიან ცოტა მოიპოვებოდა და ბევრს ეჭვი შეჰქონდა თეორიის დედა აზრსზე. მაგრამ ეს საკლი თანდისთან შორდება, რა მიცნეობა წინ მიდის.); მესამე. — ჩვენ უფრო ვდვილობდით გვიჩვენებინა გზა, რომლითაც უფრო უნდა მოვსებინათ ჭეშმარიტება. ვინემ თვით ჭეშმარიტება. შეიძლება ჭეშმარიტებას ვერ ვეღირსეთ, შეიძლება არც გუხებს, არც ჭასარებს, არც ავარდებს და არც მონგოლებს არ მიეცათ ბერძენებისთვის მასალა ამ გვარის ზღაპრისთვის, შეიძლება ერთ დროს გამაჩინოს ისტორიამ, რომ ჩვენს საღხზედ უვლიათ ნახვენებს საღხებს უწინარეს სხვა საღხს და იმათ მიუციათ შემთხვევა ზღაპრის შესადგინათ. მოსალოდნელია ეს უველა. მაგრამ არის მანც ცნობები, რომ კავკასის გადაღმა უცხოვრიათ ნახვენებს საღხებს იმ დროსაც თუ უწინ არა, როცა ზღაპარი შემდგარა. ჭასარებსზედ ცნობები ვიხსნატიელებს აქვთ მე VII ს. ამის წინ არ მიდის მათი ცნობები; მასინ როდესაც აგვანის შემატინების შეეხება 123—213 ქ. წ. (M. K. Исторія Арваніи кн. II ст. 65.) ვივიენ სენ-მარტენის აზრით გეროდოტს უნდა სცოდნოდა ჭასარები (Ka.

Амаз. Вейденбаума, ст. 293). შხნამეში ნახვენებია ჭასარების დატემა სპარსეთის სამზღვარზედ 450 წ. ქ. წ. (История Аг. прим. ст. 321). ამას გარდა, არის ცნობები, რომ ძველ დროში ერთის სახელით, მაგ. ჭასარებად იხს., როგორც თვით ჭასარები ისემათის მოდგმის სხვა ხალხებიც.

ჩვენ გავათავებთ ყველა ცნობები, რაც გი გვეჩინდა სულ ამ მოთხრობის შესახებ, და ახლა შეგვიძლიან მოვიყვანოთ მოკლედ ის, რაც ვსთქვით.

გარდმოცემა ჩვენებურ ამოძღვებზედ უნდა ჩაითვალოს ზღაპრათ, რადგანაც: 1, ადგილობრივი უძველესნი მწერლები ვერ იცნობენ ამ საოცარ დედა-კაცების სახელმწიფოს, რომელიც მათ გვერთ არის ნახვენები სხუებისაგან, 2) არცა რა ზეპირ გარდმოცემა რამე არის კავკასიელებში ამის თაობაზედ შენახული, თუმცა ჯერ იყო შენახული რამე ამისთანა; 3, ზირველად მას იხსენიებს სტრაბონი, ისიც ეჭვით, „ამოხენო“ ეტყობა მას ეს ცნობა საეჭვოდ მიანხდა და თავის მხრით ვერ ბედავდა ეთქო „მართალია“. 4, შემდეგი ცნობები ვაზნანტიელების და ადგილობრივნი გადამანინჯებულ-გადმომანინჯებულნი აწერა სტრაბონისა. არც ერთი ახალი, ფასის დასადები ცნობა არ მოიპოვება მათს ნაწერებში; 5, არც ერთი მწერალი არ ამტკიცებს, რომ მან თავის თვალთა ნახს ეს ქალები, ყველა სხვის ნახვასზედ აფუძნებს თავის ნაწერს. 6, სხვა ქვეყნებშიაც ესევე გარდმოცემა ზღაპარი გამოდგა. 7, ამასვე ამტკიცებს ის

საყოველთაო ცნობილი ფაქტი, რომ ეგვლა ადამიანთ. გროკებს შორის, რომელთაც უცხოვრიათ ან ცხოვრებენ დედაშიწის სურგზედ, დაწვებული იმ დროდგან, როცა კაცობრიობამ ოჯახის მეტი სხვა გვარი საზოგადო ცხოვრება არ იცოდა ზეენის დროის განათლებულ საზოგადოებამდის, ჩვენ ვხედავთ ერთს და იმავეს: დედა-კაცების დამორჩილებას მამა-კაცებისაგან. არც ერთი პრინციპი ისე სუსხიანათ არ არის გატარებული კაცობრიობის წარსულ ცხოვრებაში, როგორც კაცების უფლებას დედაკაცებზედ. რაც ძველს დროს ავიღებთ მით უფრო მომეტებულს ძალაშია ეს პრინციპი. ძველ გაცს მუდამ თავისი იარაღი და ცხენი უფრო ძვირ-ივას იარაღათ მიაჩნია, ვინემ ცოლი. შეიძლება ვინმე დასამტკიცებლათ, რომ ამორძლების სახელმწიფო შესაძლოა, მოამიყვანოს დადომიელის გუადის დედაკაცების ვარსი. თუმცა შესაძლოა ეს მართალი იყოს, მაგრამ მაინც ძნელია ამით ამორძლების სახელმწიფოს დაშვარება; რადგანაც აქ სხანს საშინელი დასაგვრა და დამორჩილება კაცების მიერ დედაკაცებისა, მაშინ, როდესაც ამორძლების სამეფოსათვის საჭიროა უკუღმა იყოს, ე. ი. ქალები უნდა სვაზნიდეს კაცებს. 8, ჩვენებური ამორძლების ზღაპარს უღვეს ისევე ის საჩხული, რომელიც ედო ამერიკისას, ე. ი. კაცების ქალებათ მიღება; ამას შესაძლოთ ჰხდინან ზემომოყვანილი სურათები კავკასის ველურას ხალხისა; 9, რაღაც გაუგებარის მიხეზით უხდებათ ძველ მწერლებს ამორძლებზედ ლაპარაკი ერთათ კავკასიის ველურ ხალხებთან; ეს გარემოება ცოტათიც არის გვიჩვენებს, რომ მთიული ველური ხალხი ვიზანტიელებს ეჩვენებოდათ ამორძლებათ, ასე მოსდის პრეობის, მარტელის, ზონანსურცს და სხ. 10, კავკასის კალთებში შემწვედუელის ველურთ

ხალხების უფუა-ცხრუება ისეთიგა, რგორც ამოქმდებსა:
პირუტყვის მოშენება, მთაზედ წასვლა, იწის მუშაობა, ტანთ-
საცმელი, ხადირობა, მხედრობა და სხ.

ი. ხ—ლი.

1883 წ. თებ. 12 დღ.

იმერთა მეფის სოლომან I საფლავზედ. დაწერილი

ამის ავი კაცი ვიყავ — ტყვე არ ვის ვაყიდვინეო,
შვიდი წლის ხმელი მამალი ხეს შეესვი და ვაყივლეო,
მწევსი ვასუქე, ვაღადე, ჩუჩოს ქვეშ დაკაძინეო,
ოსმაღთ ქვეყნები წაგართვი, მათგან ხარაჯი ავიდე —
ამა საქმისა მომქმედმან ცსრა ადღი ტილო წაუიდე.

შინაური საქმეების მავიჯრად

(ჩვენ ოჯახზედ)

მკითხველსაც ეცოდინება, რომ ჩვენი მწერლობა მეტად გულ-გრილად ეწყობა სოციალურ კითხვებს და, სხვათა შორის, საზოგადოებაზედ, იშვიათათ შესვლებით ბასს რომელსამე სოციალოგიურს კითხვასზედ და ისიც შემთხვევით, გაკვირვით, უნებურად. საზოგადოება ბევრს რასმე კითხულობს, მაგრამ საზოგადოებაზე“ კი ან სულ არას კითხულობს, ან ძალიან ნაკლებს. ეს, რასაკვირველია, მეტად მასწავლებელია მწერლობისათვის. ერთგვარი, ცაღმსრები შინაური მწერლობისა უგარგავს ამ უკანასკნელს ძალას, ფერთებს ჰკვირვებს მას, უმცირებს სარბიელს. იქმნება, სხვათა შორის, ჩვენი მწერლობის ამ გვარ მიმართულებაში მოიპოვებოდაც ის უძლურება, უნაყოფობა, რომელიც ჩვენდა სამწუხაროდ, ასე ცხადს მოკლებას შეადგენს. მართლაც, რამდენი რამე იბეჭდება ჩვენ ყურნალ-გასეთებში პოლიტიკასე, სახელმწიფო კაცებსე, ისტორიასე და სს . . და აბა მაგალითი მიჩვენეთ, რომ დაბეჭდილიყვეს რამე სოციალოგიურ მეცნიერებაზე ევროპაში ასე არ ესმის მწერლობას თავის მოვალეობა. იქ ყველა მეცნიერებას, აგრეთვე საზოგადოებრივსა ვეროკანდი ყურადღება აქვს მიქცეული, ასე რომ იქაური აზროვნობა ჭამონიულად მოძრაობს, ამასთვისაც არის, რომ იქ საზოგადოებრივი წარმატება კი არ მიდის, თითქმის მიზბის. ჩვენში?

აბა რა ითქმის კარგი ჩვენ შვერლობაზე! ეს უკანასკნელა უკრთო
 უმანკო და ღამის კითხვებს ეწეობა. აღეწეთ თვალური ჩვენ შვერ-
 ლობას და გაცდებით — თუ საიდგან და რისთვის ამოიჩინა.
 მან აწინდელი თვისი ღაზათიანი არისტოკრატიული (თუ შე-
 იძლება ასე ვსთქვათ) მიმართულება. გნებავთ მაგალითი. აი
 მაგალითიც. რუსეთში და ევროპაში ათასობით იბეჭდება
 თსულებები ოჯახის დარღვევაზე, როსკიზობაზე. საზოგადო-
 ბრივი პატალგია (ერთი შტოა საზოგადოებრივის სწავლისა)
 ურველმხრივ შეიშუშავს. ჩვენ კი საქმომდე სამარცხვინოდ მი-
 გვანია როსკიზობაზე სჯა და თუ მის იესახებ დასწერე რამე,
 იქნება მონასტრშიაღ გაცხადონ ცოდვების მოსანანიებლად და
 და ურველიყე ეს მაშინ, როდესაც ჩვენში როსკიზობა გრცელ-
 დება და საზოგადოების სიმართელეს არღვევს, პოლიციის არნი-
 ვები მასალებით სავსე არიან და ჩვენ კი უბრალო სტატისტი-
 კური ცნობებიც არ მოგვეპოვება. რა ექიმობა უნდა გაუწიოს
 შვერლობამ საზოგადოებას, რა გზით და რამელი ძალით
 უნდა განკურნოს მან იგი სენიღვას, ავთიმოფობიღვან.

აღც ჩვენ წაუბიღწავთ მკითხველების არისტოკრატიულ
 გემოს, ლიტერატურულ მადას. ჩვენ სხვა მხრივ მოვე-
 ღაპანაკებით მათ ოჯახისა დარღვევაზე. ამას იმიტომ კი არა,
 ვითომ „იშედს“ სურვილი ჭქონდეს საზოგადო ფენის სმას
 მიჭეკს. ღმერთმა დაისხნას «იშედი» ამ ცოდვისაგან. ლიტერა-
 ტურული ტაქტი, ღაქიაობა, მიღებული მიმართულებისადმი გუნ-
 დრუკის ექვეა, ავტორიტეტების წინაშე მუხლის მოდრეკა და
 მათი უსწორ-მასწოროდ ქება (აბა დააკვირდი, მკითხველო,
 რანაინად დამცირდა ჩვენი კრძტიკა, რა იათად ისეიღება ლი-
 ტერატურული რწმენა, რანაირი მეგობრობაა და რა «ქებათა ქე-
 ბა» იბეჭდება ჩვენ გასეთებში) დაწერილნი არ იქმნიებიან «იმედის»

დროშაზე, თუმცა „იმედი“ დიდს ჰატივს სცემს აწინდელ ავტორიტეტებს, შეგნებულნი აქვს მათი არა მტირე მნიშვნელობა. ჩვენი ახალ-გაზღობის ერთმა დასმა მწერლობაში განასოცრცეილას „ლიტერატურული რეორტიუნისში“ და მიჰყო ხელი მწერლობითს ჟამბაზობას, ლიტერატურული კერპების დიდებას. სადღა მოიზოკებინან 60 წ. წ. გარდამოცემანი! წმინდა ხელოვნება პოეზიაში გააღმერთოს. მაღე კადმოსთარტმან კეკელის ესტეტიკასაღ!...

ჩვენ დროს რჯახი ირღვევა; მაღალ საზოგადოებაში ამის მიზეზი არას განცხრომა, შური, სიმიდიდრიოთ გაუმადლოზა, დაზალ ხალხში — სიღატაკე. ასე იწყოზს ღუა ზლანი ერთს თავის ჰაწაწა თხზულებას. „ცოლ-ქმრის გაეზაზე“ (О рабодѣ) თუ ლუი ბლანის ქვეენასში რჯახი ირღვევა: ჩვენში ხომ ძირიანად დამსობილი უნდა იყეს. ძართლაც, კაცი რომ დააკვირდეს ჩვენი აწინდელი რჯახის მდგომარეობას, მის შინაგან ძალას და სიცოცხლეს, ადვილად შენიშნავს თუ ძირიანად დამსობას არა, დასწულებას მანც. ამ სამწესარო მოკლეჩნას ჩვენში სხვა მიზეზები წინაუძღვიან. ევროპაში კიდევ სხვანი, მაგრამ საზოგადო მიზეზებიც მოიზოკებინან. შეითხველმა უნდა იცოდეს, რომ ყოველ ხალხის ცხოვრებაში ასეთს თუ ისეთს საზოგადოებრულს მოკლეჩნას გარდა განსაკუთრებითი მიზეზებისა, საზოგადო მიზეზებიც მოეპოკებინან. სწორედ ეს უნდა ითქვას რჯახის დარღვევაზედაც.

დიად, ჩვენი რჯახი ირღვევა. იგი აღარ წარმოადგენს შრთელს და საღს სსუელს, როგორც ყოფილა უწინდელ დროში ამითა ჩვენ არ, გკინდა გუნდრეკა უკმიოთ შველ რჯახს, არა, შველი ჩვენი რჯახი, როგორც ყველა ხალხის რჯახი შველ დროში, ბევრად დამახინჯესული იყო, ბევრად სთრგუნავდა კა-

ცის პირიდან, თავისუფლებას, ღირსებას, დიდი ბარბაროსობა მოიპოვებოდა იმ ოჯახში, მაგრამ ყოველსავე ამასთან მას ბევრი სსსარგებლო და შესანიშნავი თვისებაც ჰქონდა. მხოლოდ ამ გარემოებით აიღსება ის ჭეშმარიტება, რომ ძველი ოჯახი უზრდიდა სამშობლოს თავგანწირულ მამულის შვილებს, რომელთაც საქართველო დაიცევს. ახალი ოჯახი კი ზრდის მარტო უძლოურს და დავრდომილ პირებს, რომელთაც — კეთილ საქმეს ვინ იტყვის! — უმანკო ოცნებაც რაიმე კეთილზე გასჭირებითა და ყოველივე ეს იმიტომ უფრო საუფროდლებოა, რომ აწინდელი ჩვენი ოჯახის შინაარსი უფრო ჭუმანიურია, მასში, შედარებით ძველი ოჯახის შინაარსთან, დაშორებით დიდი განათლება სუფევს, — მაშასადამე, უფრო კარგი გაუღესაც უნდა ჰქონდეს; მაგრამ არ არის ასრე. რა არის ამ მოვლენის მიზეზი? რისათვის არის, რომ აწინდელი ახალ-გაზდა ქართველი, აღჭურვილი ახალი უკროპიული მეცნიერებით, მოკლებულია თაოსნობას არამცთუ საზოგადო საქმისათვის, თვით საკუთარი კერძო საქმისათვისაც და თავის ცხვირის იქით ვეღარას ჰხედავს? მეორეს მხრით — რა მიზეზი იყო, რომ ძველი საქართველოს ახალ-გაზდა დაშორებით უფრო უმეტარი, დესპოტურ ოჯახში აღზდილი ეკლესიურ წიგნებსე და უმეტესად სქოლასტიკებსე, ვიდრემდისინ აწინდელი ხასიათის მეცნიერებასე, სამაგალითო მუშავი და მოღვაწე პირი იყო? უღონობა ჩვენი მწერლობისა ნებას არ გვაძლევს ვრცლად ვუჩვენოთ მკითხველებს ყოველგვარი მიზეზი ამ სამწუხარო მოვლენისა. ჩვენ ზოგიერთა მიზეზებს დავასახელებთ.

პირველ შეხედვით ამ მოვლენას მკითხველი აღსნის მარტო აწინდელი ჩვენი შეუსაფერო განათლებით ზ იფიქრებს, რომ თუ ახლანდელი ქართველი ახალ-გაზდა ასე უძლოური და სუსტი არის-

ბაა, ამის მიზეზი ის განსაკუთრებით, რომ განათლება ხალხისთვის ნი-
 ადაგზე არ არის აღმოცენილი. ამ აზრში არ არის მთლად
 სრული ჭეშმარიტება. სრულიად მართალია, რომ განათლება
 ძალას ჰკარგავს, როდესაც ნამდებლ ნიდაგზე არ არის დამყა-
 რებული, მაგრამ მართლაც ეს მიზეზი დაბოლოებით მოკლენას
 არა ხსნის. საქმე იმაშია, რომ, რომელიც გნებავთ მოკლენა
 აიღოთ, მას მართლაც ერთი მიზეზით ვერ აღწერთ. საზოგადო-
 ბრივი სრული შეტად რთულია, მისი შინაგანი სიტყვით და-
 თუშნებულად მრავალ ძალესზე; ერთი მოკლენა ამ სრულია შე-
 რისთან ორგანიზაციად არის გადაბმული, შეკავშირებული. ამის-
 თვის ერთი მიზეზი არ გამოდგება მოკლენის ასაღსნელად.
 რომ ყოველივე ეს მართალია, სხნს, სხვათაშორის, იმ ფაქ-
 ტიდგან, რომ ესლაც ბევრი მოიხილება ჩვენ სამშობლოში ისე-
 თი ოჯახები. სადაც სწავლა-განათლება ძველებურს გზას ადგის,
 მაგრამ ოჯახებიდან ვი სულ სხვა გამოდის. ძაძასადაც აწინდ-
 ლი ჩვენი განათლება შეიძლება ერთი მიზეზთაგანი იყოს და
 სხვა არაფერი. ჩვენი აზრით, უმთავრესი მიზეზი უნდა მო-
 იძებნოს თვით ოჯახის ბუნებაში, მის აზრებაში. ძაძათას ამ-
 ბობს ლუი-ბლანი, რომ ოჯახის აგებულება მიემსგავსება სა-
 ხელმწიფოს აგებულებას, ბოლოს რაც სახელმწიფოს ეძარტება,
 ის ოჯახისა: ერთიცა და მეორიცა, მოუძღვრებული ვარ-
 დება . . . უწინდელი მშობლიური ოჯახი ირყევა და ამ
 ბრძოლის გამო ვერ ასრულებს თავის დანიშნულებას. ოჯახი-
 სათვის საჭიროა ერთობა. . . როდესაც ამ ძალას, რომელიც
 გარემოებათა გამო, შედ ერთვის სხვა ძალა,
 მაშინ ოჯახის ერთობა იკარგება, და, როდესაც
 ოჯახს ერთობა აკლდება, მაშინ კიდევ თვით ოჯახ-

ნი სადი სხეული აღარ არის. საქმე იმაშია, ჩემო მკითხველო, რომ ყველა ხალხის ოჯახის იურიდიული თუ სხვა გვარი აკუმულირება აღმოცენილია ხალხოსნურ ნიადაგზედ და თვით განვითარება ოჯახისა მასინ შეიძლება, როდესაც ის (ოჯახი) მშობლიურ ნიადაგს არა სტოვებს, ესე იგი წინ მიდის თავისი ინტერესის ძალით, ეტანება წარმატებას თავის კეთილისათვის. შეიძლება ერთი ხალხის ოჯახში სხვა ხალხის ოჯახის ზოგიერთმა ელემენტებმა ადგილი დაიჭირონ, მაგრამ ამ შემთხვევაში საჭიროა, რომ ოჯახმა თქვენქვემ თავის ნიადაგი არ დაჭკარგოს ე. ი. არ აუგციოს იმ კონს, რომელსაც ეს წარმატებაში მიჭყავს. თუ აუქცია, მასინ თვით აკუმულირება დაიფუჭება. ოჯახიც დაუძღურდება.

ჩვენში ოჯახის დარღვევა უფრო დიდ წოდებას ეტობა. ასე ყოფილა სხვაგანაც. ძართალია, გლეხის ოჯახშიც არა ტრიანჯის ძველებური ზნეობრივი ძალა, რომელმაც აქამომდე დაცვა ეს ბევრად შესანიშნავი ჩვენი ერთი მუჭა — ხალხი, მაგრამ, რაც უნდა იყოს გლეხ — კაცობის ოჯახს ისე არ ატეობა დარღვევა, როგორც მაღალი წოდების ოჯახებს. სხვათა შორის, ამ მოკლების მიზეზი იქმნება ის ყოველად ცნობილი გარემოებაც იყოს, რომ დაბალი ხალხი უფრო ჩვეულებრივი ხასიათისაა და უფრო წინააღმდეგობას უწევს გარეგანს მოკლენათა ძალებს, ვიდრემდისინ მაღალი წოდება. ბევრი ფაქტების მოყვანა შეიძლება ისტორიიდან იმ აზრის დასამტკიცებლად, რომ მაღალ წოდებაში უფრო დიდია მიდრეკილება სხვა ხალხის ჩვეულებების მიბაძვისადმი, ვიდრემდისინ დაბალ წოდებაში.

სწორედ, ოჯახის დარღვევა უფრო მაღალ წოდებას ეტეობა. უცნო ელემენტების ქვეშ ჩაკარდნის შემდეგ, ჩვენმა მაღალმა წოდებამ ზირველადვე განათლების გარეგნობას მიჭმართა. ევრო-

პიუღი განათლება წამოსწევდა და განავითარებდა ჩვენ ოჯახს, მაგრამ უბედურებაც ის იყო, რომ ნამდვილი ევროპიული განათლება გონივრულად არ შეითვისეს და შინაარსს გარეგნობა ამჯობინეს, აზრს — ფორმას. განათლება, ჩემო მკითხველო, ორპირი მახვილია. შეიძლება ამ მახვილით, თუ ის გონივრულად არ მოინამარე, თითონ შენვე დაიჭრას შენი თავი. აი მაგალითიც. აწინდელ ევროპაში შუა წოდებას, ეგრედ წოდებულ ბურჟუაზიას, დაჩნა ბურთი და მოედანო. რისთვის? თქვენც დამეთანხმებით იმაზე, რომ ამის უმთავრესი მიზეზი ისიც იყო, რომ არისტოკრატიაში გზა აუქცია ნამდვილი განათლებას და ამ უკანასკნელს ამჯობინა გარეგნობა. აბა დააკვირდი დასავლეთ ევროპას. იქ უმეტესად შუა წოდებიდან გამომდინარე წარჩინებული კაცები, და ეს იმიტომ, რომ შუა წოდებამ კარგად შეიგნო თუ სად არის ძალი და ღარი. იმ დროს, როდესაც არისტოკრატია ასე გულმოდგინეთ სწავლობს „ზრდილობის კოდექსს, ბურჟუა ეწაფება ნამდვილ განათლებას — ვიდრემ დიდი სიმდიდრე და ბევრი თავისუფალი დრო იმასაც არ წაიდებენ არისტოკრატების გზებისაკენ. არისტოკრატია? ვინ არ იცის, რომ მისი განათლება შედარებით უფრო სუსტი და უღარიბეა. გვინებო თითო ორთა მაგალითი რომ უჩვენოთ მკითხველს ურიგო არ იქნება.

ჩვენშიც ძალაღმა წოდებამ განათლების გარეგნობა გააღმერთა და შეიქმნა მიზეზი იმ არეულ — დარეულობისა ოჯახში... და ამ განათლების გარეგნობას წინაუძღოდა განათლებული ცხოვრების გარეგნობის შეთვისება, „ზრდილობის კოდექსისა,“ ჩვენშიც, როგორც სხვაგან, მაგ. ევროპაში ეგრედ წოდებული ეტიკეტი შეიქმნა ცხოვრების ბურჟუად და ამ ბურჟუად აშენდა ის ღაზათიანი და კვლევითი შენობა, რომელსაც განათლებული ოჯახი ეწოდების და სადაც მეტად ცოტა

ჭაქრია დაუნდობელი კრიტიკისთვის, ყოველად შეუწყინარებელი ანაღიზისათვის. ეს ეტიკეტი გონებს ასუსტებს. აზროვნებას აწვრილმანებს, გრძნობებს ახლუნებს და სცვეთავს. ჩვენი მაღალი წოდებისათვის ის მით უფრო მანებელი გამოდგა, რომ წინადაცნობებს მარტივი იყო. არისტოკრატის სსვა საქმეები ჭქონდა და ეტიკეტისთვის არ ეცადა. ზოგერთს მკითხველი განიკვირებს ჩვენ აზრს. არა, ჩემო ბატონებო. თვით დასავლეთ ევროპაში უკეთესი მწერალნი არისტოკრატის დაუძღურებს, სხვათა შორის, იმ მიზნით ღსნიან, რომ არისტოკრატამ თავის სათაუვანებლათ აცცია „ზრდილობის კოდექსიო“, ეტიკეტი. აწინდელი ევროპის მაღალი წოდების გონებითი სიჭლეჭე, სისუსტე უნდა აიღსნას ამ კოდექსიის განვლენით. წაიკითხეთ მაგ. მშვენიერი ენციკლოპედური თხზულება ედგარ კინესი „ახალი სუფი“ (ფრანციზულ ენაზე) და დაინახეთ — თუ რა შედეგები მოსდევენ „ზრდილობის კოდექსო“. და მართლაც, რა არის შინაარსი ამ კოდექსისა? ღაზათიანი გარეგნობა, უბნობის კილო, უფრო ფორმა ვიდრემდისინ გონიერული აზრი. განა ამისთანა ჭაქრში გონიერულად აღიზრდება უხეობრივი არსება?

რასაკვირველია, მკითხველი ისე არ გაიგებს ჩვენ აზრს, ვითომ ჩვენ ბერეუაზრული წყობილება და ლტოლვილება ყოველმ ხრიკ მოგვწონდეს; ჩვენს გვაქვს ღაზარაკი მარტო ერთ მსარეზე. ეგრეთვე, რაც შეეხება ჩვენს ღაზარაკს არისტოკრატაზე იმედი გვაქვს, რომ ამას ისრე არ გაიგებს მკითხველი, ვითომც საჭირო არ იყვს ზრდილობა, გარეგნობა, კილო გარეგანი ცხოვრებისა. არა, ყოველივე ეს საჭიროა და ჩვენც, პოეტისა არ იყვს, ვერ გავვიგია რისთვის უკვირდა რუსსოს, როდესაც იმის წინ გრიმში ფრჩხილებს ისუთავებდა, რადგანაც:

И можно быть дѣльнымъ человѣкомъ

И думать о красѣ ногтей,

ძაგინამ ვნება და ზარალი მასშინ არის, როცა მთელი ცხოვრება მარტო ეტიკეტზე და გარეგან ზრდილობაზე აშენებულია, როცა ყოველივე ეს აღვიარებულია ცხოვრების ღვაძა — ძარღვად...

იმის შემდეგ, როდესაც ჩვენ წინაშართა აიღეს თავზედ ხელი და სთქვეს, ჩვენ თავს ჩვენველად მოუვლითო, ჩვენი მადლი წოდება მიეძურა ეგრედ წოდებულ განათლებულ ცხოვრებას მისი „ეკეჩეებით“, «ბალებით», «ტანცებით» და სხვა და სხვა... აი სწორედ მასშინ შეიჩყა სიმტკიცე ჩვენი ოჯახებისა. წინად, ჩემო შვითხველო, როგორც ზემოთ ვსთქვით, ჩვენ მადლ — წოდებას დრო აღარ ჰქონდა აწინდელი «განათლებული ცხოვრებისათვის». მას გისურვებ აწვა ადრე გარეშე მტერი, სახელმწიფო საქმეები, და ამისათვის კიდევ ტვინის მუშაობა იყო საჭირო. საქმეს ცოდნა უნდოდა და ამ უკანასკნელს კიდევ აღზდა, მომზადება. ამისათვის ოჯახის უმთავრესი დანიშნულობა მასშინ სხვა იყო. მისდა საკეთილთ საქირო იყო, რომ ოჯახსაც და ქვეყანასაც ღირსეული დამცველი და მეთაოსნე ჰყოლოდა, და კიდევ ზრდიდა ამგვარ შეილგებსა. შემდეგში, როდესაც ახალი მთავრობა შემოვიდა და მტერი აღარ აწუხებდა მშვიდობა ჩამოვარდა გარეშე მტერთაგან, უსაქმოდ დარჩა, მან ხელი მიჭყო მთლად «განათლებულ ცხოვრებას», ესე იგი დროების გატარებას. განჭქჩნენ ის ზირობები, რომელთა დახმარებით ახპარეზზე გამოდოდადნენ ჭაბუა ორბელიანები, სოლომან ლეონიძეები. მოედანი დარჩათ ბაღეტიმეისტრებს, შლეიფებს, გლეხების ამოდლანებს, ევროპის განათლების მაიმუნებს. ეს მადლი წოდება უსაქმოდ დარჩა სწორედ იმ დროს, როდესაც

მთელი ზრესეთის არისტოკრატია თაყვანს სცემდა განათლების გარეგნობას. მაშინდელი დაუფიწარი ღრუ ის ღრუ იყო, რომელსაც საფრანგეთის გარეგნობის განათლებამ ფეხი მოიკიდა ზრესეთში... ამისათვის ჩვენი ძალადი წოდების ძალა და ღონე ვამოიხიქვა გარეგანი განათლების მიღებაში.

ჩვენ ოჯახში დაარსდნენ უხალისი სტიქიონები. უწინდელი ფორმულა ჩვენა, რომელიც შედეგი იყო წინანდელი ცხოვრებისა, ჩაიფურა და მთელი სამთავრობო დაიჭირა შინაგან სარგებლობამ. „მე“ გაღმერთდა, ტაძარი აეგო. საგვირგელო მიუღწევად და მშვიდობიანობა ჩამოვარდა, აზროვნება თითქმის განქვრივდა, გონებით მუშაობა მოიშალა ამ სამოც ოთხმოც წლის განმავლობაში . . .

საკვირველი არეულ — დარეულობა დაარსდა ოჯახში. მამა მამა არ არის, დედა — დედა, შვილი — შვილი. არავითარი წყობილება, არა ვითარი დისციპლინა არ არის აქა, არა ვითარი უნებობრივი განვლენა, არავითარი საზოგადო ლტოლვილება არ იხედება, რასაც წინანდელი ოჯახი არ იყო მოკლებული. მართალია, არც მაშინ იყო დანშული „მე“ (ან კი როგორ შეიძლება, რომ ის როდისმე იუკეს დანშული), მაგრამ მანაც «ჩვენას» ეჭირა საპატრიარქო ალაგი. თვით ეგოიზმი, თავის შინაარსით უფერული არ იყო, როგორც ასლა. ეგოიზმს ეტყობა ფეროვნება, სიფართოვე. იქმნება სასთლით რომ გეძებნათ, მაშინაც ძლიერ გეპოვნათ ძველ საქართველოში ლუარსაბ თათქარიძე. ყოველ შემთხვევაში ამ სუსტს და ჭლექიან არსებას დაშორებით სჯობიან ენერგიული ძველი ბაშინუხუყი, თუნდა ამილახვარა ანდუყათარ, („თამარ დანხელში“)... ეს უყანასკნელი ტირანი იმით მანაც იყო კარგი, რომ ენერგიას იჩენდა... ზემოდ მოხსენებული მოვლენის მიხედვით, გარდა ზოლოტიკური გარემოებისა, ისიც იყო,

რომ ჩვენს ძველ ოჯახში მკვიდრად ჰქონდა იყესი მოკიდებული წესი, დისციპლინა. მართალია, ეს წესი ბევრად დესპოტიური იყო, მაგრამ მაინც დიდი სიკეთე მოჰქონდა. თვით ეს წესი წარმოსდგებოდა მაშინდელი გარემოებისაგან. როდესაც რომელიმე ქვეყნის გარემოება ემზობა, ოჯახის წესიც იცვლება. ძველი რომის ოჯახს რომ დააკვირდეთ, განტვიფრდებით: ოჯახის წყობილება სთრგუნავდა ეატის ბუნებას, მაგრამ სტიპიონები, გრაკები, კატონები არ აკლდა. . . . მაშინ ოჯახიც მოუძღვრდა, ამგვარ შვილებს იტალია ძვირადღა თუ ზრდიდა. საკვირველი ეს არის, რომ ყოველივე ეს მოხდა მაშინ, როდესაც საოჯახო კანონები უფრო ჰუმანიური იყვნენ, ვიდრე მდისინ უწინ. მკითხველი, ვგონებ, იმ უმეცრებას არ შემწამებს, ვითომც ჩვენ ოჯახის დარღვევას მართლამ მიზეზით ვღსნიდეთ, არა, სხვა მიზეზებიც არიან.

უწინდელი წესის ადგილი ჩვენი ძალადი წოდების ოჯახში დაიჭირა იმ წესმა, რომელსაც რუსულად ეტყვიან «кодексъ житейской мудрости». ეს კოდექსი ითხოვს სრულს დამორჩილებას ცალკე პირისას იმ ძალისადმი, რომელსაც საზოგადოების სჯას, აზრს უწოდებენ. სრული მონა უნდა იყუე ამ აზრისა, თორემ გიუს დაგარქმევენ. ეს რომ თავიდან აცდილდეს, საჭიროა ჯამბაზობა, საზოგადო თუხის ხმის მიღება. ამისათვისაც ხშირია, რომ აწინდელი ახალგაზრდა ბრწეინვალე კვამი, გარკვანის მხრით, ვითომ განვითარებული, შინაგანის მხრით წარმოადგენს იმ ჭლექიანი აზრებისას, რომელნიც უხვად მოიპოვებიან საჩუქებს კოდექსში: უკულა იმას მისდევს, რისაც ბძანებს ის კოდექსი, და რას ბძანებს იგი, ეს ხომ კარგად უნდა იცოდეს მკითხველმა.

რას სწავლობენ აწინდელი ქაღბატონები...

«Французскіе романы вамъ поютъ

И верхнія выводятъ нотки,

Къ военнымъ людямъ такъ и льнутъ,

А потому что патриотки!»

ყოველივე ეს ნეტარება და ბედნიერება განზნებრი ნაყოფია ზემოდ ნახველები სიბრძნის კოდეკსისა.

აიღეთ, თუ გნებავთ, ესტეტიკური მხარე ჩვენი ოჯახისა. სრულს ტექნიკურებს ადვიარებს ვინე თავის «ახალ სულშია, რომ ცნაველებმა და ფრინველებმა ძლიერ აჯობეს კაცებს ესტეტიკაშიო. მართლაც, რა მოხერხება ზ ესტეტიკური ღირსება სჭირდება თუნდა მამალ — ბუღბულს დედალი — ბუღბულის სიყვარულის შოგნისათვის!? რა ხელაგნებაა სჭირო! მშვენიერად სწერს ამაჴე კინე. ჩვენი ოჯახი: სულ განიდევნა ნიჭი, გრძნობა. ცოლ-ქრმოება ვაჭრობათ გარდაიქცა. უწინდელი თაგადობა „ღირსებას“ მანც აფასებდა. ესლა ღირსების ადგილი ანგარებამ დაიჭირა. შკითხველი ნუ იფიქრებს, ვითომ ჩვენ თანაუგრძნობთ უწინდელს კასტიურ ოჯახს, არა, ჩვენ ღრმად კართ დარწმუნებულნი, რომ ოჯახი მოშორებულნი უნდა იეკეს უწინდელს, წოდებრივ ხასიათს. რადგანაც მხოლოდ მაშინ შესრულებს ის თავის დანიშნულებას, მხოლოდ მაშინ მოჭტუნს საღხში ერთობას, ძმობას. ჩვენ მხოლოდ იმას ვამბობთ, რომ წინად ოჯახს წოდებრივი პრინციპი მანც მოეპოებოდა; ახლანესეც გამოეცადა მას და დარჩა ხელცარიელი, მოშორებული ზნეობრივ საფუძველს...

გლეხ-კაცის ოჯახიც შეირყა; ეს ცნადა, ვინც კი ჩვენ ცნავენას სწავლობს. ძველებური დიდი ოჯახი, სადაც ქართულძმობის, ერთობის გაკვეთილებს სწავლობდა, ესლა ფიქციათ შეიქნა. აწინდელი გლეხის ოჯახი სწორედ რომ მიეროსკოპი-

ული ერთეულია უწინდელ მრავალ—წევროვან ოჯახთან შედარებით: მას მმასთან კედარ თავსდება, რძალი რძალთან, შვილი მამასთან... ნამდვილი ბიბლიური გოდოლის სურათი გეხატებათ. უწინ, ჩემო სკოლებო, ოჯახი იყო თითქმის ერთადერთი დაწესებულება, სადაც კაცი იზრდებოდა მამულისათვის, და ოჯახისათვის. მაშინ ოჯახი სკოლა იყო, სკოლა პრაქტიკული, სადაც უფროსი მასწავლებელი იყო უმცროსისა. ახა შეისწავწავლეთ ჩვენი ისტორია. იქ დაინახავთ, რომ თითქმის ყველა უკვდავი და გამოჩენილი ქართველი უკვლავის ოჯახში სწავლობდა. ამისთვისაც საქართველოს ცოტა მოუპოვებთ თეორეტიკები და ასე უხვად მოქმედი პირები. მძველ საქართველოში, ვგონებ ძნელად იპოვნით ისეთს პირს, რომელიც მარტო თეორიას გამოხდგომოდეს და ცხოვრება გვერდზე მიედოს. გლეხ-კაცის ოჯახიც სკოლა იყო და ეს სკოლა მით უფრო კარგათ ასრულებდა თავის დანიშნულებას, რომ ოჯახი მრავალი წევრებიდგან შესდგებოდა.

ზოგიერთა კატეხეზონებს, რომელთაც ლიბერალობა თვალში უძვეთ და არა თავში, ჭკონით, რომ მრავალ სულიან ოჯახში კაცი თავისუფლებას ვერ პოულობს. აი რას ბძანებს უოკლად ლიბერალური „შრომა“: „მრავალ სულიან ოჯახში ოჯახის წევრი ვერ პოულობს თავისუფლებას და ამიტომ გადის ოჯახიდგან და ცალკე ესახლება“ („შრომა“, № 7, 1883 წ.) საკვირველი ღოდიაკა! წარისტორტელიდგან დაწუობილი აქამომდე სულ იმას ამბობენ, რომ კაცი საზოგადოებრივი ცხოველია, იმის ზნეობრივი თავისუფლება მარტო საზოგადოებაში იზრდება და „შრომა“ კი სულ სხვას ღაღადებს. მაშ სად, თუ არ დიდს ოჯახში, შეუძლიან რიგანს კაცს შეისწავლოს გაკვეთილები საზოგადოებრივი ცხოვრებისა? სად უნდა გაიწვრთნას, ზნეობი-

თი აღიზარდოს კაცი, თუ არ ისეთ ოჯახში, სადაც ის ყოველ წამს თავის მგზავს კაცებსა ჭხედავს? ნუ თუ თქვენ, უდროვოდ დაშწიებულნი ღიბეწალებო, გგონიათ, რომ კაცი მართლ თავისუფლებას მაშინ პოულობს, როდესაც ის, ჭკაკაკადის „განდგეღისაკით“, გამოქვამულ კლდეში სცხოვრობს?! თავისუფლება მაშინ არის გონივრულად განწყობილი, როდესაც ერთს კაცს, თავის თავისუფლებასთან, სხვების თავისუფლებაც ესმის, მას აღვიარებს და უფრო ემოწინდება. ამ ზნეობრივ საფუძველზე ამოყვანილი კაცთა შორის ყოველგვარი კავშირი — ოჯახი, სახელმწიფო და სხ. ამას ამბობს თვით პოლიტიკური მეცნიერებაც. მასა სადაზე, მრავალ სულიანი ოჯახი და ოჯახის უფროსი კაცის თავისუფლებას არ უშლის, არ სთრგუნავს; არა თუ არ უშლის და არ თრგუნავს, არამედ უფრო დიდს სარბიელს უზავს თავისუფლებას... თავისუფლებას ავიწროებს ოჯახის წევრების რაოდენობა კი არა („მრავალ სულიანი ოჯახი“), ოჯახის მიზანი აკებულება, მისი იურიდიული და ზნეობრივი სული, მიმართულება. სადაც მასა სილვესტოს „Домострой“-ს აზრები სუფიქსენ, იქ თუნდაც ოჯახში ორი სული იყოს, (ცოლ-ქმარი), მაინც კაცი თავისუფალი არა რდეს არ იქმნება...

გლეს — კაცობის ოჯახი წვრილმანდება — ამის მიზეზი სრულებითაც არ არის ის გარემოება, ვითომც მრავალი სულიანი ოჯახში კაცი თავისუფლებას ვერ პოულობს. არა, ამის მიზეზი განსაკუთრებით ის, რომ წინააღმდეგო კავშირი იყო ოჯახის და მთელი ხალხის წყობილების შორის და ახლა კი ეს კავშირი მოიხსნა. მართლად შენიშნა „შრომაში“, რომ „არც კანონს მოსწონდა ოჯახის გაყოფა“. მეფე გაყოფაში, კანონის ძალით, მოეცა ნაწილს იღებდა და ვასტანგ მეფე კი იმას სცდილობდა, რომ ოჯახი არ გაყოფილიყო. რისთვის? მისთვის, რომ ოჯახი

ხის დაწვრილმანება სასარგებლო იყო სახელმწიფოსთვის. მაშინ-
დელი ჩვენი ოჯახი ჰაწაწინა სამთავრო იყო (თუ შეიძლება ასე
ითქვას) სახელმწიფოში. ერთობა, ძმობა, ოჯახში იზრდებოდნენ.
მაშინ, რადესაც მოისპო უფროს უნტროსობა, ე. ი. დისციპლინა,
ოჯახსაც მოეშალა საძირკველი; საზოგადო საქმეებზე ზრუნველობა
განჭქრა, ოჯახიც დაწვრილმანდა. ესეა ასე ადვილად შვილი მამას იმი-
ტომ სტოკებს, რომ მათ ერთობის მიზანი მოესპოთ, მათზე სსკე-
ბი ზრუნავენ. უწინ ერთათ სტოკებდნენ, რადგანაც ერთი სამ-
ღვთო კალი წინ მოუძღვდა... აწინდელი ოჯახის დაწვრილმანებაში
მხოლოდ უმეტრება გამოძებნის ჰიროგნულს განვითარებას, თუმ-
ცა იმასაც ვიტყვი, რომ ახლანდელი საოჯახო უფლება უფრო
ესარჩლება კაცის ჰიროგნებას, ვიდრემდისინ უწინდელი.

საკვირველი მოკლენაა! დღეს ჰხედავთ დიდს ოჯახს, ეკონ-
ომიურად აუვაკებულს, ხვალ ეს ოჯახი იყოფა და წევრების
ეკონომიური კეთილ—დღეობაც მტირდება. ამას გრძობს ყვე-
ლა წევრი. ოჯახი მით წვრილმანდება.

Z

მარტი.

ქართული ბიბლიოთეკა 1883 წ. № I

(ყოველთვიური გამოცემა, ფასი 6 მ. ქუთაისი).

ჩვენ მივიღეთ ქუთათური ქალების¹ თვიური გამოცემის პირველი წიგნი. ეს პირველი ნომერი არის კარგა მოზრდილი და გეგლუცი წიგნი; ასე, რომ, იმედია, ვისაც წაკითხვა ესაჩება, იმას სტოლზედ დასადებად მაინც მოეწონება და ამ მიზნით იყიდის.

ჩვენ სასეში არა გვაქვს ამ ხანად წიგნის დაწერილებით განხილვა. ჯერ-ჯერობით ჩვენი ვალა — ქმურად მივეგებნეთ იმ ქალებს, რომელნიც გვპირდებიან ეკლიან გზაზედ მხარ და-მხარ სიარულს. ან კი როგორ არ უნდა გვიხაროდეს, როდესაც ვტყუბილობთ და ვრწმუნდებით, რომ ქუთათურ ქალებს მაინც უგმიათ ღმერთი უსაქმობისა და ტყუილა უბრალოდ ცსოვრებისა, და ბუკას სცემენ: აღარ გვინდა ძილი, ახლა გვინდა წიგნიო. გაუმარჯოს თქვენს დრომას! გაუმარჯოს! თქვენი მიზანი — ჯიბის სურვილი გაავრცელოთ საზოგადოებაში — ერთობ წმიდაა, მტირე და ცხადი; აგრეთვე, ამ მიზნის მისაღწევად თქვენი გამოცემა არამც თუ უსარგებლო არ იქნება, სამაგიეროდ დიდს სარგებლობასაც მოუტანს.

ვიმედოვნებთ, ის საზოგადოება, რომელსაც ჯერ კითხვის სურვილი არ გაჭლიძებია (იქნება ვინმე იტყუეულობდეს?) და რა-

მლის წინააღმდეგ ისდის რედაქცია, «ჩვენი გამოცემა ეხლას თუ უნაკლებად არ არის, შემდეგისათვის ვეცდებით ეს აღარ იყოს», უფურცლებით არ დასტოვებს ამ გამოცემას და ხელის მოწერით თუ კალმით დაესმარება. თვით წინასიტყვაობა ისეთის სიტყვით და თავმდაბლობით არის დაწერილი, რომ თითქმის რედაქციას სწამდეს ჩვენებურის ანდაზის — (გველსა სვრელით ამოიყვანს ენა-ტვბილად მოუხარო) — სიმართლე. უამისოდ რედაქციის ტყუბი ბოდიში: «ჩვენი გამოცემა უსარგებლო არ იქნება, შემდეგში ეს ნაკლებეკანება აღარ იქნება» იმ სასოგადობის წინ, სადაც წიგნი იტემა არა იმისთვის, რომ სწავლას მოჰფინოს, არამედ — კითხვის სურვილი გააფრტყლოს, უადგილოდ ჩათვლება. მაგრამ ამას თავი დავანებოთ.

წიგნი შესდგება სამის მოთხრობისაგან: 1) მამულის სამაგალითო შვილი; 2) სუთი წელი იმპანიის მონასტერში და 3) აკლდამები. ეს უგანასკნელი მოთხრობა ჯერ არ არის დასრულებული.

ჩვენ ეს სახელები ამოვწერეთ, მაგრამ კშიშობთ კი — უფრო არ დაუფთხოთ წაკითხვის სურვილი სასოგადობას? მართლაც რას იტყვიან ჩვენი ქალები და ვაჟები — რა დროს მამულისშვილობა და სიუყარულია, როცა ერთმანეთივ კერ შეკვიყვარებია? მერე მამულიშვილი რა ისეთი გვარია, რომ იმათზედ მოთხრობა დაგიწერიათ და ქალადი გაგიფუჭებიათ? ან ვის ემონასტრება, როცა კარდ-ბუღბუღის მანისი დგება და ვეჩერები ყოველს საღამოებზედ იმართება? — არა, შენგან არ მიკვირს, მონასტრის ხსენება. მაშინ, როცა ჩვენი მაკარებიც კი იქიდგან გამოჩინან და ვეჩერებს თუ არა, იმაზედ მეტს მანც მართავენ? ან აკლდამებში ვის რა დარჩომია? ქართულად მანც ეთქოთ, „ეკლდარადლო, ეკროპაო, ვრუყოკიო, როტონდაო“ — შეიძლებოდა წაკითხ-

ხა ვისმე, ვნასოთ. მართლაც ისეა აწერილი ყველაფერი, როგორც ჩვენ ვიქცევით ხოლმე თუ არა, ესეა კი ყველანი, ვინც ცნობილად, რას ნიშნავს აქლდამა, ტყვია ნაკრავებით გარბანდა და გაიძახიან: „ჩვენ დიდი ხანია დავაბოხვინეთ, ჩვენში მაგისტანს ავამყოფობას ვეღარ იპოვითო.“

ახლა, რა მამულის სიყვარულს უკითხავს მამულაშვილი! ოთხი შვილი რომ გყვანდეს, ოთხივე მამულს უნდა უმსხვერპლყო, მიჯსორიც უნდა უარჯყო, თუ მასში შენი მტარვალის სისხლი სდგულია; შენი ოფლით და შრომით მონაგები საჩხოც, თუ შენს მამულს არ გამოადგება, უმჯობესია დასწო და მტერი კი არ გახაროვო; საჩხო კი არა, შენი მკვდრებიც არ უნდა დასტოვო და ტყვეებულს მამა-პაპის საფლავში, რომ მათზე მოსულმა ბაღასმა მტერის თვალი არ გახაროსო; შენც, სანამ პირში სული გიდგა, უნდა მტრად იყო მტრისაო. თითქო ეს საკმარისი არ იყო, მამულიშვილი იძახის — მკვდრებსაც უნდა დაჭედრიდე შუკის გების ცეცხლი არ გაუნელონ მოხარდთაობას გულშიო. აი, ამისთვის მოგასსენებთ — შესაძლოა მკითხველები კიდევ დაუფიქროთ ბიბლიოთეკას. რომ ეთქვას ყველა ეს უნდა მოიქმედოთ, თუ თქვენს მიჯსორს ანუ სატრფოს ხოფათი მოკლისო, — ჭო, შეიძლებაოდა. თუ არა და საიდგან სადაო, წმინდაო საბაო. სად ჩვენი ვარა, ვარინკა, ვარინკა, ან ნადა, ნასტიკა ნასტიკა და სად მამულის შვილობა!

აიღეთ თუნდ ჩუთი წელი ისპანის მონასტერში“. უთომ რა უნდა ეთქვას ამით ქეთათურ ქალებს? იქნება უნდა ეჩვენებინათ, რომ ალა გენრი აკენტი ხუთი წლით უყვარდაო? — ამ სიყვარულის გამო ადამ კარმელიტის დედათ მონასტერში ტყვედ დაჭეოვო? — მან მიიღო ყოველგვარი შევიწროება, დასტოვა თავისი ძვირფასი წიგნები, ტანისამოსი, ესა, რჯული; მიიღო

მორჩილების და მონაზნობის ანაფორა, მაგრამ გენრი აკენენტი
 კი მაინც გუფიდგან არ განიშორა და რასაც წამს მიიღო
 შეძლება გაქცევისა — მაშინათვე გაიქცა და მიეკრა გულის ფიტარ-
 სედო? ან იქნება გენრი აკენენტის უცოლობა და თავის შენას-
 ვა ხუთი წლის განმავლობაში (თუმცა კი მას დოქტორების
 მოწმობით არწმუნებდა ადას შესაძლებლობაში და ბოლოს მისი
 სსენება სრულადაც მოსპეს ქვეყანაზედ, უნდოდანთ ეჩვენებინათ
 ქუთათურ ქალებს ჩვენი ღუროჯ სათვალეობანი უმაწვილებითა?
 თუ ეს ჭქონდათ სახეში, სწორედ ცილისწამება სდომებიათ და
 და თქვენ, უმაწვილ-გატებო, არ შეგ შეგნით მოთმენა. ნიორიც
 კი მთელს წელს სძლებს მიწაში და თქვენ, უმაწვილებო, ხუთ-
 ჯერ როგორ არ აღემატებით ამ მტყნარეს, რომ სატრფოს
 სურათი ხუთ წელს გულის დაიმარხათ. მაგრამ, ეს რხერი ჩვე-
 ნი ანდაზა «ახალ-ახალი ხილი სჯოსიანო», თითქო მიმტკიცებს,
 რომ რდესმე ჩვენში ახალ-ახალი სატრფოები უძენიანთ. მე
 შგონია არც ერთი ამათ-განი არ ჭქონიათ სახეში თარგმნის
 დროს ქუთათურ ქალებს, იმათ უნდოდანთ ვგონებ, ეჩვენებინათ,
 რომ მონასტერში მოძღვრობენ უმეტესად მოხუცი სულელი
 ბერებიო, ეს ბერები იგონებენ სულელურ სასჯელების და ჰო-
 ლობენ იმისთანა ჭკუიანებსაც, რომ სთანხმდებიან ამ სასჯელე-
 ბის მიღებაზედო; წმიდანებთან ითვლებიან მონასტერში გან-
 საკუთრებით ის პირნიო, ვისაც თვალებში ელანდებათ, თავის-
 თავად გაუგებარს რასმე ბოდავენ და ბუდბუტობედენ. ამ შეს-
 ლილების ვარდა სსკებიც აქ ისე არიან დადუნებულნი გონებით.
 რომ თუ არ თავის ცოდვებზედ, სსვაზედ ვერაფერზედ დაფიქ-
 რდებიანო; ერთი სიტყვით, მგონი უნდა ეთქვით — მონასტერში
 თუ არ ჭკუა თხელი და სიცოცხლის მტერი არავინ შევაო. ეგ
 შეიძლება, მაგრამ მაგასაც სწორედ ვერ მივიღებთ: ჩვენ ვხე-

დავთ დღეს მონასტრებში ისრეთს წინამძღვრებს, რომელნიც ანაფორას ქვეშ ეწევიან იმ საქმეებს, რომლებიც ადვილად ვერ დაიმალება ფრაკს და მუნდირს ქვეშ, და ნუ თუ ეს მონასტრის გმირები ვიზუდმე ნაკლები ტვინისანი არიან — თუმც ეს ოხერი შეხსიერება კი თითქოს არღვევს ამ გვარს დასკვნას ამ ფაქტებით:

ერთმა იდიოტდმა გემი გააკეთა; შეარქმე, — მილიონები შოიგო, მესამე ოინბაზობა გასწია; შეოთხე... იუოს, დაჩჩეს!

რაც შეეხება მესამე მოთხრობას, აკლდამებია სწორე შოგახსენოთ მშვეფიერია. ეს არის მხოლოდ სადარდელო, რომ ჩვენს — — დროში მცირედს ვიპოვნიოთ პანკრატისთანა უმაწვილს კაცებს, რომლებიც მზად იყვნენ საჭირო დროს თავი დასდონ ჭეშმარიტებისათვის; ვერც ლუცინასთანა დედას, ვინც დღე მუდამ ლოცულობდეს, მამის ძლიერი სული შვილზედ გადმოსულიყო, შვილსაც მიეღოს გვირგვინი წამებისა ჭეშმარიტებისათვის; არც გასიანისთანა მასწავლებელს; არც ანესასთანა თავადის ქალს, რომ მუშა ძმით მიაჩნდეს და მოასლე დათ; არც სირასთანა ქალს, ვისაც შინაგანი გრძნობა ანიჭდეს ყოველ-გვარს სასიზღარს მოქმედებას და სულშიკლეუასას, აგრეთვე ამულებელს ფარისეულობას და პირმოთეობას; არც სებასტიანისთანა მხედარს და არც ბრმა ტეცილიასთანა მთხვარს. ღვთის მადლით თუ ეშმაკის წყალობით დღეს ქვეყანაზე ბლომად ვპოვებთ გარეინასთანა დაუშტვინე დაფთხე, კეთილშობილთ მოსწავლე უმაწვილებს; კალპურისთანა ნაკითხს პროფესორებს, მაგრამ საოცრად მოსაწყენთ და ტუულიად მოლაყბეთ; ფაბიასთანა მდიდრებს, რომლებსაც ფიქრად არ მოსდით, რომ მათგან ერთ გასმამზედ დასარჯულს იგულს შექმლო მთელის წლის განმავლობაში ერთი ღარიბის ოჯახის გაუჭირ-

კებლად ცხოვრება; ფაზიოლასთანა ქალებს, ვისაც სიმდიდრე, სი-
ლამაზე, გვარისშვილობა შეუკავშირებიათ იმ ფილოსოფიასთან,
რომ კაცმა თავისთვის და თავის სიამოვნებისთვის აჩაფერში უარი
არ უნდა უთხრას თავის თავს, — ვისაც ღარიბი და ტანჯულნი ებრა-
ლებათ, როგორც დაჭრილნი შეუფერები; იზოვით აფრანსიასთანა
და კრასიასთანა ფარისევლებს, — ეფროსინესთანა გონება და-
შულებს, რისგამაც დასალი კაცის მსჯელობა შეშლილის ბოღ-
ვად მიაჩნიათ; დიას, იზოვით ვკელა ამას და იზოვით იმიტომ,
რომ ჩვენმა ბუნებამ იმდენი უფიშობა შეიძინა; იმდენ ნაირი
სიწამსდრის წყალი დალია, იმდენნაირი უკანონო მოთხოვნა და-
ბა გააჩინა, იმდენად წასდა და გადაჯიშდა რომ თითქმის უსწრა-
ცხოველებად გადაგვაქცია ზოგიერთი კაცი.

დასასრულ იმედი გვაქვს ქუთათური ქალები უფრო მეტს
უზრადლებას მიაქცევენ უცხოელ სიტყვების ხმარებას და შემდეგ-
ში ამისთანა სიტყვების ხმარებას და აუხსნელობას უკლებენ:
ენტუნიაზმი, მელანხოლია, ეკონომია, ავტორიტეტები, ბუნტი,
კაბინეტი, რაკოია, სტატუა, გერემონია, ეპიტემია, სკან-
დალი და სხვ.

კეთილის მოსურნე

22 აპრილი 1883 წ.

მუშა ხალხი საქართველოში.

(გავრცელება*).

ჩვენ არ ვიცით, თუ როგორ ვრცელდებოდა აქ სტალინიზმი, სად ჰქონდათ ქარხნები, იყო ან კი ამ გვარ ხელისნით ქარხნები, ან რა ფასათ ჰყიდდნენ თავიანთ ნაწარმოებს, ან სახელმწიფო სარკათ რას იხდიდნენ ან ნივთების გამო და ან რა გვარს მდგომარეობაში იყვნენ, როგორც თავიანთს ხელისნობაში, აგრეთვე შინაგან და გარეგან ცხოვრებაში. თუმცა ჩვენ ამაებზედ არ ვიცით რა, მაგრამ ეჭვი არ უნდა გვაქონდეს იმის შესახებ, რომ ისინი ცოტათ მანც ხეირიანს მდგომარეობაში არ ყოფილიყვნენ, ვიდრე მაშინდელი საქართველოს მდაბალი და დატაკი მონა მოსამსახურე მუშა ხალხი. ეს დამტკიცდება ქვემოთ, სადაც ჩვენ შევეხებით საქართველოში მეოფს და ძველადვე გავრცელებულს დურგლებს, ხუროებს, რომელზედაც საქართველოს ისტორიულს გუჯარ-სიგელებში გაკვრით მანც მოიძებნება რამე ცნობები. ჩვენ მოვიყვანთ რამდენსამე ცნობებს, რომლებიც ბევრს სხვა-და-სხვა ხელისნების ღირსებასა და მნიშვნელობას გამოაჩენენ საქართველოს ერისა და ისტორიის წინაშე დასაწერ და გამოსაყენებელ მასალათა. ამის გამო, ჩვენ ვტოვებთ აქ წარსულზე ღაპარაკსა და ვსწერთ აწმყო მუშების მდგომარეობაზე, თუმცა გვსურდა რომ ვერ წინაბდელი გაგვეცნო.

*) იხილეთ „იმედი“ 1983 წ. № II.

როგორც დავაკვირდით და გავიგეთ, სტაღრის ხელობა ერთობ მძიმე და აუტანელი ხელობაა. თუ კაცი ღონიერი არ არის, ან სრულის აგებულობისა და ჯან-საღი ის დიდ-ხანს ვერ გაძლებს ამ ხელობაში და მალე დასნეულდება, რადგანაც მუდმივ დაულაღავს და გარდამეტებულს შრომას თხოულობს ეს ხელობა. ამ აზრისანი არიან ევროპის და რუსის მწერალი მიხაილოვიც სტაღრის შესახებ, მაგრამ ისე თავის გამოკვლევით არა-რა აქვს ნათქვამი, როგორც სხვა-და-სხვა წიგნებიდგან ამოკრებილი ცნობები. აქ არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ ისიც, რომ ის ცნობები, რომლებიც მოყვანილ არიან რუსის მწერლებისაგან და განსაკუთრებით მიხაილოვისა და ტეოდოროვსკისაგან, ისინი ევროპის მუშებში მომხდარა. ჩვენშიაც ის ცნობები და მოკლენანი ბევრი არ განსხვავდებიან და თუ განსხვავდებიან რითმე. ეს მიეწერება აქაური ბუნების თავისებობას, მათს განსხვავებითი ბუნებრივს მხარეებსა, ამას ნათლად განარჩევენ ისინი, ვინც ფიზიკებრივ და ბუნების მეცნიერებას მისდევენ. ამას დამტკიცება არ უნდა, რადგანაც მრავალთა დაამტკიცეს^{*)}. გარდამეტებული ხერხის წევაზე, მუშაობაზე, როდესაც კლავებს დაულაღავად და მოუსვენრად აწვდის აქეთ იქით გარანდვის დროს, როდესაც სმელი რანდა ხელში უკავია და სთლის, გარდა ამისა მრავალნი კიდევ ისეთნი შრომანი, რომლის წყალობითაც ამ ხელობაში მეოფი მუშა-კაცი ერთობ მალე დუნდება და სნეულდება, როგორც აგებულობით, აგრეთვე ფიზიკურის ძალით. ამათს სამუშაო ქარხანაში კაცი რომ შევი-

*) «Положеніе рабочаго класса въ Россіи» — Михайлова, 1869 года.

დეს და დააკვირდეს მუშების სახეს, ის მაშინათვე ცხადათ შე-
ნიშნავს: რომ ხელოსანს მუშას იქ მუშაობა ერთობ უნდა უჭირ-
დეს, უჭირს იმიტომ, რადგანაც იმას არა აქვს იმდენი ძალი-
და ღონე, რამდენსაც იმ ხელობის საქმის გამოსაყვანი მუშაობა-
თხოვლობს. ხშირად, როდესაც ვი მათთან მივსუფვარ და
მისაუბრია, შემოუნივლიათ თავიანთ ავთ-მეოციობაზედ და ათას-
ნაირ სხვა-და სხვა სატკივრებზე. განსაკუთრებით მტრე წლო-
ვანთ შაგირდებს და სუსტის აგებულებისას სომ მეტის, განუ-
ზომელის შრომისაგან გუფი უცრუელებათ, და ხშირად ხელო-
ბასაც სტოკებენ და მით ვერ სარკებლბენ. თუმცა სატკივარი-
და ამ გვრები ამ ხელობის მუშეში ხშირია, თუმცა ბევრნიც
დიდს უბედურებაში ვარდებიან ხოლმე, მაგრამ შინც მით ესე-
ნი ვერ ჰგონობენ, რომ ისინი გარდამეტებულს შრომისაგან-
სნეულდებიან და არა იმ ცრუმორწმუნოებებისაგან, რომლებსაც
მათ შვითსაგები აგონებენ, რომ თქვენ ამა და ამა ხატისაგან-
ხარტ ავად გამსდარიო! მე ხშირად მინახავს ისეთი ხელოსანი,
ახალგაზდა კაცი, რომელიც მიმტენარებულე, გაყვითლებულე,
თვალეზ ხაკარდნილი, დაღონებულის სახით და დადარდი-
ნებულის გუფით უოფილა. რასაკვირველია, რომ ყველა ამის
მიზეზები მათი დაულაღავი შრომა და უწუალო სიღატაკე.

ზემოდ მოგახსენეთ, რომ სტალრების ხელოსნები ამ უ-
კანასკნელ დროს ერთობ გამრავლდნენ შეოქი. დიას, გამრავლ-
დნენ და გამრავლდებიან კიდეცა, მაგრამ მათს გამრავლებას-
ისეთი ცუდი ნიშნები ატყდება, რაისაგანო უმვლობსია რომ
უოკელივე დაშთეს ისე, როგორც უოფილა აქამდის. მათს გამ-
რავლებასთან ზოგიერთი სასიკეთო მხარეებიც რომ მრავლდე-
ბოდნენ, მაშინ იქნება მხოლოდ სანატრელი და სასიამოვნო.

რადგანაც ბერს მუშას მოეწმინდება თვალზედ ცრემლები, უამისოთ ვი აჩაფერნი.

საკვირველი მუშა ხალხია საქართველოს მუშა ხალხი, ესენი ჭსედვენ, რომ სტალრის ხელობის მუშებს ამ უგანასენელს დროს მასანდა ერთობ დაეჯათ, სედვენ ამას, მაგრამ ისინი მაინც ამ ხელობას უოკუდთვინ ჰატივით იხსენიებენ და ვაჯისთვის ძვირ თასათ სთვდიან. სტალარი თუნდ მთელი თვეების განმავა-ვალობაშიაც რომ ცუდად დადიოდეს, მას მაინც თავ-მომწონეთ მაინცნია თავის-თავი, და რომ ჭკითხოს ვინმე. ვინა ხარ—ან ცუდათ რად დადისარო ის თამამათ მოგიგებსთ: მე “სტალარი განსლავარ, მაგრამ უსაქმობის გამო ცუდათ დავდივარო.”

—იბ—ბე

(გაგრძელება იქნება)

9-1-2

12 ნოემბერი 1943 წ. 19/14
კაპაძე ივანე

Handwritten signature or initials.

რედაქციისაგან.

ამ ნომრისათვის დასაადრუდი სტატია — კიდევ სახალ-
ხო განათლებასეუ ქრისტ. მამაცაშვილისა — რედაქციასუდ
დამოუკიდებელის მიხედვისაგან, ამავე ნომერში ვერ იქნება,
შაკრამ იმედი გვაქვს რომ შემდეგ ნომერში მანც დაეუბნოს.

474
1883

1883 წლის ჟურნალ „იმედა“ ხელის მოწერა მიიღება ქ. თბილისში—მხოლოდ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ქუთაისში, ანდრეევსკის ქუჩაზედ, № 14.

გარეშე მცხოვრებელთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ ადრესით: ВЪ Тифлисѣ, въ редакцію грузинскаго журнала «ИМЕДА».

თასი წლიურის გამოცემისა გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თბილისში შინ მიტანით — — — 8 მან.

ნახევარი წლისა — — — — — 4 მ. 50 კ.

სამი თვისა — — — — — 2 მ. 50 კ.

ცალკე ნომერი ღირს — — — — — 1 მ.

ვისაც ჟურნალი მისდისთ და სვედრი ფული ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე გამოგზავნონ.

ვისაც რომელიმე ნომრები ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გეაცნობონ და დაკარგული წიგნები გაგზავნებათ ხელახლად.